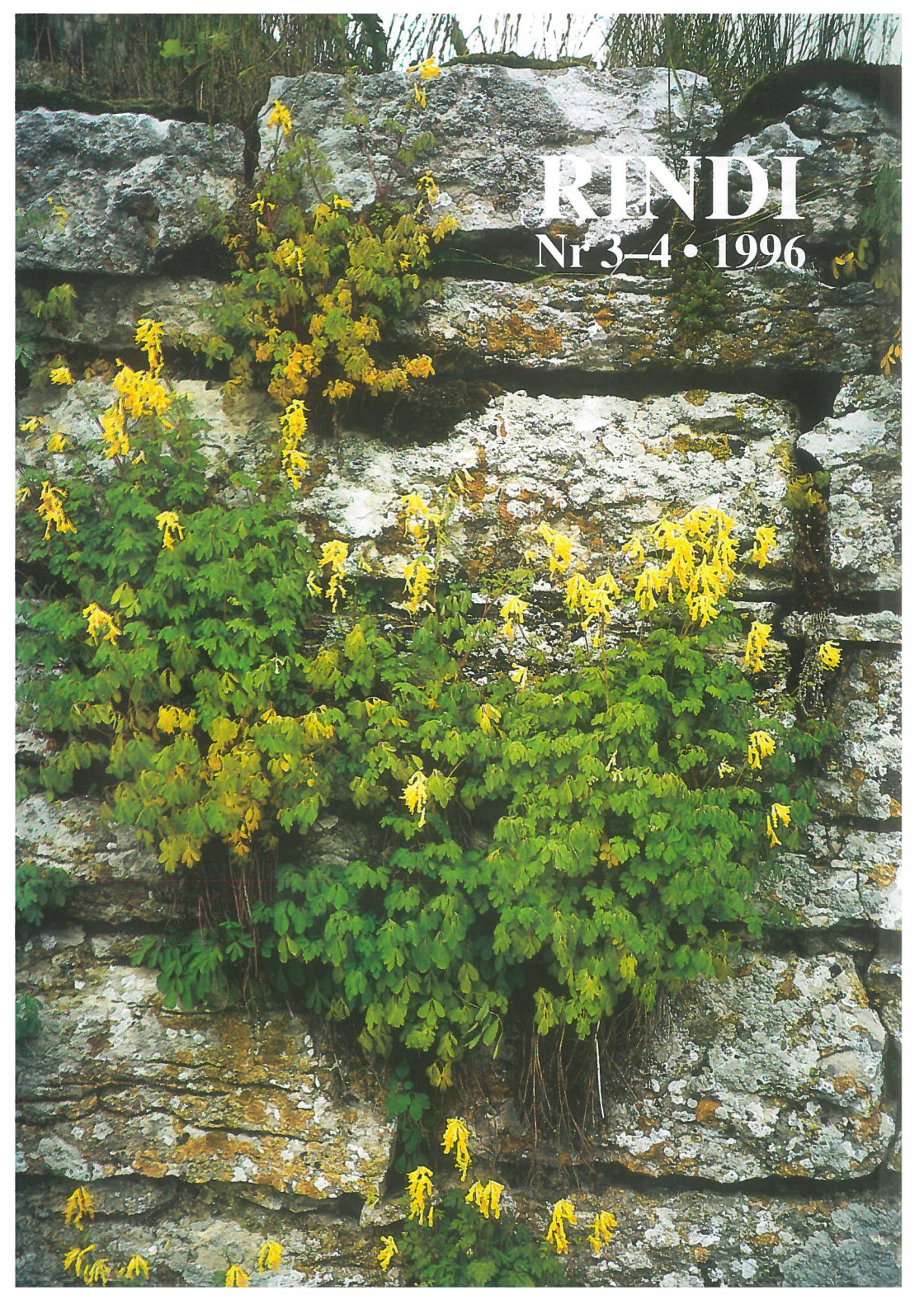

A photograph of a rock wall covered in yellow flowers and green foliage. The text "RINDI" is overlaid in the upper right corner.

RINDI

Nr 3-4 • 1996

RINDI

TIDSKRIFT FÖR GOTLÄNDSK BOTANIK

Årgång 16 1996 Nr 3-4

Utgiven av Gotlands Botaniska Förening

Redaktion Gun Ingmansson, Bangårdsgatan 10, 621 45 Visby
Bo Göran Johansson, Levide, Vall, 621 93 Visby
Karin Wågström, Furubjers, 620 33 Tingstäde

Tidskriften erhålls antingen genom medlemskap i Gotlands Botaniska Förening (80 kr/år) eller genom prenumeration (samma pris). Familjemedlemskap kostar 15 kr/år. Föreningen postgiro är 68 36 66 - 2. Adressen är: Gotlands Botaniska Förening, c/o Gun Ingmansson, Bangårdsgatan 10, 621 45 Visby.

Gotlands Botaniska Förening

är en ideell sammanslutning som har till ändamål att verka för ökad kunskap om Gotlands växter och för bevarandet av en rik flora på ön. Föreningen vill också bland allmänheten sprida intresse för botanik och naturskydd.

Dessa mål söker föreningen förverkliga bl.a. genom att verka för utforskandet av Gotlands flora, att biträda myndigheter och organisationer i behandlingen av botaniskt betydelsefulla naturskyddsfrågor, att utge tidskriften Rindi och även på annat sätt informera om och propagera för sin verksamhet och sina åsikter, och att arrangera exkursioner och sammankomster.

Ordf.	Bengt Larsson, Lummelundsväg Pl. 4875, 621 41 Visby	tel 0498-278218
V. ordf.	Jörgen Petersson, Humlegårdsvägen 18, 621 46 Visby	tel 0498-214559
Sekr.	Elsa Bohus Jensen, Irisdalsgatan 14, 621 42 Visby	tel 0498-216192
Kassör	Gun Ingmansson, Bangårdsgatan 10, 621 45 Visby	tel 0498-271343
Övriga	Ingrid Engquist, Stenkyrka, 620 33 Tingstäde	tel 0498-272088
	Stig Högstöm, Neptungatan 21, 621 41 Visby	tel 0498-214063
	Bo Göran Johansson, Levide, Vall, 621 93 Visby	tel 0498-266204
	Karin Wågström, Furubjers, 620 33 Tingstäde	tel 0498-274266

Omslagsbilden: Gul nunneört, *Pseudofumaria lutea*. Foto: B. Larsson, juli 1996.

Odlade växter i Gotlands natur I.

BO GÖRAN JOHANSSON och BENGT LARSSON

Inledning

Föreliggande arbete kan ses som en delrapport inom det pågående Projekt Gotlands Flora, som bedrivs av Gotlands Botaniska Förening. Ursprungligen hade vi tänkt oss en ganska kortfattad artikel för att i första hand presentera de odlade arter som man kan träffa på i den gotländska naturen och som man inte hittar beskrivna i de vanliga flororna. Avsikten var att göra våra läsare uppmärksamma på denna del av Gotlands flora och underlätta igenkännandet av dessa arter och undvika sammanblandning med andra, liknande arter. Urvalet av arter i en bestämningsflora påverkar nämligen i mycket hög grad vad man slutligen tror att man har framför sig. Efter ett tag visade det sig dock att arbetets innehåll bestämde artikelns utformning i mycket högre grad än vad vi tänkt oss, och utan att vi medvetet försökt styra artikeln åt det hållet, kom den att innehålla ganska fylliga beskrivningar av respektive arters historia på Gotland och av deras växtplatser. Lokallistorna har tonats ner – kanske kommer de i en utförligare form eller, mera troligt, som utbredningskartor i den färdiga Gotlandsfloran.

Ett skäl till att den historiska bakgrunden har fått en så stor plats i uppsatsen är att det finns flera arbeten, som sammantagna ger en översiktlig bild av utvecklingen. Det gäller arkeologiska fynd, i första hand från Vallhagar i Fröjel, en räkenskapsbok från 1400-talet, som nyligen givits ut i tryckt form, ett herbarium från 1701–1702, en utförlig skildring av jordbrukets utveckling under 1800-talet i samband med Gotlands Läns Hushållningssällsksaps 150-årsjubileum, ett herbarium samlat av S.G. Hulteman kring sekelskiftet med ett mycket rikhaltigt innehåll av odlade arter (sammanställt av Stig Högström) och, för 1900-talets del, ett flertal arbeten av Bengt Pettersson som lägger stor vikt vid att påvisa sambandet mellan människans hushållning och vegetationens utveckling. Till detta kommer att Gotland är mycket noggrant floristiskt utforskat. Karl Johanssons landskapsflora från 1897 är det senaste, men inte sista, stora samlade verket, och det finns dessutom många senare publicerade artiklar som behandlar öns flora.

Ämnets omfattning har gjort det nödvändigt att dela artikeln i två delar, eftersom den blir alldeles för stor för ett nummer av Rindi. Den andra delen beräknas kunna komma ut senare under 1997.

I artikeln har vi använt oss av de samlade artuppgifter som kommit in från alla dem som deltagit i arbetet inom Projekt Gotlands Flora med inventeringsuppgifter och/eller med bestämningshjälp. Ännu återstår emellertid några mindre områden varifrån uppgifter ännu inte lämnats in. Sammanställningsarbetet av de inlämnade uppgifterna är inte heller helt färdigställt. Detta betyder att någon uppgift som lämnats till floraprojektet kan ha blivit förbigången. Vidare har vi använt oss av herbariesammanställningar från Göteborg, Uppsala och Visby (Jens Corneliussen, Stig Ekström och Marika Randler). Eftersom herbarierna i Lund och på Riksmuseet inte ännu har gått igenom av oss kan det ännu återstå fynd, som tyvärr inte kan beaktas i denna artikel.

Säkerligen hade vi kunnat göra en fullständigare och bättre artikel, om vi väntat till dess att Projekt Gotlands Flora kommit närmare sin avslutning, men vi hoppas att de läsare som finner luckor och andra brister bidrar med sin kunskap för att avhjälpa dem och hör av sig till oss. Då kommer vi att kunna göra ett bättre arbete i den kommande Gotlandsfloran.

Vi har också diskuterat arbetets innehåll med Elsa Bohus Jensen, Ingrid Engquist, Stig Högström, Gun Ingmansson och Jörgen Petersson vid de arbetsträffar som vi regelbundet haft på Gotlands Naturmuseum. Thomas Karlsson har varit till ovärderlig hjälp i frågor om sakinnehåll och utformning. I artikeln har vi försökt redovisa vad man verkligen vet om växternas historia på Gotland och om deras plats i naturen. Vi har ofta avbrutit den löpande texten med litteraturhänvisningar, vilket tyvärr gör den mer svårläst, men vi har velat visa vilka omdömen som har stöd i skriftliga källor och vad som är vår egen uppfattning. I många fall har vi måst uttrycka oss mycket försiktigt. Vi hoppas att inga större fel lyckats ta sig in i vår artikel, men vi är mycket medvetna om att "erfarenheten är bedräglig, omdömet svårt".

Arkeologiska uppgifter från järnålder och vikingatid

Våra kunskaper om vad som odlades under Gotlands järnålder härrör från arkeologiska botaniska fynd, som visar något av vad som odlades och vad som användes som föda. Fynden föreligger dels i form av avtryck i keramik, dels i form av förkolnade frön. De mest omfattande fynden föreligger från Vallhagar i Fröjel, och har undersökts av H. Helbæk 1949 (Helbæk 1955). Merparten var sädeskorn, framförallt korn, *Hordeum vulgare*, men också råg, *Secale cereale*, och vete, *Triticum* sp. Förvånansvärt är att havre, *Avena sativa*, inte ingår i fynden – i danska fynd från samma tid förekommer det rikligt. Förekomsten av speltvete, *Triticum spelta*, liksom förekomsten av linmåra/småsnärjmåra, *Galium spurium*, visar på en skillnad mot samtida odling i Danmark (se nedan), och Helbæk förmodar att anledningen finns att söka i gotländska kontakter över Östersjön mot söder och sydost.

Husgrunder från denna tid är ofta rika växtplatser för skogslök, *Allium scorodoprasum*, och man skulle kunna gissa att en sådan art odlades vid denna tid, med det måste tyvärr stanna vid en gissning. Arten lämnar inte frön, och andra delar har inte kunnat bevaras, om de nu ursprungligen funnits där. Att den växer vid fornlämningar i dag är i sig inte ett bevis för att den är gammal på platsen; i Danmark finns uppgifter om förekomster av vildtulpan, *Tulipa sylvestris*, på klostertomter (Lange 1994) men denna art introducerades inte i Skandinavien förrän under 1600-talet.

Ett stort antal ogräsfrön ingick i fynden från Vallhagar. Helbæk menar att dessa insamlades avsiktligt för att ingå i mathållningen och anför bl.a. undersökningar av maginnehållet från äldre fynd av människor som bevarats i torvmossar, t.ex. den s.k. Tollundmannen. Flyghavre, *Avena fatua*, förekom i lika stor mängd som vete (ett av kornen kan möjligen representera havre, men i övrigt finns det inget stöd för att havre förekom vid Vallhagar vid denna tid). Linmåra/småsnärjmåra, *Galium spurium*, förekom också i stor mängd, totalt 989 frön. Helbæk särskiljer inte underarterna ssp. *spurium* och ssp. *vaillantii*, linmåra resp. småsnärjmåra, men det är troligen linmåra som han har i åtanke. Från Trullhalsar i Ånga finns också avtryck i keramik från fem frön, vilka är säkrare bestämbara och har förts till *G. spurium*.

I övrigt påträffades smärre mängder av frön från ett antal örter:

råglösta/luddlösta, *Bromus secalinus/hordeaceus*

rajgräs, *Lolium perenne*

åkerbinda, *Polygonum convolvulus*

Persicaria sp. (ett frö, möjligen vattenpilört)

målla (*Chenopodium* sp., några avtryck i keramik bestämdes till svinmålla, *C. album*, medan de frön som påträffades var så dåligt bevarade att de inte kunde bestämmas till art)

våtarv, *Stellaria media*

revsmörblomma, *Ranunculus repens*

jordrök, *Fumaria officinalis*

vitklöver, *Trifolium repens*

kråkvicker, *Vicia cracca*

duvvicker, *V. hirsuta*

sparvnäva, *Geranium pusillum*

revormstörel, *Euphorbia helioscopia*

johannesört, *Hypericum perforatum*

vildmorot, *Daucus carota*

snärjmåra, *Galium aparine*

mjukdån, *Galeopsis ladanum*

hampdån/pipdån (*G. speciosa/tetrahit*, några hundra frön. Märk, att även om hampdån är mycket ovanlig på Gotland medan pipdån är relativt allmän, så föreligger fynd av hampdån från Fröjel från 1800-talet fram till våra dagar

plister (*Lamium* sp.)

svartkämpar, *Plantago lanceolata*

gråbo, *Artemisia vulgaris*

harkål, *Lapsana communis*.

I vetet ingick såväl enkornsvete, *Triticum monococcum*, som emmervete, *T. dicoccum*, speltvete, *T. spelta* och vanligt vete/klubbvete, *T. vulgare/T. compactum*. (Flera av dessa sorter har för övrigt hållit sig kvar i odling på Gotland ända in i sen tid. I våra dagar har speltvete också åter börjat odlas på Gotland i liten skala, och vetekorn, gryn och mjöl finns numera att köpa på ön under namnet "dinkel". Enligt uppgift används utsäde som härstammar från Tyskland.) Rågkärnorna som påträffades skilde sig inte från nutida råg, däremot jämförde Helbæk kornen från Vallhagar med gammaldags råg från Fårö, och fann att dessa sorter var skilda. Kornet, *Hordeum vulgare*, som utgjorde den största delen av säden, var fyrradigt korn, vilket inbegrips under var. *vulgare*.

I keramiken fanns också avtryck av två frön av lin, *Linum usitatissimum*. Även lindådra, *Camelina alyssum*, identifierades med hjälp av avtryck. Av denna art har också ett frö påträffats i Trullhalsar i Norrlanda, och ett större fynd av frön har gjorts vid Rings i Hejnum, även i detta fall från järnålder. Helbæk förmodar att lindådra och lin ursprungligen odlats var för sig och att arterna mötts i odling, troligen under sen bronsålder eller tidig järnålder, och att det vid denna tid sågs som en lämplig blandning vid odling av oljefrön. Lindådra torde alltså inte ännu ha betraktats som ett ogräs vid denna tid.

Vid en utgrävning av en grav från vikingatid i Grötlingbo påträffades två vindruvs-kärnor i en urna (Hjelmqvist 1993). I denna fanns även sädeskorn och några äppel-kärnor. I Hjelmqvists artikel diskuteras ingående huruvida fyndet kan tänkas härstamma från odling eller från import (av russin eller möjligen av vin). Att vin verkligen odlades så tidigt är fullt möjligt. Från 1200- och 1300-talen redovisar Hjelmqvist odling av vin i Baltikum så långt norrut som Ventspils (Windau) och Riga i Lettland. Sädeskornen har, med undantag av två vetekorn, visat sig tillhöra tvåradigt korn, var. *distichum* (Hjelmqvist 1996, i artikeln betraktad som egen art, *H. distichon*).

Visborgs slott på 1400-talet

Under medeltiden fick Gotlands förbindelser mot väster och sydväst större betydelse. Klostren kom att spela en stor roll för kunskaperna om trädgårdsodling. Det som behövdes för uppehållet odlades på klostrets jord, och till klostret hörde fruktträdgård,

kålgård och örtagård. Vad som faktiskt odlades på Gotland kan vi emellertid bara spekulera om. Efter reformationen har de gotländska klostren förfallit så grundligt att spårerna efter deras vardagsliv inte längre går att tyda. Man kan anta att en stor del av deras odlingskultur förts vidare på öns gårdar; Roma kloster ägde flera egendomar på Gotland (och även i Baltikum). Vi har inte heller vågat oss på att överföra uppgifter från främst Danmark om medeltida odling till att gälla även för Gotland. Det är bara att konstatera att våra kunskaper, för Gotlands del, är mycket begränsade.

I Gutalagen (medeltida handskrift på pergament, B 64 i Kungl. Bibl. i Stockholm, nedtecknad vid mitten av 1300-talet, utgiven i tryck av Holmbäck och Wessén 1943) omnämns korn, råg, havre, rovor, humle och "frukt".

I fråga om tionde: "hö och humle före han hem och give tionde därav åt den prästen som han besöker gudstjänsten hos och har mottagit all kristendom av." Om roväkrar står: "Var bonde som har sådd, lämne ett löpsland till roväker vart år" (ett löpsland motsvarar ungefär 1200 m²). Om utsäde: "Allt folk i socknen som ej har utsäde, skall icke hava något att genmäla mot att bärga säd hos bönderna. Och de skola hava sex penningar av vart löpsland för korn och fem penningar för råg och havre och de föde sig själva." Om frukt, slutligen, bara att "Detta är ock överenskommet, att all frukt skall vara fredad till senare Mariamässan."

En fylligare bild, ur ett storhushåll mot slutet på 1400-talet, kan man få i Ivar Axelson Totts räkenskapsbok 1485–1487 (ed. Melefors & Wase 1991), som visar hushållningen vid Visborgs Slott i Visby, dvs den del som inte kom från slottets egen hushållning. I räkenskapsboken fördes också in uppbörden från Gotland och lönerna till slottets personal.

Stora mängder säd togs ut, framför allt vete, ett femtiotal tunnor, men även råg, havre och korn – det senare mältades att brygga öl – och även rikligt med humle. Av humlet importerades en betydande del, bl.a. från Danzig. Till slottet köptes också in lök, rovor, kål och ärter.

Olja köptes också in (troligen var det fråga om rovolja, men i ett fall nämns särskilt "manollye" som var olja från vallmofrön), i dessa fall säkerligen importerad. Ännu under 1700-talet importerades rovolja (från Baltikum) av Tobias Lang.

Äpplen, "aff en kofman hed clawes 1½ tynne eple til slottets behoff" och päron "koffte perer till myn herres behoff", nämns på vardera ett ställe i räkenskapsboken.

Den enda ört som omnämns är hålröt, *Aristolochia clematitis*, som användes som läkeväxt. Den nämns vid ett tillfälle då det lades ut pengar "for silke til myn herres troye och for holyrth til myn herres behoff". Om den då odlades på Gotland eller importerades framgår inte. Däremot står det helt klart att inköpen av mandel (sex pund), russin (8 pund), fikon ("1 korff figen") och saffran (vid fem tillfällen) avsåg importerade varor, i detta fall troligen från Medelhavsområdet. Mer långväga import förekom också: peppar (totalt 12 pund!), ingefära, kryddnejlika och spiskummin.

Münchenbergs Herbarium vivum, 1701–1702

En viktig källa för vad som odlades på Gotland omkring år 1700 utgör ett herbarium, i form av en växtbok, i storlek 17 × 24 cm, dvs drygt A5-format, cirka 5 cm tjock. Det sammanställdes av Antonius Münchenberg, född i Norrköping 1680, student i Uppsala,

från 1701 och 3½ år framåt informator hos prästen i Vall, Jacob Ringheim. I herbariet är antecknat på första sidan "Anno 1701" och på sidan 36 "Anno 1702". Invid växten finns ofta en kort beskrivning på latin. Därutöver finns biotoppuppgift, t.ex. "in agris", blomningstid, latinska namn, svenska namn, i en del fall även lokala, gotländska namn, ibland också tyska namn, och slutligen en beskrivning av artens medicinska användning.

Materialet har sammanställts av Bengt Pettersson (1948), som redovisar alla gotländska arter och arterna från Uppsala samt de rent botaniska kommentarerna (beskrivningarna av arternas medicinska användning har emellertid utelämnats).

I herbariet ingår 266 spontana gotländska arter (av 17 arter saknas växtmaterial och bara textomnämmandet finns kvar) samt 85 odlade arter. Därutöver finns 68 nummer från Uppsala samt ett antal med osäkert ursprung.

De arter som odlades på åker är i stort sett de samma som vi tidigare noterat i Ivar Axelsson Totts räkenskapsbok, men hampa, svartsenap och fodervicker tillkommer:

Hampa, *Cannabis sativa*
 Svartsenap, *Brassica nigra*
 Rova, *Brassica rapa*
 Gråärt, *Pisum sativum* ssp. *arvense*
 Fodervicker, *Vicia sativa*
 Lin, *Linum usitatissimum*

Havre, *Avena sativa*
 Korn, *Hordeum vulgare*
 Tvåradigt korn, *Hordeum vulgare*
 var. *distichum*
 Råg, *Secale cereale*
 Vete, *Triticum aestivum*

I herbariet finner vi ett stort antal köksväxter, omkring 50 arter, de flesta av dem för första gången belagda från Gotland (och i många fall även från Sverige). Många av dem har troligen odlats på Gotland sedan medeltiden, även om vi först nu möter dem insamlade och beskrivna.

Humle, *Humulus lupulus*
 Trädgårdsmålla, *Atriplex hortensis*
 Vitbeta, *Beta vulgaris*
 Rödbeta, *Beta vulgaris*
 Spenat, *Spinacia oleracea*
 Portlak, *Portulaca oleracea*
 Pepparrot, *Armoracia rusticana*
 Kål, *Brassica oleracea*
 Kryddkrassing, *Lepidium sativum*
 Svarta vinbär, *Ribes nigrum*
 Röda vinbär, *Ribes rubrum*
 Krusbär, *Ribes uva-crispa*
 Hallon, *Rubus idaeus*
 Lins, *Lens culinaris*
 Böna, *Phaseolus vulgaris*
 Ärt, ("Sockerärter") *Pisum sativum*
 ssp. *sativum*
 Gurka, *Cucumis sativa*
 Dill, *Anethum graveolens*
 Dansk körvel, *Anthriscus cerefolium*
 Selleri, *Apium graveolens*

Koriander, *Coriandrum sativum*
 Körvel, *Myrrhis odorata*
 Palsternacka, *Pastinaca sativa*
 Persilja, *Petroselinum crispum*
 Anis, *Pimpinella anisum*
 Vinruta, *Ruta graveolens*
 Isop, *Hyssopus officinalis*
 Lavendel, *Lavandula angustifolia*
 Citronmeliss, *Melissa officinalis*
 Ädelmynta, *Mentha gracilis* nm. *verticillata*
 Gråmynta, *Mentha longifolia* (osäker)
 Krusmynta, *Mentha spicata* var. *crispa*
 Basilika, *Ocimum basilicum*
 Mejram, *Origanum majorana*
 Kryddsalvia, *Salvia officinalis*
 Sommarkyndel, *Satureja hortensis*
 Timjan, *Thymus vulgaris*
 Åbrodd, *Artemisia abrotanum*
 Dragon, *Artemisia dracunculuss*
 Strandmalört, *Artemisia maritima*
 Safflor, *Carthamus tinctoria*

Jordärtsskocka, *Helianthus tuberosus*
Sallat, *Lactuca sativa*
Krussallat, *Lactuca sativa* var. *crispa*
Balsamblad, *Tanacetum balsamita*

Mattram, *Tanacetum parthenium*
Lök, *Allium cepa*
Vitlök, *Allium sativum*

Av arterna ovan har vi tidigare nämnt humle, kål och lök från Axelsson Totts räkenskapsbok från 1400-talets Visby. Från andra skandinaviska källor (se ex. Lange 1994 eller Lyttkens 1904–06, 1907, 1912–15) finns så gott som samtliga arter i listan omnämnda från tiden fram till och med 1400-talet, även om omnämnandet i sig inte utgör en garanti för att de också odlats i Norden. För några av arterna föreligger emellertid även arkeologiska fynd. Det gäller trädgårdsmålla, kål, dill, selleri, koriander, vinruta, isop, kryddsalvia, sommarkyndel och sallat, flertalet av dessa från medeltiden i Lund (se Hjelmqvist 1991).

Arter, som inte omnämns från Sverige eller Danmark förrän under 1500- och 1600-talen är vitbeta, spenat, palsternacka, gråmynta, ädelmynta, dragon och safflor. Bönor och jordärtskockor har sitt ursprung i Nya Världen, och har troligen introducerats på Gotland under 1600-talet.

Ribes-arterna, röda och svarta vinbär samt krusbär, är liksom hallon mycket gamla eller rent av inhemska i Skandinavien, men inte på Gotland. När de introducerats i odling här vet vi inte. Till de inhemska arterna hör också strandmalört. Münchenberg tillägger explicit att den odlades. Att växter flyttats in från naturen till kryddgården har förekommit fram till våra dagar. Exempelvis Gustaf Larsson (1962 s. 162) skriver om just strandmalört, att den förr hade funnits vid gården Suderbys i Anga men gått ut där, och att han skaffat in den till sin egen kryddgård från annat håll. Han tillägger också att även kungsmyntan, *Origanum vulgare*, gärna flyttades in i trädgårdarna i de trakter på Gotland där den växte.

I herbariet ingår också knappt tjugo arter som vi i dag betraktar som rena prydnadsväxter. Några av dem, de vid den tidpunkten ganska nyligen inkomna tulpanerna och kejsarkronan, med ursprung i de dåvarande turkiska områdena, har uteslutande spelat denna roll. Andra, som madonnalilja, har från börjat (även) haft medicinsk användning, och några, som hesperis, odlades säkerligen för sin vällukts skull.

Borstnejlika, *Dianthus barbatus*
Trädgårdsnejlika, *Dianthus caryophyllus*
Akteleja, *Aquilegia vulgaris*
Korallpion, *Paeonia mascula*
Bondpion, *Paeonia* × *festiva*
Hesperis, *Hesperis matronalis*
Tinklök, *Sempervivum tectorum*
Ros, *Rosa* ssp. (en vit, fylld och en röd fylld)
Stockros, *Althaea rosea*
Ringblomma, *Calendula officinalis*

Renfana, *Tanacetum vulgare*
Munkrenfana, *Tanacetum vulgare* f. *crispum*
Pingstlilja, *Narcissus poeticus*
Kejsarkrona, *Fritillaria imperialis*
Brandlilja, *Lilium bulbiferum*
Madonnalilja, *Lilium candidum*
Krollilja, *Lilium martagon*
Tulpan, *Tulipa gesneriana*
Vildtulpan, *Tulipa sylvestris*

Merparten av arterna, tulpan och kejsarkrona naturligtvis undantagna, finns omnämnda eller avbildade i medeltida verk från mellersta Europa, men från nordiskt område kommer i regel de äldsta skriftliga vittnesbörden från 1500- och 1600-talen.

Slutligen några vedartade växter, som Münchenberg samlade i de gotländska trädgårdarna:

Svartpoppel, *Populus nigra*
Grönpil, *Salix × rubens*
Valnöt, *Juglans regia*
Äpple, *Malus domestica*
Surkörsbär, *Prunus cerasus*

Plommon, *Prunus domestica*
Päron, *Pyrus communis*
Buxbom, *Buxus sempervirens*
Fläder, *Sambucus nigra*

De frukt bärande träden i ovanstående lista förekom i odling i Sverige redan under medeltiden eller tidigare. Yngst är plommon, som först omnämns i svenska läkeböcker (handskrifter) från 1400-talet (Lyttkens 1907). Att det odlades i Sverige redan då är dock inte säkert, men att det verkligen odlades något senare, på 1600-talet, framgår (Flinck 1994 s. 29) av brev från Johan Oxenstierna på Hörningsholm 1638 där han instruerar trädgårdsmästaren att "de åtta mellersta kvarteren skola intagas med läkter, stolpar, vinbärsbuskar, plommon och krikonträd."

Buxbom omnämns först från 1500-talet och svartpoppel och grönpil är troligen ungefär lika gamla eller möjligen något yngre.

Nya grödor under 1800-talet

Under 1800-talet ökade befolkningen på Gotland starkt, från drygt 30 000 vid seklets början till över 50 000 vid dess slut. Därtill kommer att omkring 10 000 personer utvandrade, framför allt mot slutet av 1800-talet. Trycket på jordbrukets försörjningsmöjligheter växte således mycket starkt. Man försökte på alla sätt att utöka produktionen i jordbruket och man försökte att pröva nya arter på marker som tidigare inte burit väl: rena sandjor, torra marker och mer eller mindre väl utdikade myrar. Den stora utdikningen av Gotlands myrar tog fart vid mitten av 1800-talet och pågick under ett århundrade. Åkerarealen fyrdubblades genom att ängen, betesmark och myrar omvandlades till åker.

Potatisen slog igenom redan tidigt under 1800-talet – den spelade en stor roll för husbehovsbränningen – oljeväxter introducerades och mot slutet av 1800-talet började sockerbetor odlas. Man försökte med nya foderväxter, varav några, som pimpinell, *Sanguisorba minor*, och ärttörne, *Ulex europaeus*, inte längre odlas men finns kvar som förvildade i naturen, och andra, som alsikeklöver och rödklöver, *Trifolium hybridum* och *T. pratense*, fortfarande är viktiga vallväxter. För en fylligare skildring av denna epok hänvisar vi till Olofsson som skildrar Gotlands Läns Hushållningssällskaps historia 1791–1941 (Olofsson 1945).

Gotlands flora har påverkats starkt av denna omvandling, i första hand genom de helt förändrade brukningsmetoderna och genom de omfattande dikningarna, vilka genomgripande har förändrat de inhemska arternas levnadsvillkor. Ett stort antal nya arter har

också kommit in med odlingen, de flesta som "fripassagerare", som på sina egna villkor gjort de odlade arterna sällskap, t.ex. kornvallmo, *Papaver rhoeas*, som alltjämt är ett framträdande åkerogräs på Gotland. De avsiktligt odlade arterna har inte i särskilt hög grad spritt sig utanför odlingen med några få undantag. Det gäller några arter som togs i bruk för att användas på torra, ofructbara jordar, som pimpinell, *Sanguisorba minor*, harris, *Cytisus scoparius*, och ärttörne, *Ulex europaeus*. Särskilt pimpinell har haft framgång i att sprida sig ut över torra, varma ängs- eller hållmarksområden.

Prästgårdar och gårdar

Medan nyttoväxtodlingen, framför allt under 1800-talet, utvecklades av nödtvång och med myndigheterna som tillskyndare – Gotlands Läns Hushållningssällskap bildades redan 1791 – levde prydnadsväxterna sitt eget liv. På Gotland fanns det under denna tid få motsvarigheter till fastlandets stora herrgårdar, vilka spelade stor roll för introduktionen av nya trädgårdsväxter i Sverige. Linné nämner bara, på ett ställe i sin gotländska resa (1745b s. 291) att Roma kloster, där landshövdingen residerade, hade "wackra Trägårdar". Under 1800-talet framträder några större gårdar, som Klintebys i Klinte, Nygårds i Västerhejde, Rosendal i Follingbo, Allekvia i Endre. Dessa fyra är alla omnämnda som växtlokaler i K. Johanssons flora (1897), dock oftast för nyttoväxter som gullhavre, *Trisetum flavescens*, eller deras följeslagare, t.ex. jordkastanj, *Bunium bulbocastanum*.

De stora gårdarnas roll för introduktionen av trädgårdsväxter i Sverige har på Gotland istället förmodligen spelats av prästgårdarna. Münchenberg ger sålunda en bild från 1700-talets början av en varierad trädgårdsflora med en rikhaltig flora av köksväxter, kryddväxter och luktväxter, varav många troligen kom från prästgården i Vall, där han arbetade som informator. Några av arterna har troligen också använts som läkeväxter. Praktfulla arter som pioner, liljor, kejsarkrona och tulpaner förekommer också.

Tyvärr blir bilden oskarp för de närmaste 150 åren. Linné besöker Gotland 1741, men hans uppdrag är strängt nyttoinriktat och fastän han vistas på ön i en dryg månad och bor på prästgårdar och andra gårdar över hela ön, utelämnar han trädgårdarna helt i sin reseberättelse. Humlegårdar omnämns emellertid – de hör till vad som nyttigt är.

Det är inte förrän mot slutet av 1800-talet som bilden av gotländska trädgårdar blir skarp på nytt. 1855 anläggs De Badande Wännernas trädgård i Visby (i fortsättningen förkortad "DBW:s trädgård") med avsikten att vara ett centrum för växtmaterial för planteringar av träd och växter i Visby och att sprida kunskap om trädgårdsodling. Vedartade växter från trädgårdens början är väl dokumenterade genom en lista upprättad av O.A. Westöö, som aktualiserades av K. Johansson i början av 1900-talet (Johansson 1914 s. 50–86). K. Johansson har också insamlat växtmaterial från trädgårdarna vid sekelskiftet.

Från 1880-talet och framåt har vi också ett rikhaltigt växtmaterial, insamlat av S.G. Hulteman, född 1849 och prästvigd 1878 i Visby. Han tillträdde som komminister i Mästerby 1879 och i Klinte 1887, där han tjänstgjorde till 1925. I herbariet ingår, förutom knappt 800 naturligt förekommande gotländska arter och ett drygt hundratal arter

samlade på fastlandet eller utomlands, knappt 350 odlade arter och ett trettioital av sekelskiftets krukväxter. Herbariet ger en mycket detaljerad bild av vad som odlades i trädgårdar på Gotland omkring sekelskiftet. Många av arterna kommer från prästgårdarna i Hejde och Klinte, men även privata trädgårdar i Klintehamn och DBW:s trädgård i Visby har skattats. Herbariets innehåll har sammanställts av Stig Högström (manuskript). Det förvaras i dag på biblioteket i Klintehamn.

Rikedomen på arter jämfört med Münchenbergs herbarium är slående. Det faller också i ögonen att så många arter uppenbarligen odlades bara för prydnads skull. En tredjedel av arterna utgörs av annueller, där man varje säsong måste skörda frön för ny sådd eller, som troligen ofta var fallet, köpa nya frön utifrån. Man får en bild av sekelskiftets prästgårdsträdgårdar som gröna paradis med blomstersångar, bakom vilket måste ha legat ett betydande arbete. Att prästgårdarna vid sekelskiftet kunde ha, jämfört med i dag, mycket omfattande trädgårdsanläggningar framgår bl.a. av en tomtkarta över Sanda prästgård från denna tid (Lantmäteriet, Visby), där ett mycket stort område nordost om prästgårdsbyggnaderna är uppritat med gångar i ett utstuderat, geometriskt mönster. I dag är detta område en beteshage, och av den forna trädgården har bara röd kärleksört alt. kärleksört (ej bestämd till underart) och vildtulpan, *Sedum telephium* och *Tulipa sylvestris*, trotsat betet och hållit sig kvar.

Dynamik och konstans i Gotlands flora och vegetation

Om man ska skildra florans utveckling på Gotland de sista hundra åren är det svårt att tänka sig en bättre rubrik än den som Bengt Pettersson valt (1958): Dynamik och konstans i Gotlands flora och vegetation. Förändringarna i vegetationen under första hälften av 1900-talet är här noggrant dokumenterade, både i fråga om helhetsbilden och om utvecklingen för ett stort antal enskilda arter. Sambandet mellan förändringar i florans och i markutnyttjandet behandlas ingående. Samtidigt framhävs kontinuiteten, att äldre förhållanden lämnat "avtryck" i dagens landskap.

Som en följd av att trycket på tidigare hårt utnyttjade marker har avtagit, har de "blommat upp", och nya arter har kunnat vandra ut och etablera sig. Bengt Pettersson, som mycket tidigt uppmärksammade och insåg vikten av spridningen av odlade arter till naturen, konstaterar (1958) att de träd och buskar som befinner sig i spridning oftast har sitt ursprung "i de lövrika ängarnas flora". Kanske är det så ännu i våra dagar, även om spridningen nu kan ske från första eller andra generationens plantor på de nya växtplatserna. Men framför allt är det märkbart att så många odlade träd och buskar i dag vandrar ut i naturen. Ett skäl till att de lyckas etablera sig är att de upphörda betestrycket nu tillåter fröplantor att växa upp. Och frön kommer, med fåglars hjälp, kontinuerligt ut i naturen från arter som berberis, mahonia, häggmispel, hägg, oxbär, oxel, *Berberis* sp., *Mahonia aquifolium*, *Amelanchier* sp., *Prunus padus*, *Cotoneaster* sp., *Sorbus* sp. Det är tydligt att denna process har ökat i hastighet under andra halvan av 1900-talet. Kanske beror det på att odlingen av sådana arter har tilltagit; de planteras ofta rikligt i tätorterna.

Hällmarkerna visar, jämte källmyrarna, den starkaste bilden av kontinuitet i floran: de öppna ytorna, de glesa tallarna, enbuskarna och alla örterna i en blommande mosaik över kalkstenen, är säkert, som helhet sedd ursprunglig. Men detaljer är utbytta eller helt nya. Blomrikedomen var hårt beskuren på hårt betade marker. Exempelvis nipsipan, *Anemone patens*, på File hajdar, som numera blommar i tiotusental, var då mest steril enligt K. Johansson (1897). Och i hällmarksfloran finns insprängda exemplar av nyinvandrade arter som inte i sitt växtsätt skiljer ut sig från äldre arter, exempelvis pimpinell, balkanoxel, lönn, gotländsk haverrot, stor haverrot osv. (*Sanguisorba minor*, *Sorbus graeca*, *Acer platanoides*, *Tragopogon crocifolius*, *T. dubius*). Äldre arter, som berberis, *Berberis vulgaris*, finns också. Kanske är bergsskrabban, *Globularia vulgaris*, en medeltida invandrare?

Under 1900-talet har också människans möjligheter att förbruka olika varor och på olika vis befria sig från resterna blivit så omfattande, att spåren i naturen märks. Från första halvan av 1900-talet är det främst hällmarkerna som använts. De har uppenbarligen setts som improduktiv mark, fri att bruka. På flera håll finns områden som täcks av glas, metallburkar, resår fjädrar, lådor, kartonger, diverse schaktjord, sten, grus, tegel och kakel (letar man på mer undanskymda ställen kan man också finna barnvagnar, cyklar, bilar, bussar och t.o.m. järnvägsvagnar!). Med jorden har växter följt, och de som klarar hällmarkens torka har hållit sig kvar under lång tid: trädgårdsiris, brunröd daglilja, narciss, pärlhyacint, *Iris germanica*, *Hemerocallis fulva*, *Narcissus* sp., *Muscari* sp. Ömtäligare arter som t.ex. annueller håller sig inte kvar, men ibland har de observerats under den korta tid som de befunnit sig ute i naturen och på så sätt kommit med i vår förteckning.

I detta sammanhang måste man nämna vägkanterna, som har utvecklats till en viktig biotop för arter som kommit ut från odling. Flera typiska gotländska vägkantsväxter, som pepparrot, kirskål och vildtulpan, *Armoracia rusticana*, *Aegopodium podagraria* och *Tulipa sylvestris*, har en mycket lång odlingshistoria. De har, förutom att de hållit sig kvar på gårdar, där de ursprungligen odlats, också trängt sig ut på vägkanterna, som numera klipps regelbundet. Det handlar i regel om konkurrensstarka arter, som står emot omgivande vegetation, och som tål klippningen och även den då och då uppträdande hyvlingen (kantskärningen) av jord i vägrenen. Det kan också vara träd och buskar som årligen skjuter nya skott efter nedklippningen av vägrenen. Från närliggande trädgårdar kan många av de odlade arterna rymma och etablera sig, som exempelvis anemoner, jättevallmo och hyacint, *Anemone* sp., *Papaver pseudoorientale* och *Hyacinthus orientalis*. Där det finns blottat grus i vägrenen finns det också möjlighet för ettåriga och tvååriga arter att slå sig ner, om än oftast tillfälligt. Vanligast är förstas spill från transporter av säd, raps och rybs, *Brassica napus* var. *oleifera* och *Brassica rapa* ssp. *oleifera*, som gror i vägkanten, men sommarslöja, mariaklocka och sträv rudbeckia, *Gypsophila elegans*, *Campanula medium*, *Rudbeckia hirta*, är exempel på arter som tillfälligt visat sig.

Artlista

Artlistan bygger på de arter som förekommer i Krok & Almquist: *Svensk Flora* 26:e uppl. (ed. Jonsell L. & B. 1984), förkortat *SvFl*, men namnsättningen följer förteckningen i Rindi Nr 3 1994 (Gotlands Botaniska förening 1994). För arter som saknas där hänvisar vi till Mossberg, Stenberg & Ericsson: *Den nordiska floran*, förkortad *NFl* (Mossberg m. fl. 1992) och/eller till Ekholm, Karlsson och Werner: *Vilda och förvildade träd och buskar i Sverige*, förkortad *TrBu* (Ekholm m.fl. 1991).

Vi har tagit med arter i artlistan, om vilka vi anser oss kunna säga att de tillhör någon (eller flera) av tre följande kategorier:

1. Förvildad, bofast. Arten finns kvar på växtplatsen över längre tid och sprider sig på egen hand, med frön eller mycket starkt vegetativt. Perenna växter ska ha gett upphov till minst två generationer (eller åtminstone första generationens plantor, som är så gamla att de kan ge mogen frukt).
2. Kvarstående. Ursprungligen planterad på växtplatsen men i dag ej odlad, eller utkommen på växtplatsen med utkast av exempelvis jord eller trädgårdrens.
3. Förvildad, tillfällig.

Arter, som är kvarstående eller tillfälliga (kategori 2 och 3 ovan) har vi omnämnt med fin stil.

Bofasta arter skrivs med normal stilstorlek. I de fall där vi behandlar arter som inte är förvildade från odling eller vilkas ursprung är osäkert, skriver vi rubriken för arten inom klammer, exempelvis:

[*Rosa rubiginosa*, äppelos, *NFl*, *SvFl*, *TrBu*]

Vi ger också vår bedömning av hur vanlig arten är på Gotland. K. Johansson använder sig i sin flora (1897) av fem olika nivåer. Bedömningen av en arts frekvens grundades på en indelning av Gotland i "specialområden", ungefärligen motsvarande socknarna, och på antalet sådana specialområden där arten ifråga förekom. Något förenklat såg hans indelning ut så här:

Sällsynt. Arten förekommer i upp till 10 % av specialområdena.

Flerstädes. Arten förekommer i 10–30 % av specialområdena.

Här och där. Arten förekommer i minst 30 % av specialområdena, till nästan varje specialområde, på ett eller några få ställen.

Allmän. Arten förekommer i alla eller nästan alla specialområden på flera lokaler.

Allestädes. Arten förekommer i alla specialområden som en väsentlig beståndsdel av vegetationen.

Vi har valt en liknande indelning, baserad på de ekonomiska kartbladen som specialområden, men begränsat oss till fyra nivåer (jämför också Johansson & Rosvall 1993 s. 36):

Sällsynt. Högst 10 lokaler på Gotland.

Mindre allmän. Kända lokaler fler än 10 men högst 50. Detta motsvarar, om lokalerna är jämnt fördelade, knappt 30 % av antalet ekonomiska kartblad på Gotland, och ligger alltså ganska nära termen "flerstädes" ovan.

Tämligen allmän. Kända lokaler fler än 50 men inte förekommande inom alla specialområden.

Allmän. Förekommande inom alla (eller nästan alla) specialområden över Gotland.

Om lokalerna inte är jämnt spridda kan det inträffa att ganska många lokaler är kända men är fördelade på relativt få kartblad. I sådana fall skiljer sig vår definition väsentligt från K. Johanssons. Vi försöker undvika detta genom att i dessa fall ge beskrivningar som "Sällsynt, men på Storsudret och på Stora Karlsö tämligen allmän" (om våradonis) och liknande.

I de fall, där vi känner första publiceringstillfälle, uppger vi detta, likaså om vi har kunskap om tidiga belägg från odling. Om inget står skrivet, får man alltså dra slutsatsen att vi inte observerat tidigare uppgifter om arten, vilket inte utesluter att sådana finns.

Herbarier, som vi refererar till, förkortas: Göteborg GB, Lund LD, Stockholm, Riksmuseet S, Uppsala, Fytoteket UPS, Visby VI, Åbo Akademi TURA.

Aspleniaceae

[*Asplenium scolopendrium*, hjorttunga, *NFl*, *SvFl*]

Bofast. – Sällsynt. Även avsiktligt utplanterad i naturen, kvarstående.

Odlad i DBW:s trädgård och förekommer även i privata trädgårdar. Sylvén (Lustgården 34) ger en beskrivning av en trädgårdsförekomst vid "Björkanderska huset" i Visby, som ännu fanns kvar under 1970-talet. Den städades bort vid senare renovering; material därifrån finns dock kvar i odling på annan plats.

Hjorttungan är även avsiktligt utplanterad i naturen. Vi känner tre sådana lokaler:

Ardre. Vid Ekese växte arten ursprungligen spontant. K. Johansson skriver (1897): "sedan många år tillbaka bekant för gårdens ägarinna". Den utrotades genom uppgrävning 1969, men planterades in på nytt under perioden 1974–1980 (enl. brev från ansvarig). Tre olika exemplar med ursprung från "Botanicum i Stockholm" sattes ut våren 1974. Våren 1975 och 1976 tillkom ytterligare vardera ett med samma ursprung. Sommaren 1977 och 1980 inplanterades vardera ett exemplar hämtade från Bergianskas handelsträdgård i Stockholm.

Omkring 2 km NNO Ekese, på Kaupungs klint påträffades 1990 ett utplanterat exemplar i en karstspringa (JP).

Rute, Nors, i en bergsbrant cirka 100 m V om en kraftledning, utplanterad från en trädgård i Rute sommaren 1992.

Dryopteridaceae

[*Dryopteris filix-mas*, träjon, *NFl*, *SvFl*]

Bofast. – Tämmligen allmän.

Ej ovanlig som trädgårdsväxt. I naturen även på kulturinfluerade ståndorter, exempelvis i lövskogsvegetation nära bebyggelse. Vi kan inte avgöra om sådana förekomster har sitt ursprung i odlade eller naturliga förekomster. I en trädgård har vi observerat att träjon vandrat in spontant, troligen med inköpta torvblock.

Pinaceae

Abies alba, silvergran, *NFl*, *TrBu*, *SvFl*

Kvarstående och förvildad med unglantor. – Sällsynt.

Fem noterade förekomster, varav åtminstone tre med stor sannolikhet planterade. Vid Skogsholm i Visby förekommer silvergran på några lokaler i ganska stora bestånd. Här finns också ett stort antal unglantor, från dm-höga upp till ett par meter, men ingen fruktsättning har noterats på dessa (KW).

I övrigt antecknad från två lokaler på södra Gotland samt från Visby NO Samhall och i Bruceboreservatet, enstaka.

[*Abies grandis*, kustgran, *TrBu*]

Odlad.

Planterad på Gotland bl.a. 1989, 1991 (Niklasson 1991). Ej noterad i naturen under inventeringsperioden.

[*Abies nordmanniana*, nordmannsgran, *TrBu*, *SvFl*]

Odlad.

Planterad på Gotland bl.a. 1989, 1991 (Niklasson 1991). Bland annat känner vi till den i julgransodling på något håll. Ej noterad i naturen under inventeringsperioden.

[*Abies procera*, kaskadgran, *TrBu*]

Odlad.

Planterad på Gotland bl.a. 1989, 1991 (Niklasson 1991, under namnet *Abies nobilis*). Ej noterad i naturen under inventeringsperioden.

Larix decidua, europeisk lärk, *NFl*, *TrBu*, *SvFl*

Förvildad, bofast, men på flertalet förekomster troligen kvarstående. – Tämmligen allmän.

Odlades i DBW:s trädgård i början av 1900-talet, kvar sedan trädgårdens anläggning på 1850-talet (Johansson 1914 s. 74), fem exemplar, det grövsta med en stamomkrets på 125 cm. Nedanför Galgberget i Visby, där det ännu står kvar en dunge, planterades lärk omkring 1910 av Planteringsgillet i Wisby (Högström & Fåhræus 1993 s. 270).

I dag mellan 50 och 60 uppgifter från Gotland från *Sundre* till *Fårö*, Sandön. Några av dessa kan möjligen avse japansk lärk eller hybridlärk, men europeisk lärk är otvivelaktigt inte särskilt ovanlig.

Det framgår sällan av inventeringsanteckningarna om träden ursprungligen planterats eller om de troligen är spontana. Ett fåtal (färre än 10) uppgifter pekar särskilt ut fröspridda ex. Frösådd, på långt håll från odling, har vi med säkerhet sett europeisk lärk på blekefält i den utdikade Martebomyr, där det finns stora exemplar.

Larix × marschlinsii, hybridlärk, *NFl*, *TrBu*

Kvarstående. – Sällsynt.

En uppgift under inventeringsperioden, från *Havdhem*, om en grupp fristående, relativt stora men ej helt uppvuxna träd i en beteshage. Även en uppgift från *Stångå*, men denna avser en plantering med relativt unga träd (lärkskog). Belägg finns för båda, men vi hyser en viss osäkerhet om gränsdragningen mot *L. kaempferi*.

Enligt Niklasson (1991) köpte Skogsvårdsstyrelsen 1988–91 in betydligt fler plantor av denna hybrid för skogsplantering än av den europeiska lärken.

Fröspridda exemplar ej observerade.

[*Larix sibirica*, sibirisk lärk, *NFl*, *TrBu*, *SvFl*]

Status osäker.

Uppgiven från *Fårö* Sandön, av B. Pettersson (1959). Ej återfunnen under perioden 1983–95, se Ingmansson & Petersson (1989). En aktuell uppgift från området *Sanda – Mästerby*, planterad?

Picea glauca, vitgran, *TrBu*, *SvFl*

Förvildad, bofast på Stora Karlsö, i övrigt troligen kvarstående. – Sällsynt.

Ett knappt tiotal uppgifter från Öja Burgsvik (planterad längs den gamla järnvägen) till Fårö Sandön. Gamla träd observerade, fröspridning ej noterad undantaget *Eksta*, Stora Karlsö, där ursprungligen planterade träd, i sen tid borttagna, hann med att frösprida sig. Av avkomman finns i dag två stora ex. kvar. I dag planteras denna art knappast som skogsträd (se Niklasson 1991).

[*Picea omorika*, serbisk gran, *TrBu*, *SvFl*]

Troligen bara förekommande som odlad.

Gothem, Branden (JP 1993). Gles skog (troligen planterad). Plantor inköpta av Skogsvårdsstyrelsen 1988-90 enligt Niklasson (1991).

[*Picea pungens*, blågran, *TrBu*, *SvFl*]

Odlad.

Noterad (som odlad) från Näs (BAL). Plantor inköpta av Skogsvårdsstyrelsen 1988-91 enligt Niklasson (1991), så den bör finnas på flera håll över Gotland.

Picea sitchensis, sitkagran, *NFl*, *TrBu*, *SvFl*

Kvarstående. – Sällsynt.

En lokal, *När* Närsholm, planterad, två träd kvarstående.

Pinus banksiana, banksianatall, *TrBu*

Kvarstående och förvildad med ungpantor. – Sällsynt.

Fårö Sandön, "Planterad på Bredsand" (Arwidsson 1938). Planterad runt Norra Fyren i början av 1900-talet. Ännu kvar. Även ungpantor men inom det område, där den ursprungligen planterats (GI JP).

[*Pinus contorta*, contortatall, *NFl*, *TrBu*, *SvFl*]

Odlad.

Inte lika vanlig planterad på Gotland som i norra Sverige; som mest under perioden 1988-91 inköpte Skogsvårdsstyrelsen 17 000 plantor (Niklasson 1991). Fröplantor ej noterade.

Pinus mugo ssp. *mugo*, bergtall, *NFl*, *TrBu*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Arten odlades i DBW:s trädgård i början av 1900-talet, kvar sedan trädgårdens anläggning på 1850-talet (Johansson, 1914 s. 74).

Först publicerad från Fårö, Sandön där den ursprungligen är planterad (Sylvan, 1907). Här finns i dag också yngre, troligen spontana exemplar (GI & JP). Därutöver ytterligare fem uppgifter, troligen även de från plantering:

Ardre Ljugarn. *Visby*, tre lokaler. *Othem* Slite.

Pinus nigra ssp. *nigra*, svarttall, *TrBu*, *SvFl*

Kvarstående. – Mindre allmän.

Odlades i DBW:s trädgård i början av 1900-talet, kvar sedan trädgårdens anläggning på 1850-talet (Johansson 1914 s. 75). Nedanför Galgberget i *Visby*, där det ännu står kvar träd, planterades den av Planteringsgillet omkring 1910 (Högström & Fåhræus 1993 s. 270).

Åtminstone ett drygt dussin aktuella notiser från *Sundre* till *Fleringe*, varav ingen med säkerhet utanför ursprunglig plantering. På så avlägsna platser som Laus holmar (nu utdöende p.g.a. skarv-koloni) vet man att de är planterade. Större bestånd finns i *Visby* Skogsholm, *Stenkyrka* och vid *Fleringe* Bläse, även de planterade. Enligt Niklasson (1991) även planterad numera, men i mindre omfattning.

Pinus strobus, weymouthtall, *TrBu*, *SvFl*

Kvarstående efter odling. – Sällsynt.

I kronoparken vid Skogsholm i *Visby* står två träd kvar. Ett av dem har sparats mitt ute på ett hygge (KW).

Pseudotsuga menziesii, douglasgran, *TrBu*, *SvFl*

Kvarstående och förvildad med småplantor. – Sällsynt.

Sex uppgifter: *Silte*, *Garde*, *Mästerby*, *Visby* – bestånd vid Furulund och Skogsholm, *Fårö*. Från två av lokalerna nämns uttryckligen förekomsten av småplantor vid sidan av eller en bit från mogna träd.

Beståndet vid Skogsholm är cirka 65 år gammalt. Här växer douglasgran planterad tillsammans med silvergran, men bara silvergranen ger upphov till fröplantor. Innan området planterades var det en sandig åker. På den tid som gått sedan dess har även gotlandsmåra, *Galium rotundifolium*, hunnit med att vandra in och etablera sig.

Cupressaceae

Thuja occidentalis, thuja, *TrBu*, *SvFl*

Kvarstående och förvildad med ungplantor. – Sällsynt.

Odlades i DBW:s trädgård i början av 1900-talet, "buskar", kvar sedan tiden för dess anläggning, på 1850-talet (Johansson 1914 s. 76).

På 1880-talet planterades thuja ut på Stora Karlsö, *Eksta*, av W. Wöhler, och därifrån är den noterad av Lindman (1906 s. 47). Hylander (1971) skriver:

"Insamlaren av det herbariematerial som föranlett L:s meddelande, hade angett arten som "vildt växande"; L. fick dock genom hänvändelse till W. Wöhler meddelande, att arten av denne utplanterats på ön 1887 och på detta ställe (på slätten vid Norderhamn") kvarstod men i övrigt gått ut. L:s förmodan att arten ev. skulle "kunna sprida sig på sin nya lokal" har ej besannats; uppgiften "förvildad", först lämnad i Krok & Almquist: Sv. fl. I, ed. 11 (1907), 262 (ej, som N. anger [ed. 13] 1914) är därför missvisande."

I dag finns i kanten av beståndet (20–30–40 m bort) emellertid också ungplantor (Gun Ingmansson 1987, 100 år efter den ursprungliga utplanteringen).

Planteras även numera, enligt Niklasson (1991) köpte Skogsvårdsstyrelsen in 200 plantor 1989 och 200 plantor 1991.

Salicaceae

Populus alba, silverpoppel, *NFl*, *TrBu*, *SvFl*

Kvarstående. – Sällsynt.

Först omnämnd av K. Johansson (1897) som odlad vid vägar och gårdar. Odlades även i DBW:s trädgård i början av 1900-talet, kvar sedan trädgårdens anläggning på 1850-talet (Johansson, 1914 s. 75). Fortfarande vanlig i odling.

I naturen noterad från *När, Levide, Lojsta, Västerhejde, Lärbro*, från bl.a. vägdiken och vägkanter, där rotskott kan klara sig bra, oavsett återkommande klippning.

[*Populus angustifolia*]

Odlad.

Nordamerikansk art, närstående balsampoppel. Dit kommer man om man använder nyckeln i *TrBu*. Från balsampopplem skiljs *P. angustifolia* genom sina 5–10 cm långa och 1,5–6 cm breda blad, ljusgröna på översidan, med avsmalnade spets. Bladskriften är korta, högst en tredjedel av bladskivan. Knopparna är hartsrika som hos balsampoppel men är kortare. Illustration finns i Preston (1989).

Förekommer i Niklassons lista (1991) över träd som inköpts av Skogsvårdsstyrelsen för plantering (100 plantor 1990). Ej noterad under våra inventeringar.

Populus balsamifera, balsampopplar

Först omnämnd av K. Johansson (1897) som odlad vid vägar och gårdar. På Gotland känner vi arten i fyra olika odlingsformer:

'Gileadensis', ontariopoppel, *NFI, TrBu, SvFI*

Kvarstående. – Sällsynt.

Ontariopoppel ansågs tidigare vara en hybrid mellan balsampoppel och *P. deltoides*, men är, enligt dagens uppfattning, en form av balsampoppel. Först omnämnd av K. Johansson (1897) som odlad vid vägar och gårdar. Belägg från *Visby*, Paviljongsparken, finns från 1886 och framåt (K. Joh. VI).

Två aktuella uppgifter: *Öja* Valar, rotskott från odlad träd (BAL). *Hangvar*, cirka 400 m från väg 149 vid vägen ner mot Irevik, rotskottsförvildning i skogsmark utanför f. d. tomt (TK).

'Hortensis', balsampoppel, *NFI, TrBu, SvFI*

Kvarstående. – Mindre allmän.

Den allmännaste formen och den enda som finns belagd före 1915. Det är alltså denna form som K. Johansson omnämner 1897. I dag något tiotal uppgifter från *Vamlingbo* till *Fårö*, där den är kvarstående från plantering, förnyande sig med rotskott.

'Elongata', jämtlandspoppel, *NFI, TrBu*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

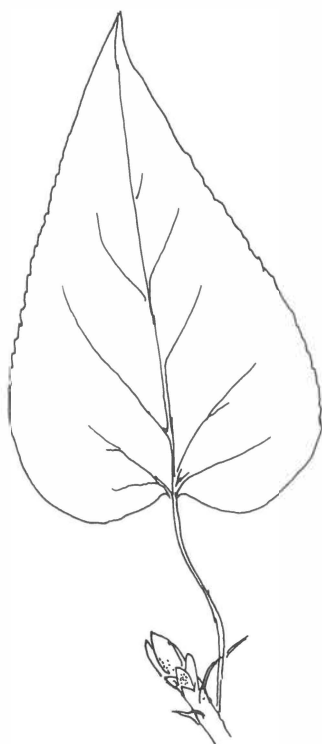
Första uppgifterna kommer från 1991: *Lye* Lyrungs, i tallskog längs väg med rotskottsspridning (IE 1991) resp. 1992: *Hangvar*, Kasse (1,4 km ONO kyrkan), vid ladugårdsvägg, med rotskott (TK).

Även känd tidigare (som balsampoppel) från *Vamlingbo*, 2 lokaler. *Öja* (spridd över ett hektar). *Eke* (ett träd planterat på 1970-talet, detta träd nu jättestort, och nu med spridda dotterplantor minst ett tjugotal meter bort, BL).

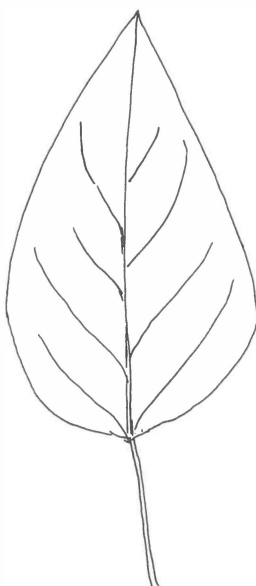
'Tristis', sorgpoppel

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

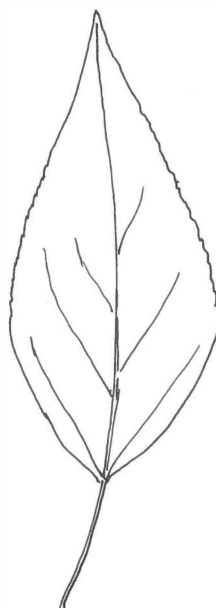
En ganska liten balsampoppel, vars blad är mycket mörkt gröna på översidan. Knopparna är mycket hartsrika och starkt doftande. Bladen har en hjärtformad bas, bladskriften är fint håriga. Följer man bestämningnycklarna i *SvFI* eller *TrBu* leds man till ontariopoppel (se ovan). Från denna skiljer sig sorgpoppel genom bladens mörkgröna översidor och triangelformade övre hälft (dvs bladens sidor är ganska raka, hos ontariopoppel är de utåtrundade). Bladen är smalare än hos ontariopopplem.

'Tristis'
Alskog, Rudvier 1986, leg. BGJ

'Hortensis'
Burs 1988 leg. GI

'Elongata'
Lye, Lyrungs 1991 leg. BGJ

Sorgpoppeln är bara känd i form av hanplantor medan ontariopoppeln bara finns som honplantor.

Först samlad på Gotland i *Endre* av K. Johansson 1915 (publicerad av Hylander 1945). I dag känd från två lokaler, där den står kvar och sprider sig i stor omfattning med rotskott:

Alskog Rudvier. *Mästerby* Petarve (BGJ, se också Johansson 1987). Båda lokalerna utgörs av igenvuxna kantområden till små åar, den i Alskog invid ett äldre torp, i Mästerby, en bit från bebyggelse.

Populus × berolinensis, berlinerpoppel, *TrBu*

Kvarstående. – Sällsynt.

Vi har ett fåtal uppgifter om kvarstående träd, i åtminstone ett fall spridande sig med rotskott:

Levide (BoA). *Atlingbo* Isums (BGJ). *Visby. Tingstäde. Rute* Furillen, på denna lokal spridande sig med rotskott (GI). Från *Tingstäde*, stationsområdet är att märka att ett av träden (ett honträ, B. Aldén 1995; hanträ är det som vanligen planteras) hyser en mistel.

Populus × canadensis, kanadapoppel, *NFl, TrBu, SvFl*
Kvarstående. – Mindre allmän.

En karakteristisk poppel i odling, vanlig i plantering, ofta vid gårdar. Från inventeringarna inom Projekt Gotlands Flora föreligger ett tiotal uppgifter, mest från södra och västra Gotland, men frekvensen är svårbedömd, eftersom det är tveksamt vad som ska betraktas som "ej odlad". Man ser oftare kanadapoppel i form av ett kvarstående stort träd än som snårskog av små och stora rotskott. I de fall där kultivar särskilt angivits, från *Sanda* och *Hellvi*, rör det sig om 'Serotina', höstpoppel.

K. Johansson (1897) nämner *Populus angulata* som odlad vid vägar och gårdar. Hylander (1966 s. 253) skriver generellt att uppgifter under detta namn från Norden torde bero på förväxlingar med kanadapoppel.

Populus × canescens, gråpoppel, *NFl, TrBu, SvFl*
Förvildad, bofast. – Sällsynt?

Samlad (som odlad) från Visby 1898 (K. Joh. VI). Få nutida lokaler antecknade men troligen mer allmänt förekommande än vad som antecknats. Rikligt spridd med rotskott.

Halla, Ekeby, Källunge, Vallstena, Lummelunda (i parken vid Lummelunds bruk med *Cephalanthera damasonium*).

[*Populus laurifolia*, lagerpoppel, *NFl, TrBu, SvFl*]
Odlad.

Ej omnämnd av K. Johansson 1897, men han har samlat belägg från odling i DBW:s trädgård, 1889 (VI). Ej noterad som förvildad. Som odlad i våra dagar uppgiven från *Väskinde* (AL).

Populus nigra, svartpoppel, *NFl, TrBu, SvFl*
Kvarstående. – Sällsynt.

Möjligen samlad redan av Münchenberg 1701–02. Material saknas, bara namnet "Populus nigra" finns i boken, vilket gör det ytterst osäkert att avgöra om anteckningarna verkligen avser denna art. I målningar från sekelskiftet som visar Visbys ringmur kan man se smalt uppräta popplar, som troligen är formen pyramidpoppel (se Leine 1987 s. 40).

I dag är svartpoppel ganska vanlig i odling i Visby, i form av kultivaren 'Plantierensis', pyramidpoppel. De nordiska formerna har tidigare ansetts vara kultivaren 'Italica', som är mer smalt pelarformad och har kala kvistar medan pyramidpopplen är vidare i kronan och har finhåriga kvistar.

Populus nigra är i dag noterad från tio lokaler: *Öja* (3 lokaler). *Grötlingbo/Havdhem. Stånga. Tofta. Follingbo. Väskinde. Hangvar. Rute*. I många, eller möjligen alla fall, rör det sig förmodligen om pyramidpoppel, som tämligen allmänt odlas. Särskilda anteckningar därom föreligger emellertid bara från *Follingbo* norr om Svajde i ett äldre grustag, samt från *Väskinde*. Den grova, vidkroniga huvudformen av *Populus nigra* har vi själva aldrig sett i Sverige.

Populus simonii, kinesisk poppel, *TrBu*
Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Ett fåtal observationer i naturen. Först omnämnd i Niklassons lista över Skogsvårdsstyrelsens inköpta plantor (1991): 200 plantor 1989.

Visby soptippen i början på 1980-talet (BL). *Burs* (GI). *När* (BLE).

[*Populus tremuloides*, amerikansk asp, *TrBu*]

Förr odlad.

Planterad "I Visby och vid Vibble i allén" enl. K. Johansson 1897. Ej noterad senare.

Populus × wettsteinii, hybridasp, *TrBu*

Kvarstående. – Sällsynt.

Sundre, exklav i Vamlingbo socken, söder om Tomase. Planterad i en dikad myr, omkring 1950-talet, nu grova träd i starkt igenvuxet område, ingen spridning noterad (BL).

Salix alba, vitpil, *NFl*, *TrBu*, *SvFl*

Kvarstående. – Sällsynt.

Först omnämnd, som odlad, av K. Johansson (1897). I dag odlas den i olika former, exempelvis längs en del gator i *Visby*. Som "trädgårdsrymling" observerad i *Gerum* (Sn).

Kultivaren 'Vitellina' finns, sedan slutet av 1970-talet (BGJ) i ett exemplar vid grustagen i *Träkumla*, då ett ganska litet träd, nu betydligt kraftigare. Troligen ursprungligen planterad, i annat fall kanske spontant rotad genom utsläng av kvistar.

Salix daphnoides ssp. *acutifolia*, spetsbladigt daggvide, *NFl*, *TrBu*

Troligen förvildad och bofast på två lokaler, i övrigt kvarstående. – Sällsynt.

Betydligt vanligare i odling (hanplantor) än daggvide. Först omnämnd, som odlad, av K. Johansson (1897), men belägg från *Visby* finns så tidigt som från 1868 (S.A. Österlind, VI), möjligen från DBW:s trädgård, där den odlades redan vid tiden för trädgårdens anläggning, på 1850-talet (Johansson 1914 s. 75).

Dagens förekomster är troligen kvarstående från plantering, med två möjliga undantag:

Öja Faludden, en buske på havsstrand, sandigt, långt från bebyggelse (GI). *Visby*, i grustagen vid Skrubbs, båda könen observerade, och några buskar har varit svåra att avgränsa mot ssp. *daphnoides* (BGJ).

Förekomster som kvarstående: *Visby*, nedanför stranden vid Snäckgårdsbaden, kraftiga snår, ursprungligen planterade. Även rika bestånd i sand vid Tofta bad, *Tofta*, troligen härrörande från planterade ex.

Salix daphnoides ssp. *daphnoides*, daggvide, *NFl*, *TrBu*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Först omnämnd, som odlad, av K. Johansson (1897). Denna bredbladiga underart har bara noterats ett fåtal gånger. Växtplatserna talar snarast mot en ursprunglig plantering; troligen har den kommit ut med kvistar:

Eskelhem Unghanse, på en lekplats på sand (EBJ). *Hangvar* Snäckers vid Kappelshamn, i botten av ett övergivet stenbrott, ett kraftigt, rikt grenat träd (BGJ).

Salix purpurea, rödvide, *NFl*, *TrBu*, *SvFl*

Förvildad, bofast, även kvarstående. – Sällsynt.

Först publicerad från *Färö*, Sandön (Arwidsson 1938), "Planterad såsom sandbindare på dynema...". Här finns den kvar än i dag (Ingmansson & Petersson 1989). I dag är den inte ovanlig i odling, ofta i en lågvuxen form, planterad exempelvis i kvarteret Stäven i *Visby*.

Sällsynt i naturen. Vi har uppgifter dels om bestånd som kan antas härröra från ursprunglig plantering, dels om bestånd, som förefaller helt naturaliserade.

Förekomster, där arten är naturaliserad: *Träkumla* i de fuktiga bottnarna i grustagen (BGJ). *Visby* Skrubbs, med högvuxna exemplar av båda könen (BGJ). *Hogrån* fuktig blandskog (GI). *Stenkyrka* cirka 700 m SO Ekebys, bryn i sumpskog (TK). *Hangvar* Irevik, i åfåra cirka 300 m från utloppet (naturaliserad med frågetecken, troligen bara ett exemplar, TK). *Fårö* Sandön, enl. ovan.

Exempel på kvarstående förekomster: *Öja* Burgsvik. *Klinte* Varvsholm. *Visby*, bl.a. ett stort ex. norr om Oskarsstenen. *Hörsne*.

Salix × rubens, grönpil, *NFI*, *TrBu*

Förvildad, bofast. – Tämningen allmän.

Finns med i Münchenbergs Herbarium vivum, samlad 1701–02, bl.a. antecknad med det svenska namnet "Pijlträ". Först publicerad (som *S. fragilis*) av Wahlenberg (1805), och även senare uppgifter använder detta namn (ex. Gotlands Botaniska Förenings artlista 1994). *Salix × rubens* är en hybrid mellan vitpil, *S. alba*, och knäckepil, *S. fragilis*. Den skiljer sig från ren knäckepil genom att unga blad är håriga.

K. Johansson (1897, s. 222) betecknar den som "Icke spontan, men flerst. förvildad vid åar, vägar etc." Johanssons beskrivning stämmer bra i dag, så när som på frekvens; den är nu avprickad på kanske 100 km²-rutor, alltså betydligt mera spridd.

Salix × smithiana, häckvide, *NFI*, *TrBu*

Kvarstående. – Sällsynt.

Någon gång planterad och kvarstående, ex. *Visby* vid A7-fältet (JP). *Gothem* vid Gothemsån nära utloppet i Åminne, ett stort träd, som eventuellt kan ha rotat sig spontant från strandade kvistar (BGJ). *Hangvar* Ire, tre buskar i södra åbrinken, kanske planterade (TK).

Salix × stipularis, dammvide

Kvarstående. – Sällsynt.

Närstående korgvide, med långa smala blad som är tätt krushåriga på undersidan (korgvide har smalare blad, vars undersida är silvrigt håriga av liggande raka hår). Stiplerna är stora, kvarsittande. Fjölårskvistarna är tätt håriga. En beskrivning av denna form och närstående former finns hos Larsson & Bremer (1991).

Av K. Johansson samlad från *Visby* 1889 (VI), och noterad (1897) som odlad vid stranden nedanför Manhem (dvs ungefär i närheten av Visbys nya hamn). I VI finns även ett ark från 1886 samlat av Schenholm, enligt etiketten från *Visby*, *Kopparsvik*, troligen samma lokal. I båda fallen rör det sig om honplanter.

I dag blott känd från *Öja* Burgsvik, vid en damm (därav det svenska namnet, föreslaget av Björn Aldén, som påträffat lokalen) strax söder om samhället.

Salix triandra, mandelpil, *NFI*, *TrBu*, *SvFI*

Troligen kvarstående. – Sällsynt.

Först publicerad från *Fårö* vid Sudersand och vid Norsta Aura nordväst om *Fårö* fyr, där upptäckt 1973 (Högström & Fähræus 1983 s. 8, och Fähræus 1985 s. 78). Fähræus håller, i den senare artikeln, det inte för uteslutet att buskarna på Norsta Aura härstammar från planterade exemplar.

Övriga lokaler: *Hangvar* vid Ireån cirka 450 m N Elingsfors, en liten buske i åbrinken, tidvis övervämmad (TK SK). *Fårö* Bungeör, stora, kanske planterade individ vid norra stranden (GF).

Salix viminalis
Hl. Söndrum 1972
leg. BGJ

Salix × stipularis
Visby Manhem sept. 1889
leg. K. Johansson.

Salix × smithiana
Hl. Halmstad 1972
leg. BGJ

Salix viminalis, korgvide, *NFl*, *TrBu*, *SvFl*
Förvildad, bofast. – Mindre allmän.

Först publicerad av K. Johansson (1897), som odlad. Troligen introducerades den på Gotland först under 1800-talet. Larsson och Bremer (1991) skriver om förhållandena i Sverige som helhet, att det inte var förrän efter enskiftet i början av 1800-talet som korgvidet planterades i större utsträckning.

I dag spridd från odling över hela Gotland upp till *Fårö* i norr, noterad från sandområdena vid Sudersand. Korgvidet växer i skiftande, kulturpräglade biotoper, diken och vägkanter, grustagsbottnar och invid gårdar (där troligen ursprungligen planterad).

Hybriden *Salix repens* × *viminalis* har påträffats på *Fårö* västkanten av Sudersand (GF).

Juglandaceae

Juglans regia, valnöt, *TrBu*, *SvFl*

Kvarstående, sällsynt förvildad men fruktbärande avkomma ej noterad. – Sällsynt.

Som förvildad först publicerad av B. Pettersson (1949 s. 378) från *Östergarn*, väster om kyrkan, mellan landsvägen och klinten: "subspontan *Juglans regia* i 2 ex (det supponerade moderex. i Östergarns prästgårdspark hade till följd av de starka vintrarna 1939-1942 fullständigt torkat)".

I odling är valnöt mycket gammal; från Lunds medeltid finns fynd av nötskal (Hjelmqvist 1991, även om man väl inte helt kan utesluta import av nötter).

Det äldsta gotländska belägget för odling finns i Münchenbergs Herbarium vivum, 1701–02, med det svenska namnet "Wallnötträd".

Linné (1745b s. 219) skriver att valnötsträd hade planterats på ena sidan av Sankt Olofsholm i *Hellvi*, "men förgåtts uti de 2 nästförflutne hårde Wintrar".

Observationer i trädgårdar (BL, *Vamlingbo*) visar att valnötsträd kan ge upphov till fröplantor, men dessas överlevnad är i regel mycket problemfylld; oftast fryser de bort efter något år. I *Vamlingbo* finns ett ungräd, knappt meterhög, som etablerats spontant vid en gård, cirka 50 m från moderträdet.

I dag planteras valnöt på många håll. En trädgårdsmästare i Visby har även tillhandahållit plantor frösådda från gotländska nötter. Utöver uppgifterna ovan finns inga helt säkra notiser om förvildade exemplar. Från Göstafs i *Fröjel* har dock buskar noterats i tallskogsbryn (MI), vilka med stor sannolikhet inte är planterade.

Betulaceae

Alnus incana ssp. *incana*, gråal, *NFl*, *TrBu*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Mindre allmän.

Arten odlades i DBW:s trädgård redan vid tiden för dess anläggning, under 1850-talet (Johansson, 1914 s. 73). Först noterad i naturen av Bengt Pettersson (1958 s. 58), som skriver att denna art "förekommer endast som planterad men visar spridning, t.ex. vid utloppet av Mästermyr." I dag får man betrakta den som helt naturaliserad. Området omkring Mästermyr utgör även i dag artens "centrum" med åtskilliga lokaler (*Hablingbo*, *Silte*, *Sproge*, *Levide* och *Fardhem*), och den får anses vara helt naturaliserad här.

Övriga aktuella lokaler: *Öja* (JP). *Eksta* Stora Karlsö (inplanterad, se Ingmansson, 1995 s. 70). *Sanda* Varvsholm, "en stor dunge" (GI). *Roma*, i skogskanter (JP). *Othem* vid Slitebadet (JP). *Hangvar* Irevik, vid Ireåns utlopp (TK SK). *Fårö* vid Holmudden och Skär (GF).

[*Alnus glutinosa*, klibbal, *NFl*, *TrBu*, *SvFl*]

Bofast. – På östra delen av *Fårö* allmän, i övrigt mindre allmän.

Åtminstone en till synes helt spontan förekomst av klibbal är ursprungligen planterad. Nedom Åhsbergsga hagen i *Visby* växer klibbal nära en källmyr, omgiven av tall. Så här skriver Knut Falck från början av detta sekel (Falck 1914 s. 102): "Man har på senare tid gjort försök att som stormskydd för skogen inplantera al, men denna synes ej vilja gå till annat än vid kanterna af myren, där den i ej så hög grad besväras af det kalla grundvattnet; och där äfven en och annan tallplanta försöker sträva sig upp."

Corylaceae

[*Carpinus betulus*, avenbok, *NFl*, *TBu*, *SvFl*]

Odlad.

Björke, i Sockerbruksparken i Romakloster, ca 12 cm stamdiameter, ett ensamt träd, trol. planterat (EBJ). I odling kan avenbok beläggas från DBW:s trädgård, sedan tiden för dess anläggning på 1850-talet (Johansson 1914 s 73).

Corylus avellana, hassel, *NFl*, *TrBu*, *SvFl*

Bofast. – Allmän. Som kvarstående efter odling sällsynt.

En inhemsk art, som odlas i trädgårdar ibland. Även material med annat ursprung än gotländskt förekommer i odling. I ett fall finns det anledning att förmoda en ursprunglig plantering eller en spridning från odlat material. Det gäller en kraftig buske i en beteshage några hundra meter från bebyggelse, SV Kvinnegårde i *Havdhem*, (BGJ m.fl. 1996) där bladen är kraftigt rödtonade.

Fagaceae

Fagus sylvatica, bok, *NFl*, *TrBu*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Mindre allmän.

Ej inhemsk på Gotland, men odlades i DBW:s trädgård i början av 1900-talet, kvar sedan trädgårdens anläggning på 1850-talet (Johansson 1914 s. 73).

Som självständigt etablerad från odling först noterad av B. Pettersson (1958 s. 58), som även citerar Neuman och skriver att tidigare försök att plantera arten i *Hellvi* i början av 1800-talet misslyckades. I dag finns flera (planterade) bestånd med spontan föryngring och även enstaka träd strödda i naturlig vegetation.

Ett stort bestånd, planterat 1885 (Olofsson 1945 s. 438), med kraftiga träd finns i *Klinte Klinteberget* (där *Cephalanthera damasonium* etablerat sig!). Vidare: *Västerhejde*, vid kyrkan, båda dessa lokaler med spontan föryngring. *Visby*, *Furulund*.

Även noterad från: *Öja*, såväl stora träd som småplantor. *Eksta*. *Stånga*. *Hejde*. *Träkumla*. *Follingbo*. *Väskinde*. *Fårö* *Avanäset*, här "planterad av skolbarn omkring 1900" enl. GF.

Blodbok har antecknats från *Stenstugu* i *Björke*, ingående i en allé, planterad (EBJ).

Quercus rubra, rödek, *NFl*, *TrBu*

Förvildad, bofast. – Mindre allmän.

Först publicerad av Stålhandske (1972 s. 20), som särskilt har inventerat arten i Visbys omgivningar. Han skriver om rödeken (i ett skogsområde i *Västerhejde*, 1 km S *Vibble*, öster om *Toftavägen*):

"Arten uppträder här fullt spontant och skiljer sig i sin fördelning på intet sätt från den här förekommande vanliga eken. Den tycks även vara jämnårig med denna, dvs från plantor till träd av 15 m:s höjd."

Stålhandske har inte påträffat något fruktbärande träd, däremot "ett 20-tal plantor på äldst 10 år" ovanför Nunnesiken (östra delen av *Västerhejde*), några exemplar 100 m N Slättflis i *Follingbo* och ett exemplar vid Skansuddberget i norra delen av *Visby*.

Vi vet inte från vilken källa rödeken ursprungligen tagit sig ut i naturen. På några av lokalerna, i *Roma*, troligen i *Anga*, och vid Furulund i *Visby* har den troligen ursprungligen planterats, men på merparten av lokalerna är den helt säkert fröspridd. Den äldsta uppgiften om odling på Gotland avser DBW:s trädgård i *Visby*, där den 1914 omnämns som "i senare tid planterad" (Johansson 1914 s. 77).

Området kring *Visby* utgör även i dag rödekens utbredningscentrum, med förekomster norrut till *Väskinde*. På övriga Gotland enstaka, i regel mindre, träd eller buskar, ofta i skogsmark eller skogsplanteringar. En del av, eller kanske alla de större träden är troligen ursprungligen planterade, och ofta har den i närheten etablerat sig rikligen medelst rotskott. De mindre, avskilt växande exemplaren är däremot uppenbarligen resultat av fröspridning från ganska långväga (och för oss okända) moderplantor.

I övrigt känd från *Vamlingbo*, Holmhällar, tre ex. (BL). *Hamra* (GI). *Stånga*, två lokaler. *Akebäck* ca 1 km S kyrkan i barrskogsbyr, några mindre ex (BGJ). *Roma* Klosteräret, förvildad från planterade träd i lövskog (JP). *Halla* Unsarve, ett stort ex och mängder av skott i betad torräng (GI). *Anga* Trullhalsar, ett ex. på cirka tio meter, kanske urspr. planterat (BGJ).

Moracae

Ficus carica, fikon

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

En förekomst i en krevadgrop i grovt strandgrus på Ryssnäs, *Fårö* (GF, av honom känd sedan 1961). Först omnämnd i tryck i Gotlands Tidningar 1 november 1985, där Staffan Rosvall skriver om Fåröfyndet. Det fanns kvar på platsen ännu 1996, skyddat av en liten mur av stenar som lagts upp. Det avviker från de fikon som odlas på Gotland genom att bladen har 7 flikar. Det har inte blommat på *Fårö* och vinden håller det lågvuxet, upp till kanten på muren. Däremot finns ett litet träd i odling, vilket härstammar från en stickling från *Fåröplantan*. Detta blommar och ger frukt, men frukten hinner inte mogna (allt enligt Staffan Rosvall muntl.).

I Dagens Nyheter, 6 augusti 1989, skriver Lars-Olof Franzén :

"Ytterst på udden där till och med de underjordiska periskopen upphör tar landet slut åt öster. Främlingar avvisas på sex språk. Växtligheten har dragit sig tillbaka från klapperstensbädden och bara en ilandblåst skosula påminner om övergivet liv.

Just där öppnar sig en liten grop bland stenarna och i dess botten grönskar ett lågväxt fikonträd, slitet men dock levande. Någon har lagt en skyddande ring av stenar runt fikonträdsgruppen. Någon vårdar det.

Jag vet vem."

[*Morus alba*, vitt mulbär]

Odlad.

Av vitt mulbär finns ett bestånd på ett tjugotal träd i Palissaderna, söder om Visborgs slott i Visby, som ännu står kvar från planteringen i mitten av 1800-talet. 1830 bildades Sällskapet för inhemsk silkesodling, som försökte introducera silkesodling i Sverige. Introduktionen på Gotland skedde i stor skala från 1835, då "ägg /av silkesfjäril/ och plantor utdelades till ett femtiotal personer i staden och på landet". Under 1840-talet utsattes exempelvis nära fyratusen plantor och buskar vid nuvarande Paviljongspan, men arbetet gick i vila redan under 1860-talet (Olofsson 1945 s.104). Beståndet i Palissaderna är allt som finns kvar i dag av den tidens odling. Från 1934 rapporterar Sylvén (1934 s. 94) att 28 träd fanns kvar i en liten dunge.

[*Morus nigra*, svart mulbär]

Odlad.

Svart mulbär är en vanlig syn i Visbys planteringar och trädgårdar och finns också att köpa på öns handelsträdgårdar. Vi har inte observerat det i naturlig miljö.

Cannabaceae

Cannabis sativa, hampa, *NFl*, *SvFl*

Tillfällig. – Sällsynt.

Mycket gammal odlingsväxt. Hjelmqvist (1991) redovisar flera fynd från olika håll på svenska fastlandet, det äldsta från cirka 800 f. Kr. På Gotland kommer det äldsta belägget från Münchenbergs herbarium 1701–02, med kommentaren "In agris", vilket innebär att den då odlades på åkrar. O.A. Westöö samlade också hampa i *Fleringe* Hesse, 1858, utan närmare uppgift om förekomstsätt (UPS).

Under 1900-talet har hampa odlats i stor mängd på Gotland. En utbredningskarta över arealen som då (1958) odlades finns hos Fröier (Fröier 1960, tillsammans med mycket annan historik från Gotland). Den visar stora odlingar (över 50 ha) på de utdikade myrområden vid Mästermyr, Martebomyr och vid Hörsne samt en mängd mindre odlingar strödda över ön, inalles runt 1000 ha.

I våra dagar får hampa inte odlas. Otillåtna odlingar förekommer emellertid. "Cannabis värd 30 000 beslagtogs på Sudret" löd en tidningsrubrik 1982, då man påträffade 90 plantor i ett dike mellan två sädesfält på Sudret. 1996 dömdes en person på Gotland till några års fängelse för odling av hampa i Bara. I fågelfröblandningar ingår ofta hamprö, normalt behandlad för att förhindra groningen, men små fröplantor invid fröautomater i trädgårdar observeras då och då.

Utanför trädgårdar en uppgift från soptippen i Visby 1984 (Larsson 1985 s. 10) och från en sophög i Rute (JP).

Humulus lupulus, humle, *NFl*, *SvFl*

Förvildad, bofast, men oftast troligen kvarstående. – Mindre allmän.

Lång odlingstradition. Från svenska fastlandet finns frukter påträffade vid utgrävningar av lager från medeltid i Lund (Hjelmqvist 1991), det äldsta fyndet från 1000–1100-talet (men i proportionerna 1 frukt av humle – 69 av pors, och även i senare fynd överväger pors, *Myrica gale*).

Från Gotland omnämns humle första gången i Gutalagen (ed. Holmbäck och Wessén 1943), nedtecknad vid mitten av 1300-talet, där det står i avsnittet om tionde "hö och humle före han hem och give tionde därav åt den prästen som han besöker gudstjänsten hos och har mottagit all kristendom av."

Humle omnämns också i Ivar Axelsson Totts räkenskapsbok 1485–1487 (ed. Melefors & Wase 1991), men vid flera av posterna står inköpen tillsammans med salt, som importerades, och i ett fall omnämns särskilt att humlen kom från Danzig.

Humle samlades av Münchenberg 1701–02. Först publicerad från Gotland, som odlad, av Linné (1745b), som kommenterar det faktum att arten är skildkönad och bara honplantor av intresse för skörden, när han besöker Fardhem: "Här war en ansenlig Humblegård, men som han war bewäxt mäst med Fuk-humble /hanplantor/ och altså gaf ingen Frucht ..."

I stor skala prövades odling under 1850-talet, då rötter importerades (vid Länna i Visby drygt 70000 rötter) och tre tyska instruktörer anställdes (vid Länna i Visby, Rosendal i Follingbo och Mörby i Lokrume). Försöket slutade i besvikelse.

Aktuella uppgifter refererar i regel till förekomster på gårdar, husgrunder, vägkanter, skräphögar, vilket tyder på ett starkt beroende av odling. K. Johansson (1897) sätter ett frågetecken vid "förvildad". Även förekomster som kan te sig naturliga torde ha sitt ursprung i odlade plantor (jfr nedan, förekomsten i Norrlanda).

Ett trettiotal aktuella uppgifter spridda från Hamra och Näs till Stenkyrka – Hangvar – Lärbro – Hellvi, samt två uppgifter från Fårö. En bit ifrån bebyggelse växer en hanplanta vid ån i Lau cirka 250 m SV Husarve. En till synes naturlig förekomst på en sandstrand (!) vid Hammars i Norrlanda 1993, visade sig ha sitt troliga ursprung i utsläng av trädgårdrens i havet, som sedan flutit iland och rotat sig.

Loranthaceae

[*Viscum album*, mistel, *NFI*, *SvFI*]

Bofast. – Sällsynt.

Först publicerad från stationsområdet i Tingstäde, först observerad av C. Edelstam (Högström & Fåhræus 1983). Denna förekomst är troligen spontan eftersom misteln växer mycket högt upp på sitt värdträd. Detta, en berlinerpoppel, är däremot planterat.

I Ardre, Ljugarn, förekommer misteln odlad på ett äppelträd, där den vuxit sig stor under senare år. Förekomsten är dock så ung, att misteln i Tingstäde måste ha ett annat ursprung. Vi tvingas anta, att frön från mistel på fastlandet kommit med fågel till Gotland och grott på poppeln i Tingstäde.

Aristolochiaceae

Aristolochia clematitis, hålrot, *NFI*

Kvarstående. – Sällsynt.

Omnämns från Gotland i Ivar Axelsson Totts räkenskapsbok 1485–1487 (ed. Melefors & Wase 1991): "for silke til myn herres troye och for holyrth til myn herres behoff ". Den användes då som läkeväxt, men om den på 1400-talet odlades på Gotland eller importerades framgår inte av räkenskapsboken.

Från slutet av 1800-talet finns belägg (VI) från DBW:s trädgård i *Visby*, där den då odlades. Den odlas fortfarande där (Nordin 1981 s. 139). På 1980-talet rapporterades att arten fanns kvar i en trädgård, i närheten, dvs inte planterad av ägarna utan kvarstående (Tranhusgatan 33, B. & K. Rosén).

Asarum europaeum, hasselört, *NFI*, *SvFI*

Förvildad, bofast (med tvekan, närspridd från trädgård). – Sällsynt.

Först publicerad från Mulde i *Fröjel* (MI, se Petersson 1993), i en sluttning nära en trädgård, varifrån den troligen härstammar. Enligt uppgift (Florin muntl. 1996) har den funnits på tomten åtminstone sedan 1972. Vi har observerat i egen trädgård att arten mycket väl kan sprida sig med frö, och troligen har den vandrat ut på detta sätt här. Arten är också noterad utanför kyrkogårdsmuren i *Bunge* (OS 1986).

Phytolaccaceae

I odling förekommer *Phytolacca acinosa*, kermesbär, och betydligt mer sällsynt *P. americana*, scharlakansbär. Kermesbär, som härstammar från Himalaya och Kina, har täta, cylindriska blomställningar med grönvita blommor (se t.ex. Polunin & Stainton, 1990). Frukterna, som utgörs av djupt svartröda björnbärslika samlingar av bär, sitter i täta upprätta samlingar.

Scharlakansbär, från östra Nordamerika från Kanada ner till Mexico, har glesare blomställningar. Blomsamlingarna är tydligare åtskilda, och mer rent vita. Frukten är även i detta fall en svartröd samling av bär, men i detta fall så tätt förenade att den ser ut som ett runt bär. Fruktsställningen är glesare, mer hängande.

Phytolacca acinosa, kermesbär, *NFI*

Tillfällig. – Sällsynt.

Först publicerad från *Visby*, norra delen av innerstaden, två ex. mellan gatsten och plank, spridd från DBW:s trädgård (Ingmansson & Larsson 1987). Nordin (1981) nämner både *P. acinosa* och *P. americana* från DBW:s trädgård, men den enda art vi observerat där är *P. acinosa*, vackert illustrerad i Nordins bok s. 51. Även påträffad vid Stenstugu i *Hejde* (GBF 1986), i skräphög.

Portulacaceae

Portulaca oleracea ssp. *oleracea*, portlak, *NFI*

Tillfällig. – Utgången.

Odlad på Gotland sedan länge. I Münchenbergs Herbarium vivum 1701–02 med anteckningen "Portlack. Ett slags huslök." Som första uppgift i Sverige av spontana exemplar förekommer den hos Billberg (1815) "i vildt tillstånd träffad i Trädgården vid Skogs Häradshöfdings Boställe på Gottland". (Det handlar med stor sannolikhet om Skogs i *Levide*.) Hylander (1971) kommenterar "sannolikt rör det sig om självsådd av odlade ex."

Senaste belägg från Gotland som icke odlad, känt för oss, är *Västergarn* 1908 (U). I en trädgård i *Visby* har den dock vid några tillfällen kommit in under senare år, troligen som fröförorening (BL).

Polygonaceae

[*Bistorta major*, stor ormrot, *NFl*, *SvFl*]

Odlad.

Om denna art skulle påträffas på Gotland, så vore det med säkerhet som trädgårdsflyktling. I Hulténs atlas (Hultén 1950) finns en prick på Gotland, i Visbytrakten. Troligen rör det sig om DBW:s trädgård, där den odlades vid sekelskiftet och där den också samlats. Här odlas den för övrigt fortfarande (Nordin 1981 s. 177).

Fagopyrum esculentum, bovete, *NFl*, *SvFl*

Tillfällig. – Utgången.

Första uppgift: K. Johansson (1897), enligt vilken arten odlades vid 1800-talets början i *Hellvi*. Han uppger den som "någon gång utkommen på åkrar" och exemplifierar med *Fårö* vid Alnäsaträsk, 1894.

Från 1900-talet finns belägg fram till 1912 samlade i *Öja Burgsvik* (TURA), *Visby* (LD och S) och *Othem Slite* (S). I Lärbro samlades bovete 1942 av Fries (S) från en åker där den odlades. Under inventeringsperioden 1983–1996 har bovete odlats i *Hangvar* Häftings. Ytterligare uppgifter saknas.

Fallopia baldschuanica, bokharabinda, silverregn

Kvarstående. – Sällsynt.

Som odlad antecknad av Sylvén (1934) under namnet *F. aubertii* från Björkanderska husets trädgård i Visby. Han nämner uttryckligen de vita blommorna. (I en del floror har man skilt mellan *F. baldschuanica* och *F. aubertii*, där den förra ska ha skära blommor, den senare vita. Vi upprätthåller inte denna åtskillnad.)

I dag ofta odlad och länge kvarstående i övergivna trädgårdar. Man kan ibland se mycket stora snår på äldre tomter, men någon spridning från (den förmodade) planteringsplatsen har inte kunnat styrkas.

Aktuella uppgifter från *Visby* gammal tomt SV järnvägsstationen och vid Ringmuren (Ingmansson & Larsson 1985 s. 54).

Fallopia japonica var. *japonica*, parkslide, *NFl*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Mindre allmän.

Parkslide är i dag en inte ovanlig trädgårdsväxt, och väl inkommen är den inte lätt att bli av med. Även på asfalterade gårdsplaner tränger skotten upp. Kvarstående eller vegetativt spridd från trädgårdsutkast; mogna frukter har vi inte observerat. Spridningen är så omfattande att vi anser oss kunna karakterisera arten som bofast.

Ett tjugotal noterade förekomster i naturen vid vägkanter, soptippar, trädgårdstippar, grustag, en trädesåker, ödetomter och boställen, från *Havdhem* till *Bunge*.

[*Fallopia sachalinensis*, jätteslide, *NFl*, *SvFl*]

Odlad.

Skiljer sig från parkslide genom att ha betydligt större blad (mer än 20 cm); åtminstone de nedre har hjärtformad bas (basen är tvär hos parkslide). Även hybriden mellan dessa två arter har noterats i Sverige. På Gotland har vi ännu inga uppgifter utanför odling om jätteslide eller hybriden, som vi kunnat styrka med belägg. Däremot finns jätteslide odlad, ex. i en trädgård på Stjärngatan i *Visby* (BL).

Rheum rhabarbarum, rabarber, *NFI*, *SvFI*

Kvarstående. – Mindre allmän.

Arten förefaller inte vara gammal på Gotland som odlad växt. Belägg från gotländsk odling finns från 1882, *Hejde* (Hulteman).

De knappt tjuo fynd som rapporterats, från *Fide* till *Hellvi*, samt från *Fårö* Sandön, i huvudsak på skräphögar och vägkanter, härrör troligen samtliga från trädgårdsutkast eller står kvar som odlingsrester. I trädgårdar har vi annars observerat att arten kan fröså sig spontant, om det finns blottad jord nära blommande exemplar.

Rumex patientia ssp. *patientia*, spenatskräppa

Tidigare status oklar. – Utgången.

Högvuxen skräppa, inte olik krusskräppa, men de inre kalkbladen (som omsluter nöten) är stora, 6–8 mm i diameter. Ett av dem är mindre än de andra två, så frukten ser ut att ha två runda-hjärtformiga blad lagda mot varann. I regel finns det en liten knöl på ett av kalkbladen (hos krusskräppa brukar det sitta en knöl på alla tre). Bladen är relativt smala, 3–4 gånger så långa som breda, släta – ej krusiga, och ljusgröna.

Första uppgift, som förvildad, i Hylander (1966 s. 328), *Visby* från 1920-talet och 20 år framåt.

Spenatskräppa är en äldre salladsväxt, som knappast odlas i dag. I DBW:s trädgård har den odlats fram till våra dagar. Vi har inga aktuella uppgifter om odlade eller naturliga förekomster.

Rumex rugosus, trädgårdssyra

Tillfällig. – Utgången.

Högvuxen, till 1 meter hög, påminnande om stor ängssyra, *R. thyrsiflorus*. Liksom hos denna art har bladen en pilformig bas, men trädgårdssyrans blad är bredare, upp till hälften så breda som långa. Bladen är ljusgröna, inte gråaktigt gröna som hos stor ängssyra.

Uppgiven som tillfälligt förvildad i *Visby* 1948 och 1949 (Hylander 1966 s. 352).

Rumex scutatus, sköldsyra, *NFI*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Visby Galgberget, på klintkanten rätt långt norrut. Några hundra exemplar i kalkgrus, spridda från en tomt (där den troligen ursprungligen planterats). Först publicerad genom Jenny och Monica Larsson (Johansson 1988 s. 19).

Chenopodiaceae

Atriplex hortensis, trädgårdsmålla, *NFI*, *SvFI*

Tillfällig. – Sällsynt.

Gammal salladsväxt, som odlas än i dag. Äldsta svenska fynd i form av frön från utgrävningar kommer från 1100- till 1200-talet i Lund (Hjelmqvist 1991). På Gotland samlades den först av Münchenberg 1701–02. Först publicerad av Aulin (1914): "Gtl, nära Lummelunda, i potatisland, sept 06".

I dag ett fåtal tillfälliga fynd, troligen utkomna med fröspill:

Öja Burgsvik (BAI). *Fide* (GBF). *Gerum* (Sn). *Klinte* Klintehamn (MI). *Väskinde* (den rödbladiga formen, som förefaller vara den vanligaste i odling numera; denna form odlades redan 1922 i *Klinte* enl herb. Hulteman). *Hangvar* Ire, självsådd i trädgårdsland (TK SK).

Atriplex sagittata, glansmålla, *NFl*

Tillfällig. – Utgången.

Ett herbariebelägg från *Klinte* 1926 (GB). Inte med säkerhet konstaterad senare.

Bassia scoparia, sommarcypress

Tillfällig. – Sällsynt.

En ånnuell växt, upp till en meter hög, med en yvig samling av smala blad, blott 3–10 mm breda. En del former drar åt rött i bladverkets färg. Blommorna (oftast hinner den inte gå i blom) är obetydliga. Den odlas ibland som prydnadsväxt för sitt bladverks skull. På Gotland först samlad av Hulteman (*Klinte* prästgård, odlad, 1918).

Två aktuella, tillfälliga fynd: *Hamra* soptippen, i slutet av 1980-talet (BL). *Fole* vid avtaget från Slitevägen mot Hellvigs, i grushög, 1995 (JP).

Beta vulgaris ssp. *vulgaris*, beta, *SvFl*

Tillfällig. – Sällsynt.

Sockerbetan började odlas på prov under 1830-talet (Olofsson 1945 s. 101). Nu odlas den allmänt på Gotland. Bearbetningen sker vid sockerbruket i Roma, som etablerades under 1890-talet, men som kommer att läggas ned under 1997. Därför kommer sockerbetor ganska snart troligen att försvinna ur odling på Gotland.

Münchenberg, 1701–02, har med (från odling) rödbetor och vitbetor. Under 1800-talet introduceras också foderbetor, först omnämnda från Visby 1838 (Olofsson 1945 s. 285). De fåtaliga rapporterade förekomsterna, från jord- och skräphögar, härrör från utkast av betor eller frön på stocklöpare (plantor som går i frö under första året). Arten är nog starkt underrepresenterad vid inventeringen.

Stenkyrka soptippen, i mängd för några år sedan (BL). *Lärbro*. *Hellvi*.

Chenopodium bonus-henricus, lungrot, *NFl*, *SvFl*

Bofast. – Tämigen allmän.

En gammal odlingsväxt, först publicerad av Wahlenberg (1805). Äldsta belägg finns hos Münchenberg, 1701–02 med namnen "God Hindrick, Stolt Hindrick", varav åtminstone det senare ännu används på Gotland. Han skriver också "När hon nyss går up, ser hon ut nästan som sparris och kan ätas derföre, är nästan så god, och då laxerar hon lifwet."

De äldsta arkeologiska uppgifterna i Sverige kommer från Lund, 1100-talet (Hjelmqvist 1991 s. 234).

Dagens förekomster, kanske ett hundratal notiser, från *Sundre* till *Fårö*, är dels rester från äldre odling vid gårdar, i partier som inte hävdas alltför minutiöst, dels spridda, sekundära förekomster på soptippar, trädgårdstippar och liknande.

Hablitia tamnoides, rankspenat

Kvarstående. – Sällsynt.

Denna art skiljer sig från andra mållväxter, som man kan möta på Gotland, genom att den skjuter långa, slingrande rankor. Bladen är hjärtformiga.

Första uppgift utanför odling från *Visby* vid ringmuren 1985 i anslutning till en trädgård (Larsson & Ingmansson 1985 s. 50). Några år tidigare omnämnd från odling i DBW:s trädgård i Visby (Nordin 1981 s. 172). Enligt Nordin är bladen "minst lika goda som spenat". Med frön från förekomsten vid ringmuren i Visby odlas den numera på ytterligare något håll, där den också spontant frösprider sig i den omedelbara närheten (BL).

Spinacia oleracea, spenat, *SvFl*

Tillfällig. – Sällsynt.

Sedan gammalt odlad, omnämnd av Münchenberg 1701–02. Vi har ett fåtal aktuella uppgifter, där den förekommer som en fröspridd tillfällig inkomling i blottad jord:

Vall, Levide, spontan i rabatt, ej odlad i trädgården, troligen utkommen med fågelfrö (BGJ 1996).

Visby Strandgatan, vid Länsstyrelsen, ett ex. i rabatt under *Clematis* (HG 1966).

Caryophyllaceae

Agrostemma githago, klätt, *NFl*, *SvFl*

Bofast, men som utkommen från odling tillfällig. – Sällsynt.

Ett gammalt ogräs på Gotland. Först omnämnt av Linné (1745b) från *Gothem* och från *När*, med det gotländska namnet "Slätt". Arten finns dock med redan hos Münchenberg 1701–02: "Åkernäglicka, Gothl: Klätt, Röd vägkling, Klint". Namnet Åkernäglicka är det "svenska" namnet, de övriga, eller åtminstone namnet "Slätt" är gotländskt (mer om detta hos Rosvall 1987). I dag är klätt sällsynt med bara någon lokal årligen, men arten odlas sedan mer än tio år tillbaka i "odlingsreservat" (Jacobsson 1981). Även "spontana" odlingar, där någon strött ut frön, förekommer någon gång, exempelvis vid vägkanten längs Färjeleden i *Visby* 1987. Att den återkommer, om än med avbrott, i samma områden, motiverar att den karakteriseras som bofast.

Klätt odlas också som ettårig prydnadsväxt. Som en rest från en tidigare sådan odling har den vid påträffats på ett fåtal lokaler:

Östergarn 1,2 km SSO kyrkan 1984 (MT) och 400 m O kyrkan 1995 (BGJ). *Follingbo* 300 m V Slättflishage, i sandtag (GI).

Cerastium tomentosum, silverarv, *NFl*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Mindre allmän.

Först noterad av K. Johansson (Johansson 1917), svensk primärlokal: *Västerhejde* "flera hundra m² på åker vid torp invid vägen till Tofta skjutfält". Nu spridd i gräsmattor och på vägkanter över hela ön. Den tål klippning mycket bra, även om den inte blommar vid hård klippning.

Mellan trettio och fyrtio uppgifter från *Vamlingbo* till *Fårö*.

Hybriden med fältarv, *C. arvense* × *tomentosum*, är noterad från tre lokaler (MA, TK SK) bl.a. Hangvars kyrkogårds gräsmatta. Arvid Nilsson (1977) anser generellt att hybrider mellan silverarv och fältarv kan vara mycket vanliga där silverarv kan komma i kontakt med fältarv. Att bara tre fynd noterats, alla av samma inventerare, tyder på att den förmodligen har förbisetts i övrigt.

[*Dianthus armeria*, knippnejlika, *NFl*, *SvFl*]

Äldre status oklar. I våra dagar odlad.

Sedd av Linné under den gotländska resan, "fants i en Åker vid *Wisby*, den wi ock fådt skickad ifrån *Ballenbo*. Kron-bladen woro små, *Lansett* like, och på sidorne fulla med små tänder. Denna har

Silverarv, *Cerastium tomentosum*.

Foto: B. Larsson.

tillförne icke i Sverige warit bekant." (1745b s. 301, arten publicerades även av Linné redan 1741). Enligt K. Johansson (1897) även sedd i *Follingbo* av Landeberg.

I dag är inga förvildade förekomster på Gotland oss bekanta. I några trädgårdar har den emellertid kommit in objuden, som fröförörelning (i ett fall vid insådd av borstnejlika, BGJ & BL).

Dianthus barbatus, borstnejlika, *NFl*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Mindre allmän.

Gammal i odling, samlad redan av Münchenberg 1701–02: "Borstnäglickor, Säpe-, flesk-ört". Gotländskt namn "Sarons blomster, Sarns blomster", (Gustavsson, 1947, Larsson, 1980).

Chartreusenejlika,
Dianthus
carthusianorum, i
trädgård. Foto: B. G.
Johansson juni 1986.

I naturen först noterad av K. Johansson (Johansson 1910) från en välgkant i *Stenkumla* 1898 och från en "nyplanterad park" (belägg i VI) i *Väskinde* 1910.

Ett dussin aktuella lokaler från *Näs*, *Fröjel*, *Hejde*, *Guldrupe*, *Väte*, *Eskelhem*, *Sjonhem*, *Tofta*, *Västerhejde*, *Roma*, *Boge* och *Hangvar*. Den rapporteras från välgkanter – ofta nära hus, skräphögar och ödeträdgårdar. Två lokaler avviker från mönstret: *Hejde* 350 m N Kauparve, GBF 1986, ett 80-tal blommande exemplar och många ettårsplantor i fuktig skog vid myrkant bland pors och slankstarr. *Lau* 700 m SSO Folkedarve, i skogsglänta, kvarstående, GBF 1990.

[*Dianthus carthusianorum*, chartreusenejlika, *NFI*]

Bofast, introduktionsväg obekant. – Sällsynt.

En gotländsk lokal, *Gammelgarn*, 350 m O Svartdal, vid vägen *Ardre–Gammelgarn*, först publicerad av Örjan Nilsson 1981 (Nilsson 1981).

Ägaren till den sommarstuga vid vilken chartreusenejlkan växer, K. Frantzén, köpte sommarstugan "i början av 1970-talet" och upptäckte nejlikan "något av de första åren". Då stod stugan, ett äldre litet hus, öde och obrukad sedan 10 år, de 10 åren dessförinnan hade ägaren/ägarna varit sjukliga och hon tror inte att marken brukats särskilt väl under 1950-talet. Huset ligger kanske 50 m från vägen med en liten trädgård, och mellan trädgården och vägen finns en torr gräsmark, där nejlikan växer. Den har inte påträffats i själva trädgården utan bara i gräsmarken mellan trädgården och vägen. Ägaren känner inte heller till den i odling från hus i närheten. Numera sköts marken så att en granne slår ängen "fråmpå höstkanten" ungefär var tredje år. Ägarens egen uppskattning är att det "nog är lite färre ex." på senare år.

Vi nämner arten i vår förteckning, eftersom det är mycket möjligt att den gotländska förekomsten härrör från odling. Vi kan dock inte utesluta att den kommit in på annat sätt, t.ex. som fröförorening.

[*Dianthus caryophyllus*, trädgårdsnejlika]

Odlad.

Sedan länge odlad på Gotland. Finns med i Münchenbergs Herbarium vivum, samlad 1701–02, "Näglicka". Hulteman (ett ex. från *Hejde* prästgård, 1882, finns i hans herbarium) använder namnet "kryddnejlika". Vi har emellertid inga uppgifter om denna art ute i naturen.

Dianthus chinensis, sommarnejlika

Tillfällig. – Utgången.

En annuell, som noterats av K. Johansson: "En tufva vid Burgsviks stenbrott 1910!" (Johansson 1910), svensk primäruppgift enligt Hylander (1971). Ett herbariebelägg från 1925 (också Burgsvik) är oss också bekant.

Gypsophila elegans, sommarslöja, *NFI*, *SvFI*

Tillfällig. – Sällsynt.

En ettårig, skir art, som ofta ingår i fröblandningar med "sommarblommor". Troligen tillfälligt utkommen med spill av sådant frö.

Kräklingbo, i grus invid avtaget till Torsburgen från vägen Kräklingbo–Östergarn 1984 (BGJ m.fl.)

Gypsophila paniculata, brudslöja, *SvFI*

Status oklar. – Sällsynt.

Denna perenn, som ofta odlas – samlad i *Hejde* prästgård 1882 av Hulteman – har noterats från *Östergarn* ca 150 m V Tomase i rågåkerkant och en jordgubbsodling (UG 1986). I den lätta jorden i *Östergarn* ser man ofta snittblommor odlade med framgång. Troligen rör det sig om kvarstående plantor från en sådan odling.

Lychnis chalcidonica, studentnejlika, *NFI*

Troligen kvarstående. – Sällsynt.

Perenn rödblommig rabattväxt. Någon gång odlas former med vita eller rosa blommor. Samlad från Klinte prästgård redan 1887 (Hulteman, med samma svenska namn som i dag).

Som troligen kvarstående noterad från en igenvuxen trädgård vid Rovalds i *Eskehem* (EBJ).

Lychnis coronaria, purpurklätt, *NFI*

Förvildad, troligen bofast. – Sällsynt.

Inhemsk närmast i sydöstra Europa, i odling ettårig eller kortlivad perenn, tätt vit- till gråhårig. Många former finns, med mörkrosa, ljusrosa eller vita blommor. Ett fåtal uppgifter om förekomster där den inte avsiktligt frösåts. Vi har inte kontrollerat om den lyckats hålla sig kvar på dessa förekomster mer än en säsong, men det förefaller troligt i varje fall på lokalerna i Västergarn och Västerhejde nedan (GI).

Lye, SO Härfars, bland "blandade sommarblommor" (GBF 1990). *Västergarn*, Lekarve, flera ex på dikeskant nära tomt, naturaliserad (GI, aug. 1992). *Eskelhem* ca 1,4 km N Rovalds, utanför trädgård (EBJ). *Tofia*, soptippen, rikligt 1987 i ljus och mörkt rosa (BL). *Västerhejde*, O Sandhedsskogen, ca 75 ex spridda på sandig mark, sluttning bredvid motocrossbana (GI 1996).

Petrorhagia saxifraga, klippnejlika, *NFI*, *SvFI*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Känd sedan 1940-talet från *Fole*, fortfarande ett rikt bestånd på torr gräsmark vid ett gravfält norr om kyrkan, och även spridd några hundra m västerut, ett par ex. på en väggkant (JP 1996). Övriga uppgifter:

Alskog, norr om Svajde, på nötbetad gräsmark på sand, 1980 (BSt). På gränsen mellan *Boge* och *Gothem*, på sandig mark i gräset ovanför badstranden (MN). Dessa tre fynd publicerade i Rindi 1985 (Fähræus & Högstrom 1985).

Senare påträffad i: *Klinte*, Klinteberget, på en öppen gräsplan 1989 (GI, se Petersson 1995). *Habblingbo*, Petes, några bestånd i gräsmatta på plan utanför museigården (GI 1996).

Saponaria officinalis, såpnejlika, *NFI*, *SvFI*

Förvildad, bofast. – Tåmligen allmän.

Uppgiven först av Sæve 1837. Hos K. Johansson (1897) beskrivs arten som sällsynt. Redan då uppträder väggkanter som en av dess biotoper. Även Hulteman samlade den vid vägen mellan *Sanda* och *Västergarn* 1882.

I dag är såpnejlika en framträdande väggkantsart, framför allt på mellersta Gotland. Den fylldblommiga formen dominerar totalt. Med enkla blommor ser man den inte särskilt ofta. Vi känner mer än femtio olika lokaler från *Havdhem* i söder till *Fårö Sandön* i norr.

Silene pendula, sommarglim

Tillfällig. – Sällsynt.

Ettårig, mjukt korthårig ganska låg ört. Blommorna är rosa med kronbladen något inskurna mitt på, fodret är inte upplåst. En illustration finns i Lids flora (1963), där den också uppges för Gotland.

I sen tid sedd på soptippen i *Visby*, med frö därifrån ännu odlad i Bengt Larssons trädgård.

Vaccaria hispanica, åkernejlika, *NFI*, *SvFI*

Tillfällig. – Sällsynt.

Först publicerad från *Visby*, Fattighuset och Artillerikasernen av Fries (1914).

I sen tid påträffad i *Visby* Yttre Furulund, enstaka i gles gräsvegetation i sand (nyanlagd gräsmatta), i sällskap med bl.a. *Matthiola*, inkommen med fröspill från sommarblommor (HSt) i slutet av 1980-talet. Samma år även sedd på sand i *Visby* Rävåsen (BL).

Nymphaeaceae

[*Nymphaea alba*, vit näckros, *NFl*, *SvFl*]

Bofast. – Mindre allmän.

I ett par av de nya dammarna på Kronholmens golfbana i *Västergarn* har vit näckros inplanterats (GI).

Nymphaea sp., röd näckros

Kvarstående. – Sällsynt.

Rödblommiga former av vit näckros, som man någon gång ser i gotländska vatten har vi bedömt vara mer eller mindre avsiktligt utkomna plantor av odlat ursprung.

"Arten" röd näckros är *N. alba* ssp. *alba* f. *rosea*, men de gotländska exemplaren är inte granskade så noga (beläggex. saknas) att vi kan fastslå deras arttillhörighet.

Först noterad från *Hellvi* Fardumeträsk, Blåbärsholm, från början av 1980-talet (BSt) samt från *Follingbo* Rosendalsväten. Från senare år även noterad från: *Grölingbo* lertagen 2 km NO kyrkan, i strandkanten av lertag (LJ). *Endre* V om Bäcks, damm vid villa (JP) cirka 1990.

Ranunculaceae

Aconitum × *stoerkianum*, trädgårdsstormhatt, *NFl*, *SvFl*

Kvarstående. – Sällsynt.

Samlad av Hulteman på Lilla Snögrinda i *Klinte* 1925. Odlas ibland i gamla trädgårdar. Växten är steril och frösprider sig inte, men det föreligger ett par aktuella uppgifter om förekomst som kvarstående eller som utkommen med trädgårdsutkast.

Ett rikt och vitt utbredd bestånd finns i *Vamlingbo* cirka 300 m V Augstens, i "Nore gamla trädgård", ej hävdad på mer än 50 år (BL). Det skiljer sig från övriga lokaler genom att stormhatten här uppenbarligen lyckats sprida sig i trädgården.

Som kvarstående även noterad: *Buttle*, SO Änge (JP ca 1990). *Eskelhem*, Unghanse, "nära rabatt" (EBJ) är också en trädgårdsförekomst. *Hogrän*, Tomsarve, i en vägkant mot tallskog (BGJ, ca 1985, ej kvar i dag). *Lärbro*, vid Ganns ödekyrka (EBJ 1992).

[*Adonis vernalis*, våradonis, *NFl*, *SvFl*]

Bofast. – Sällsynt, men på Storsudret och på Stora Karlsö tämligen allmän.

Vilt växande på delar av Storsudret och på Stora Karlsö. Ibland med avsikt planterad i naturen, så t.ex. i *Burs*, på Burgen, hållmark (noterat av BL).

A. annua, höstadonis

Tillfällig. – Sällsynt.

Ettåriga rödblommiga adonis-arter säljs i frön som "sommарblommor". Höstadonis har runt triangelformade frön, med släta kanter. Den andra ettåriga arten, som ibland odlas, *Adonis aestivalis*, sommaradonis, har frön med en tydligare avsatt spets och två små uddar på ena kanten.

I Hultemans herbarium finns ett ark av *A. annua*, samlat från odling i *Mästerby* Fjäle, 1883.

Enstaka, tillfälliga exemplar av rödblommiga adonis-arter har i sen tid noterats från *Visby* (soptippen, ett ex. 1992, BL) och *Väskinde* (ett ex. 1992, BL). Beläggsexemplar saknas, men det finns kvar frön från Visbyförekomsten, vilka visar att det här är fråga om *A. annua*.

Balkansippa, *Anemone blanda*, i trädgård. Foto: B.G. Johansson, 25 maj 1980.

Anemone blanda, balkansippa

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Denna art påminner om vitsippa, men blommorna är blå eller blekt blå med omkring 15 kronblad, som är ganska smala. Vitblommiga former odlas någon gång, men dem har vi aldrig sett sprida sig, inte ens i trädgårdar. På naturliga växtplatser, i Turkiets berg, har vi sett dem växa i mycket variabla populationer, i färger från snö vitt till djupt blå-violett, ofta med ett ljust öga, där blommorna haft från 10 till 20 kronblad, i senare fallet mycket smala. Troligen har de odlade formerna, som inte varierar särskilt mycket, valts ur relativt enhetliga populationer från mindre extrema biotoper.

Troligen introducerad i odling på Gotland relativt nyligen, men nu ganska allmänt såld i form av knölar för höstplantering. I trädgården sprider den sig sedan lätt med frön, ofta en god bit från planteringsstället. De uppgifter vi har fått in torde syfta på sådana, fröspridda förekomster.

Ardre, i syrensnår vid gård NV om kyrkan (GBF 1994). *Klinte*, välgkant utanför nya kyrkogården (GI 1994). *Tofia* mellan Smågårde och Kroks, i gammal trädgård invid bäck (EBJ 1996). *Visby*, spridande sig i häck vid Stjärngatan (BL).

Fyllad och enkel tovsippa, *Anemone sylvestris*, i rabatt. Foto: B.G. Johansson 11 juni 1981.

Anemone pulsatilla ssp. *pulsatilla*, backsippa, *NFl*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Som förrymd först noterad av Rosvall (1986) från en odling under 1980-talet i Boge Tjälder, invid men utanför trädgården där den odlades. Arten finns att köpa på plantskolor och på postorder.

En nyligen upptäckt förekomst i tallskog i Stenkyrka Alstädar, är svårförklarlig, men kan möjligen vara resultatet av en tillfällig fröspridning (Johansson & Rosvall 1993).

Anemone sylvestris, tovsippa, *NFl*, *SvFl*

Bofast. – Tämligen allmän på norra Gotland, i övrigt mindre allmän. Sällsynt förvildad från odling.

Växer vild på Gotland i ljusöppna kalktallskogar; kan vandra ut (med fröspridning men också vegetativt) i vägrenar, ibland av nödtvång, om den ursprungliga lokalen växer igen och skuggas.

Som förvildad från odling på Gotland först publicerad av Johansson & Rosvall (1993). Arten odlas i trädgårdar, oftast i en fylldblommig form, med en lätt rosa anstrykning på kalkbladens utsida. Även med enkla blommor ser man den odlad, och denna form finns också att köpa i plantskolor. Ett intryck är att de odlade plantorna har en längre vegetationsperiod; detta styrks av att plantorna på lokalen i Akebäck (se nedan) tämligen regelbundet blommar om på hösten (BGJ), samma förhållande har

noterats även från en odlad förekomst i *Östergarn* (IM). På "naturliga lokaler" har detta inte noterats.

Tofta Tofta södra, troligen spridd från tomt, med enkla blommor (GI). *Akeback* N kyrkan, i vägren utanför fritidshustomt, enkla blommor (BGJ). *Visby* V Flygfältet på f.d. sommarstugetomt, spridande sig på hållmark, fyllda blommor (BL). *Hangvar* O Kullshage, vägren vid gammal tomt (TK). *Rute* S fornborgen vid Skoldrebacke, på väggkant vid militärbarack med många andra trädgårdsväxter, fyllda blommor (GI).

Aquilegia vulgaris, akleja, *NFI*, *SvFI*

Bofast. – Allmän.

Mycket gammal i odling. Den finns med i Münchenbergs Herbarium vivum, 1701–02, särskilt noterad som trädgårdsväxt, med namnen "Akeleja, Åkerleja, blå Klocker". Även exemplar med vita och röda blommor är samlade. Att den inte nämns i tryck förrän hos Wahlenberg (1805), torde bero på att den då inte i någon nämnvärd utsträckning hade spritt sig från trädgårdarna. Ännu hos K. Johansson bedöms frekvensen som "flerstädes", ungefärligen motsvarande vårt "mindre allmän". Han noterar den från *Linde* till *Lärbro* och *Hellvi*. Dock noterar han att den är ännu vanligare som "förvildad vid trädgårdar och vägar". I dag förekommer akleja allmänt över hela Gotland från *Sundre* till *Färö*, även *Sandön*. Den är vanligast på kulturpräglade ståndorter som väggkanter, trädgårdskanter, övergivna åkrar, hållmarker och alvarmarker, men man kan även möta den i bestånd långt ute i ren skogsmark.

Clematis integrifolia, helbladig klematis

Troligen tillfällig. – Sällsynt.

En örtartad klematis, med hela, motsatta blad och blå nickande blommor. Någon gång odlas även planter med vita blommor.

Ett litet exemplar påträffat augusti 1996 på en liten, grusad plan på kalkhäll, *Follingbo*, Klinte, vid en liten grusväg (BL). Plantan blommade senare under året och har också lämnat frön. Eftersom den växte tillsammans med andra, förkrympta trädgårdsväxter, kan man anta att den kommit ut i samband med att jord lagts på planen. Dess framtid är mycket oviss.

Clematis tangutica, gullklematis, *TrBu*

Tillfällig. – Sällsynt.

Hangvar, nära avtagsvägen ner till södra delen av Ireviken, ett bestånd i vägren några hundra m från ett odlat, kraftigt snår i trädgårdskant 1986 (IE, TK). De närmaste åren därefter i tillväxt. Under senare år (1993, 1994) inte kvar (TK), ej heller sedd 1996.

Clematis vitalba, skogsklematis, *NFI*, *TrBu*, *SvFI*

Förvildad, bofast. – Tämigen allmän inom ett begränsat område från *Visby* till *Brucebo*, i övrigt sällsynt.

Odlades i DBW:s trädgård i början av 1900-talet, kvar sedan trädgårdens anläggning på 1850-talet (Johansson 1914 s. 73, belägg finns från trädgården under 1880-talet, samlat av Hulteman). Då växte den, enligt Johansson, upp från marken med flera arms-tjocka grenar och "har med sitt löfverk nästan förkvävt ett 10 m. högt lärkträd, till hvars topp den klättrat. Lianstammarna, som slingra sig i flera bukter, äro nog några meter längre."

Som förvildad först uppgiven av B. Petterson (1958 s. 58). Nu rikligt spridd i Visby och dess omgivningar. I *Visby* innerstad möter man på flera håll små plantor mellan gatsten och mot husväggar, vid P18-området finns den i en vägkant och norr om *Visby* vid Galgberget och i *Visby* och *Väskinde* Brucebo, finns stora bestånd klättrande på tall eller helt friväxande.

I övrigt noterad från *Havdhem* banvallen söder om samhället (WRJ). *Östergarn* Katthammarsvik (IM & EB). *Västerhejde* Ygne och Högklint (GI). *Follingbo* söder om Follingbo sjukhus (JP). *Othem* Slite, Lotsberget (JP).

[*Clematis viticella*, italiensk klematis, *TrBu*]

Tillfällig. – Sällsynt.

Vid en föreningsexkursion hösten 1982 till Brucebo observerades en småblommig klematis med öppna blå blommor ute i vassbältet nere vid stranden. Eftersom området är naturreservat samlades arten inte in och någon tillförlitlig artbestämning gjordes inte. Senare infördes bete i detta område, vassen betas numera ner och klematisen är borta. Av blomfärg och blomningstid skulle man kunna gissa på italiensk klematis.

Consolida ajacis, romersk riddarsporre och *C. orientalis*, sommarriddarsporre

Tillfällig. – Sällsynt.

Förutom riddarsporre, *C. regalis*, ett tämligen allmänt åkerogräs på Gotland, kan ovan nämnda ett-åriga arter förekomma, tillfällig förvildade från odling. De skiljer sig genom:

	<i>C. ajacis</i>	<i>C. orientalis</i>	<i>C. regalis</i>
Fruktämne	hårigt	hårigt	kalt
Hår på huvudaxeln i blomställningen	uppåtböjda	utåtriktade	tilltryckta
Sporrens längd	15–22 mm	6–10 mm	18–24 mm

I svenska frökataloger över sommarblommor finner man ofta (ex. Lord Nelson, Weibulls) romersk riddarsporre. Odling på Gotland går tillbaka i varje fall till 1880-talet (*Mästerby* Fjäle, med fyllda blommor, leg. Hulteman). De två aktuella fynd som föreligger är också antecknade som denna art. Belägg saknas emellertid, varför det finns en betydande osäkerhet i fråga om artbestämningen. Ej tidigare publicerad för Gotland.

Follingbo grustagen ca 1,5 km SO Skrubbs travbana, 11 september 1983 (exkursion ledd av BL). *Hejde* Stenstugu, odlad och spridd 1986 (GBF).

Av sommarriddarsporre finns ett äldre belägg från *Endre* 1920.

Eranthis hyemalis, vintergäck, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Mindre allmän.

Troligen förhållandevis sent odlad på Gotland; så enorma bestånd som man kan finna i en del trädgårdar i Sydsverige har vi inte sett här. Först publicerad från soptippen i *Visby* 1985 (Larsson 1985 s. 10), men belägg finns så tidigt från 1924, *Klinte* Klinteby, där troligen odlad (Hulteman).

I dag är vintergäck ej ovanlig i odling, och den frösår sig lätt i trädgårdarna. I Tallunden i *Visby* har den brett ut sig i norra delen och bildar där en gul matta i början av mars. De aktuella förvildade förekomster som noterats utgörs dels av lokaler "utanför trädgårdar", utposter av expanderande odlade bestånd, dels av förekomster på soptippar, skräphögar och liknande, dit den kommit med trädgårdsutkast.

I övrigt noterad: *Öja* kyrkogården (GI). *Silte/Sproge*, ruderathög (KAP). *Silte* kyrkogården (GI). *Fröjel* 1100 m S Nymans, i vägkant 1995 (GI), Mulde, vägkant (GI). *Klinte*, skräphög (GI). *Björke*, utanför trädgårdar (GI). *Stenkumla* Fättingstol, vägkant (GI). *Visby* Östra Vi, dike (JP). *Hellvi* (IE).

Helleborus, julrosor

Julros, *H. niger*, är en art med en odlingstradition som går tillbaka till medeltiden. Från Gotland har vi emellertid inte funnit belägg för odling förrän under detta sekel. Släktet *Helleborus* utmärks genom ganska stora blommor, oftast vita – grönvita – gröna, men även rödaktiga till djupröda blomfärger förekommer. I frukt har arterna omkring ett par upp till åtta mångfröiga baljkapslar (liksom t.ex. stormhatt och riddarsporre). Bladen är handflikade eller handdelade, ofta mer eller mindre övervintrande.

I dag odlas julros, *H. niger*, och röd julros, *H. orientalis*, tämligen allmänt. Dessa två arter finns också att köpa i handelsträdgårdar på ön. I några äldre trädgårdar kan man också någon gång få se klockjulros, *H. foetidus* (illustration av denna art i Fitter m.fl., 1974). Några skiljande egenskaper:

	<i>H. niger</i>	<i>H. orientalis</i>	<i>H. foetidus</i>
Allmänt	utbredd, till 30 cm hög blad från basen (och i blomställn.)	upprät, till 30–40 cm hög blad från basen (och i blomställn.)	upprät, till 80 cm hög bladig stam
Blad	matt gröna övervintrande	glänsande gröna ibland övervintrande	mörkgröna övervintrande
Bladflikar	några cm breda, bredast mot spetsen små tänder vid spetsen	några cm breda enkelt el. dubbelt sågade	smala, lansettformade tätt och jämnt sågade
Blomställning	ensamma, ibland 2–3 tillsammans, stödblåd hela	några få tillsammans	mångblommig
Blomma	plana, 3–8 cm vita	plana, 4–6 cm oftast röd- el. grönaktiga	klockformig, 1–3 cm gulgrön med röd kant

Helleborus niger, julros

Tillfällig. – Sällsynt.

Från odling belagd 1916 (*Klinte* prästgård, Hulteman). Julros är inte ovanlig i odling i dag, men vi har inte observerat att den sprider sig med frö, och inte heller har vi sett den kvarstående i övergivna trädgårdar eller motsvarande. Som tillfällig utkomling med trädgårdsutkast är den noterad från *Visby* soptippen (BL omkring 1980).

Helleborus niger, julros
Vall, trädgård 1997.

Helleborus orientalis, röd julros
Vall, trädgård 1997.

Helleborus orientalis, röd julros

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Ännu nyare i odling, kanske något mindre vanlig än julros. Odlade plantor brukar ha blommor i purpur-svartrött. Den frösår sig dock ganska villigt i trädgårdar och avkomman kan ha blommor i färger från grönt till mörkt purpurtrött, ofta med prickar på insidan av kalkbladen. Ett stort, troligen mycket gammalt bestånd fanns förr i trädgården vid Gotlands Naturmuseum i Visby. Det innehöll plantor med blommor i alla färger. En del plantor hade kraftigt prickiga kalkblad. Tyvärr spolierades nästan hela beståndet vid ombyggnadsarbeten för något år sedan.

Av denna art har vi nyligen observerat två naturaliserade bestånd:

Akebäck Suderbys, i glest betad tallskog, ganska nära vägen och ej långt från bryn mot söder. Ett stort, blommande stånd samt några strödda exemplar på ett par meters avstånd. Området röjdes omkring 1980, och svarade med intensiv blomning av blåsippor. Inga kulturflyktingar på platsen, men cirka 30 m därifrån finns ett mindre stånd *Doronicum* invid vägen. Förekomsten upptäcktes av Lova Segerström i maj 1995 vid plockning av blåsippor. Blommorna är grönaktigt vita med små prickar på insidan av kalkbladen. Troligen har plantorna kommit ut med frön från odlade exemplar i trakten.

Lärbro L. Källstäde. Ett bestånd på ren kalkhäll, i gräs. Blommorna är mörkt purpurroda, varför vi tror att beståndet kommit ut genom utkast av jord från gården intill. Beståndet ligger 100 m V om gården, i ett intensivt kulturpåverkat område med

mycket rika bestånd av trädgårdsiris, *Iris germanica*, och brunröd daglilja, *Heimericallis fulva*. Även dessa arter har säkerligen ursprungligen kommit från gården med trädgårdsutkast (BGJ).

Ranunculus, smörblommor

Av smörblommor odlar man ibland former med fyllda blommor. Redan hos Münchenberg, 1701–02, finns en fylld smörblomma i hans Herbarium vivum, av B. Pettersson bestämd till knölsmörblomma, *R. bulbosus*: "Smörblomster. Hon har icke giärna något frö för de många bladen i blomman." I detta fall finns det inget antecknat om huruvida arten odlades eller ej. Just i *Vall*, där Münchenberg bodde under sin tid på Gotland, har vi påträffat knölsmörblomma med fyllda blommor, i Mickels äng i södra delen av socknen, en exklav i Vall som egentligen hör till Atlingbo (BGJ 1983).

I Hultemans herbarium finns ett ark med fylldblommig revsmörblomma, *R. repens*, odlad i *Mästerby* 1883, "kallas även gula tusingar – förökar sig lätt". Denna form har noterats tillfälligt utkommen med trädgårdsavfall i *Öja* (BL, 1970-talet). Gotländskt namn "gullknappar" (Larsson, 1980).

Från *Visby*, vägen till Snäckgärdet, har Ossian Dahlgren (Dahlgren, 1910) rapporterat smörblomma, *R. acris*, med fyllda blommor. I detta fall finns inga uppgifter som tyder på att den kommit ut från odling. Att smörblomma med fyllda blommor odlas på Gotland framgår av plantskolekataloger från 1985–86 och framåt (Gardelin, 1985). I några källor (ex. Hylander. m.fl., 1977) förs en fylld smörblomma till ssp. *friesianus*, parksmörblomma. Detta har vi inte kunnat verifiera på Gotland. Vi har en aktuell uppgift om smörblomma med fyllda blommor, som kommit ut i naturen, på utslängd jord vid landsvägen i *Sanda*. Den har följts upp med provodling och visat sig vara ssp. *acris* (GI).

Paeoniaceae

Paeonia × *festiva*, bondpion

Kvarstående. – Sällsynt.

Gammal trädgårdsväxt. I Münchenbergs Herbarium vivum, 1701–02, finns den med under namnet "Pion", vilket han också använder för en annan *Paeonia*-art, som han samlat: *P. mascula*, som vi i dag kallar korallpion. Denna art tillhör inte den nutida gotländska odlingstraditionen. Som gotländskt namn möter vi hos Larsson (1980) "föiros" för pion.

Bondpionen sprider sig inte med frön, utan påträffas enbart som en kvarstående rest från tidigare odling i övergivna trädgårdar eller som utkomling med utkastad jord.

Ett fåtal uppgifter, specificerade som bondpion: *Stångå* cirka 500 m SSV Lillrone, i en (troligen) tidigare trädgård (BL). *Lau*, i ett dike vid södra delen av Lausviken (GI). *Hejde* Stenstu hållbackar, som trädgårdsflykting (GBF). *Anga V* om Stenstugu, i övergiven, igenvuxen torpträdgård (BGJ). *Follingbo* Svajde, i grustag (BL). *Hangvar V* Sigsarve, kvarstående vid lambgift (TK SK). *Lärbro* SV Takstenskorset i vägkant (EBJ 1992).

Vi har även ett par uppgifter, som bara angivna som *Paeonia* sp., vid vägkanter och f.d. trädgårdar. Sannolikt avser även de bondpion: *Eskelhem*, O Rangstade, allmänning nära bebyggelse (EBJ). *Othem* 450m OSO Malmhagen, Skräphög (JP).

Paeonia lactiflora, luktpion

Kvarstående eller tillfällig. – Sällsynt.

Betydligt yngre i odling än bondpion, men ofta sedd i trädgårdar, och vanlig till försäljning i trädgårdscentra. I trädgård har vi observerat att den ibland frösår sig spontant, men det kräver blottad jord invid plantorna och fortsatt ans och hävd. Utanför odling blott noterad i två fall som utkommen med utkast och i ett fall som kvarstående.

Stenkumla, två lokaler, på sophög resp. i grustag (BL, med gräddgula och med rosa, fyllda blommor). *Visby* Hällarna vid Visborgsgatan, kvarstående vid f.d. torp (BL).

Berberidaceae

Berberis thunbergii, häckberberis, *NFl*, *TrBu*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

En vacker och tålig art, som kommit i odling framför allt i hyreshusområden, där den är så vanlig att man lätt förbiser dess värde. Vi har fyra uppgifter om förvildade plantor/bestånd, troligen fröspridda med fåglars hjälp.

Den först publicerade uppgiften rör ett bestånd i *Othem* File hajdar, ca 1,2 km SSV File, långt från bebyggelse (Pettersson, 1981). Beståndet stod kvar ännu 1989, sex kraftiga, manshöga, blommande exemplar i blottad vittringsjord och en bit därifrån ytterligare två (BGJ). Alla buskarna hade rödanlupna blad, och de stod ut mycket vackert mot den ljusa vittringsjorden. En rödbladig form som brukar odlas säljs under namnet 'Atropurpurea' (se ex. katalog Visby Plantskola 1995). Troligen är det fråga om denna form.

På Gotland har vi på plantskolor och handelsträdgårdar även sett 'Atropurpurea Nana', en dvärgform, upp till 0,5 m hög, och 'Rose Glow', en brokbladig röd häckberberis. På större plantskolor på fastlandet finns även andra rödbladiga kultivarer till försäljning (se ex. Zetas katalog 1996).

Även de tre övriga uppgifterna rör rödbladiga exemplar: *Alva* ca 1 km S Stumle, i buskrik skog på alvarmark (JP). *Fröjel* vid kastalen, en planta i sluttningen, på kalksten (GI). *Fårö* Sandön, på en dyn NV Kyrkudden (Ingmansson & Petersson 1989).

Berberis vulgaris, berberis, *NFl*, *TrBu*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Allmän.

Först omnämnd i tryck av Säve (1837). K. Johansson (1897) beskriver arten som "sällsynt" och anger den från bara nio socknar. Han tillägger "Dessutom någon gång förvildad vid trädgårdar", vilket visar att den vid hans tid ännu odlades. Drygt 100 år tidigare skriver Bergius från svensk horisont (1780 s. 62):

"*Berberis-busken* (*Berberis vulgaris* L.) planteras i våra Frukt-trädgårdar i häckar, och utgör, då han är gammal, en god stängsel med sina stickande taggar."

Arten har alltså lång odlingstradition. I dag får den inte odlas, men är vitt spridd över Gotland. Den visar tydlig förkärlek för hållmark, men finns även på sandjordar, t.ex. på *Fårö* Sandön.

Mahonia aquifolium, mahonia, *NFl*, *TrBu*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Mindre allmän.

Det äldsta belägg vi funnit för odling av denna art med hemort i västra Nordamerika kommer från *Klinte*, Klinteby 1915 (Hulteman). Den kan vara mycket välmående i odling; vi har sett kraftiga, mer än meterhöga, rikt blommande exemplar.

Utanför odling kan man möta mahonia invid bebyggelse, vid vägkanter, på gamla tomter och liknande. Där är den kvarstående eller spridd med utkast från närbelägen odling.

Vi har också några uppgifter på förekomster längre från bebyggelse, dit mahonian troligen kommit med frö (frukten är en blå, surt välsmakande stenfrukt) med fåglars hjälp.

Som helt naturaliserad: *Vamlingbo*, enstaka ex. i skogskanter och gläntor cirka 300 m NNV kyrkan (BL). *Levide* omkring Dals, spridd i barrskog på grus- och sandjord, ett hundratal exemplar på 1960-talet (BL). *Klinte* Klinteberget (BHe). *Sanda* vid sågen vid Bäckstäde, ett tjugotal plantor i barrskog cirka 30-40 m från en tomt där den odlas (BL). *Tofta* i södra delen av campingområdet, i tallskog (GI). *Stenkumla* i barrskog cirka 400 m SSV Martille (JP). *Hejnum*, spridd i hållmarkstallskog NO Hejnum kyrka, först observerad i slutet av 1970-talet (MH), kvar ännu 1990 (AL). *Hellvi* Smöjen (IE).

Troligen kvarstående efter odling eller utkast: *Levide* Ajsarve, välgkant längs cirka 100 m och på kyrkogården (BoA). *Fardhem* ruderatmark NV kyrkan (NB & LHo). *Klinte* Klintehamn strax SV skolan (MI). *Roma* Kungsgården, i gräsmatta (EBJ). *Visby* Hällarna, på f.d. tomt, och i Nordergravar (GI). *Bro* Ojkar, vid landsvägen (BL).

Papaveraceae

Corydalis nobilis, sibirisk nunneört, *NFl*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Arten introducerades i Sverige av Linné på 1760-talet. Drygt 100 år senare noterades den från prästgården i *Hablingbo* (se Rosvall 1976 s. 14, där det också finns en akvarell av arten). Där finns den ännu kvar i mängd mellan kyrkan och trädgården (GI).

I *Fröjel*, Robsarve, växer den i en välgkant vid en syrenhäck. Från samma del av Gotland är den också noterad i *Sproge* strax S kyrkan, i ängsartad miljö, mittför ett hus, en klunga med femton stänglar (EBJ).

I *Visby* förekommer den rikligt i sydkanten av DBW:s trädgård, i skuggiga kanter som inte putsas så hårt. En planta har också förrirrat sig ut till Lotsutkiken i Palissaderna (BL).

Corydalis solida ssp. *solida*, stor nunneört, *NFl*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Denna art, ovanlig på Gotland, växer spridd i DBW:s trädgård i *Visby*, i kanten av trädgården mellan Sankt Olofs ruin och Tranhusgatan, där den numera lever sitt eget liv. Som (tillfälligt) utkommen fanns den på några få ställen i *Visby* – soptippen 1984 (Larsson 1985) och i en häck vid den f.d. tippen i *Visby*, vid Atlasgatan (Larsson 1991 s. 38). Det största beståndet, konstant över lång tid i mer naturlig miljö, finns på Stora Karlsö, *Eksta*, möjligen en kvarleva från Wöhlens inplanteringar av främmande arter på

ön i slutet av 1800-talet. Lidén (1991a s. 65–67) betecknar den som vildväxande på Stora Karlsö.

Exemplaren på Stora Karlsö är något avvikande (se Rosvall 1976 s. 13, en teckning av några blommande stänglar där blommorna har starkt ~~krökta~~ sporrar, här med namnet handnunneört, finns på s. 12). Under namnet stor nunneört först uppgiven från Stora Karlsö av Magnus Lidén (1991a s. 65–67 och 1991b s. 7). Han skriver att karlsöformen framför allt avviker genom att stiftet är kort och går jämnt över i fruktämnet (inte tvärt avsatt eller knäböjt stift som hos den uppländska formen). Han uppger att den växer mycket rikligt längs nordsidan av berget vid Hien och längs stigarna och i rabatterna vid villorna. Gun Ingmansson kompletterar med ytterligare lokaler på ön (1995 s. 81).

Dicentra spectabilis, löjtnantshjärta

Kvarstående. – Sällsynt.

Ofta betraktad som en "gammal trädgårdsväxt", men i själva verket introducerad i Sverige först omkring 1850 – eller något tidigare? Arten finns med i en tysk trädgårdsbok redan 1840 (se Bosse 1840 s. 600). Äldsta gotländska belägg från *Hejde* prästgård 1882, med namnet "blomsterlyran" (herb. Hulteman).

En förekomst i trädgårdsutkast, *Björke* SV Romakloster samhälle, i en trädgårdstipp (EBJ).

Eschscholzia californica, sömntuta

Tillfällig. – Sällsynt.

Ettårig, amerikansk art. I blom omiskännlig på grund av den lysande soligt orangefärgade blomman. Knopparna är smalt koniska. Frukten är mycket lång och smal, bladverket ljust grågrönt, ganska finflikigt.

Inte ovanlig som sommarblomma, och i rabatt med blottad jord frösår den sig ofta spontant och lever på så sätt kvar några år. På samma sätt kan den komma ut i naturen och finnas kvar något år. Två sådana uppgifter är noterade:

Lojsta Ase (Sn). *Visby* Norra Kyrkogården, i komposterna (BL 1996).

[*Glaucium corniculatum*, röd hornvallmo, *NFI*]

Tillfällig. – Utgången.

En uppgift av K. Johansson (Johansson, 1910) från *Visby*, hamnen 1888. Ursprunget är snarare ballast än som odling; vi har inga belägg som styrker att arten odlades vid denna tid. I dag odlas arten någon gång – den hör inte till de vanligare sommarblommorna – och vi har inte observerat den utanför trädgårdar.

Papaver atlanticum, atlasvallmo

Status obekant. – Sällsynt.

Flerårig art med en rosett av gråhåriga, grovt sågade blad. Blomman är blekt orange, ibland dubbel. Fruktämnet är omvänt koniskt, långt och smalt, längre än ståndarna. Ståndarknappar gula. Ej att förväxla med arterna i *Papaver orientale*-gruppen nedan, som är mycket grövre och har större blommor med mörka ståndarknappar.

Sent introducerad art, som sprider sig relativt lätt med frö i trädgårdar. Som utkommen på detta vis noterad i *Visby* i kvarteren ovan Kommendantsbacken, åtminstone ett tjugotal blommande exemplar mellan gatsten och vid husvägg mot gatan (BL 1996).

Atlasvallmo, *Papaver atlanticum*, i trädgård. Foto: B.G. Johansson 1 juli 1986.

Papaver orientale-gruppen

En grupp av arter, som är svåra att särskilja; inom Projekt Gotlands Flora blev vi först sent i inventeringsperioden (genom Thomas Karlsson) medvetna om att flera arter var inblandade, vilket innebär att många inventeringsuppgifter innehåller en viss osäkerhet, även om (nästan?) alla sannolikt avser *P. pseudoorientale*. En tämligen fyllig beskrivning av artgruppen finns hos Grey-Wilson (1993). I boken listas också ett 40-tal kultivarer. Inom denna grupp odlas åtminstone tre arter: *P. bracteatum*, *P. pseudoorientale* och *P. orientale*. I en del litteratur (ex. Grey-Wilson 1993) nämns även *P. paucifoliatum* som art, men den inkluderas här under *P. orientale*.

Följande karaktärer bör observeras:

<i>Papaver</i>	<i>bracteatum</i>	<i>pseudoorientale</i>	<i>orientale</i>
Bladform (basalblad)	parflikig, ändflik högst 1/3	parflikig	parflikig ändflik ca 1/2
Stam	bladig hela vägen upp (5–6 blad) grov (3–5 mm)	mer (90%) el. mindre (55%) bladig (4–7 blad)	max 60% bladig (3–6 blad) slank (2–3 mm)
Brakteen precis under blomman	3 eller fler minst 2 cm långa	0–5 ¹ varierande storlek	inga
Blomknopp	tilltryckt hårig lång knopp upprätt	tilltryckta till utåtböjda hår	utåtböjda–utspärrade, ofta silvervita hår upprätt böjd–nickande
Kronblad	mycket stora blodröda ²	medelstora skiftande färg	rel. små–medelstora tegelröda–röda
Kronbladsfläck	längre än bred	bredare än lång	ingen el. liten rund
Ståndarsträngar	mörka	mörka	ljusa–mörka
Fruktämne	3–4 cm långt platt topp	2–3 cm långt platt topp	ofta litet, till 3 cm långt något kullrigt–toppig

Vi har, i egen trädgård, provodlat samtliga ovan nämnda arter. Tre av dem kom upp från en påse blandade frön, inköpt i en vanlig butik (BGJ, 1995–96). Där fanns *P. bracteatum*, mycket distinkt med grov stam och enormt stora, djupt blodröda blommor. Där fanns *P. pseudoorientale* i alla de former, röda, laxrosa och vita (med svarta fläckar) och med mycket varierande bladighet. Och där fanns en planta *P. orientale*,

¹ Enl. Grey-Wilson 2 stycken, högst 1 cm stora. Inom större bestånd på Gotland mycket stor variation, 0–5! Även varierande på samma planta. Grey-Wilson skriver brakteerna är högst 1 cm långa, men även storleken varierar starkt.

² Grey-Wilson skriver: 10–18 cm tvärs över, men upp till 28 cm hos odlade former!

Papaver bracteatum,
i en vägkant i Fole.
Foto: B. Larsson, juni
1996.

med bladfri stam och en inte särskilt stor, skålformad röd blomma. Vi har också provat *P. paucifoliatum* (frön under detta namn från Göteborgs Botaniska Trädgård) och fått en förtjusande, ganska liten planta, med slank stängel, djupt nickande knoppar med silverskimrande utspärrade hår och slutligen en ljusare röd, nästan tegelröd blomma, med ljusa ståndarsträngar och småningom en ganska liten frukt.

Papaver bracteatum
Status osäker. – Sällsynt.

Om *Papaver bracteatum* föreligger bara en något så när säker uppgift: *Fole*, vägkant cirka 400 m NO kvarnen (BL 1996). Ett bestånd med mycket stora, djupröda blommor med svarta fläckar på

kronbladen, längre än breda, samt med tilltryckta hår på knopparna. Belägg finns bara i form av foto, så en viss osäkerhet om arttillhörigheten kvarstår.

Papaver orientale, praktvallmo

Troligen kvarstående – Sällsynt.

Under detta namn redovisades ett antal fynd i början av inventeringsperioden. I de fall där vi i efterhand kontrollerat arttillhörigheten har det visat sig vara frågan om jättevallmo, *P. pseudoorientale*. Det utesluter inte att flera av de uppgivna förekomsterna i verkligheten varit praktvallmo. För att vara på säkra sidan har vi emellertid här inte tagit med uppgifter som inte kunnat styrkas av beläggsexemplar.

Den form som vi mött i naturen har ljus tegelröda, dubbla till halvfyllda blommor utan fläckar. Stjälken är slank, vågformigt böjd, bladen sitter långt ner. Knopparna nickar och har utspärrade hår. Den stämmer till utseendet mycket väl överens med beskrivningar av *P. paucifoliatum* och liknar också i hög grad odlade exemplar från frön med detta namn (dessa har emellertid enkla blommor). Den är i dag känd från fyra lokaler, varav en helt inom en trädgård. Vi kategoriserar den med viss osäkerhet som kvarstående, även om det inte kan uteslutas att den kommit ut med frön från närbelägen odling. Eftersom bestånden varit kända för oss under mycket kort tid vet vi för lite om deras utveckling för att kunna uttala oss mer bestämt.

I en äldre trädgård i *Vamlingbo* (BL), har vi också mött en större form med större, röda blommor, som överensstämmer väl med beskrivningar av *P. orientale*. Den klarar sig bra i trädgården men har inte förvildat sig.

Först noterad från *Eksta*, Bopparve, två närbelägna lokaler, i vägrenar mittemot hus med trädgård (EBJ 1994, i Petersson 1995).

Under 1996 tillkom ytterligare två uppgifter: *Sundre* Västergårde, mittemot Körsbärgsgården, kvarstående efter utsläng (BL 1996). Blomman är ljus tegelröd, dubbel – halvfylld med ljusa ståndarsträngar och knappar, fruktämnet litet och toppigt. Minst halva stammen upp till blomman är utan blad, slank och "vågböjd". Knopparna nickar och har utspärrade ljusa hår. *Rone* Burge, på gård ut mot angränsande väg, ej planterad under sen tid, nu spridande sig själv på fastigheten (BL 1996). Till formen som beståndet i Sundre.

Papaver pseudoorientale, jättevallmo

Förvildad, bofast. – Som bofast sällsynt, som kvarstående mindre allmän.

Av denna art föreligger ett drygt tjugofemtal uppgifter, med reservation för att några av dem möjligen kan avse någon av de andra två omnämnda arterna i *P. orientale*-gruppen. Typiska biotoper är vägkanter, skräphögar och gamla tomter. På merparten av dessa växtplatser är arten troligen kvarstående från odling eller från trädgårdsutkast. Några av bestånden kan dock vara fröspridda från odlade bestånd i närheten. Från *Hangvar*, cirka 500 m V avfarten till Irevik, noteras särskilt att fröplantor förekommer (TK).

Därutöver finns två mycket rika lokaler av jättevallmo på Gotland, där denna art lyckats med att sprida sig över ett inte obetydligt område:

Visby, en väl etablerad och väl känd förekomst på "ängsmark" i en smal sluttning ner från några fastigheter och en gata nära havet, nära Lasarettet. Lokalen hyser längs ett hundratal meter många hundra blommande plantor i färger från laxrosa med violett ton till klarrött (tillsammans med bergklint, *Centaurea montana*). Även till formen har beståndet en mycket stor variationsrikedom. Källan tycks vara insådd av "ängsblommor" i samband med byggandet av hus i början av 1960-talet.

Praktvallmo, *Papaver orientale*. Foto: B. Larsson, juni 1996.

Hejde ca 500 m SV Ekeskogs, på en gammal ödetomt på en kulle av revkalk (BGJ, observerat sedan 1970-talet, ännu rikligen kvar). Blott husgrunden står kvar, och spritt över ena kanten av tomten finns ett bestånd om kanske ett femtiotal *P. pseudoorientale*. Även i detta fall kan man räkna med att beståndet, i varje fall till en del, har fröspritt sig (beståndet har brett ut sig förbi ett mycket tunt jordlager på kalkstenen). Det är mycket variabelt i fråga om bladighet och antal brakteer; blommorna har en enhetlig röd färg, men kronbladsfläckarnas form och storlek varierar.

Papaver somniferum, opievallmo, *NFI*, *SvFI*

Tillfällig. – Mindre allmän.

Först omnämnd av Afzelius (1844). K. Johansson (1897) skriver att den "förekommer h. o. d. odlad; sällan tillfälligt förvildad." De äldsta beläggen utgörs av förekomster på åkrar: "Gotl. Gråbo, på åker nära Wisby" (O.A.W. 1854, VI), "Gotl. Fårösund i åker 12/7 1859" (densamme, dvs. O.A. Westöö, VI).

Den finns också avsiktligt odlad. Ofta kan den efter odling hålla sig kvar många år i rabatter genom spontan frösådd. Helt nyligen introducerades också en färgform med mörkt purpurroda, nästa svartröda blommor.

Numera möter vi opievallmo bara som tillfälligt utkommen på skräphögar, jordutkast, soptippar och liknande. På en äldre gård i *Sanda* har den förekommit som ett långlivat ogräs i rabatterna (från odling långt tillbaka i tiden; de nuvarande ägarna var inte bekanta med arten).

Lågt räknat ett femtontal tillfälliga lokaler, ofta med fransade kronblad (denna form samlad i *Klinte* redan 1916, Hulteman).

Pseudofumaria lutea, gul nunneört, *NFI*, *SvFI*

Förvildad, bofast. – Allmän i Visby innerstad, i övrigt sällsynt.

Arten är i dag väl etablerad i *Visby*, där den växer på flera håll på ringmuren och även på kyrkoruiner, uppenbarligen fröspridd (se Ingmansson & Larsson 1985 s. 50–51). Den finns också i gatumiljö på flera olika håll i innerstaden. När arten kommit in kan vi tyvärr inte säga. Lindman nämner den inte i sin inventering av växterna på ruiner och ringmur i Visby (1895), och inte heller omnämns den av Sylvé (1934). Troligen har den spritt sig relativt sent från odling.

Även naturaliserad på strandklapper: *Västerhejde*, ovan fiskeläget vid S. Ygne, rikligt på en klapperstehsslänt (GI, även ett ex. på klapper längre norrut, vid Högklint)

Övriga uppgifter: *Visby* grustaget NV Skrubbs (BL), vid vägen vid Snäckgårdsbaden (BL). *Väsken-de* vid väg 149 ovan Brusviken samt kyrkan, på kyrkogårdsmuren (BL).

Brassicaceae

Arabis blepharophylla, vårtrav

Förvildad, troligen bofast – Sällsynt.

En perenn, nordamerikansk art, som sällan odlas. Lågvuxen, mörkgröna blad, violetta blommor och mycket långa, bågböjda skidor.

I *Västerhejde*, vid Axelsro, upptäcktes 1982 ett tjugotal små, unga plantor ute i en grusig välgkant av Maud Söderberg (Söderberg 1982 s. 13). Först bestämdes den fel-

aktigt till den ettåriga sydeuropeiska arten *A. verna*. Efter något år stod det klart att det rörde sig om en flerårig art. Den påträffades också i kraftigare exemplar, troligen moderexemplaren till beståndet i vägkanten, i fuktigare, skuggig skogsmark i närheten (BGJ). Bestämningen korrigerades till *A. blepharophylla* av Bengt Jonsell 1984 (Fåhræus & Högström 1985 s. 13).

Arabis caucasica, fagertrav, *NFI*

Status oklar. – Sällsynt.

Flerårig art, odlad i Norden i mer än 150 år, men första gotländska belägg så sent som från 1915, *Klinte* (Hulteman). Numera ganska vanlig som rabatt- eller kantväxt. Först belagd utanför odling 1954 från Rings i *Hejnum* (A. Boberg, VI). En uppgift, *Visby* innerstaden, vid mur på Klinten (BL 1986) avser troligen ett bestånd på villovägar från en närbelägen odling.

Armoracia rusticana, pepparrot, *NFI*, *SvFI*

Förvildad, bofast. – Tämigen allmän.

Gammal i odling. Samlad av Münchenberg 1701–02, med det svenska namnet "Pepparrot". Först publicerad av K. Johansson (1897): "Förekommer förvildad men ej länge fortvarande."

Vägrenar och åkerkanter lämnas idag i fred på ett helt annat sätt än för hundra år sedan, och som en följd av detta kan pepparrot numera finna växtplatser där den har möjlighet att etablera sig och leva ett relativt skyddat liv. Det finns många livskraftiga och långvariga bestånd spridda över ön. Alla är troligen ursprungligen utkomna med utkast av jord med rotbitar; frön har vi över huvud taget inte observerat. Gårdsmiljöer, trädgårdskanter, åkerrenar och vägkanter är typiska representanter för några hundra noterade förekomster. En avvikande biotop är en hästhage. Här rörs de kraftiga bestånden inte av djuren (BGJ).

Brassica napus och *B. rapa*, raps, kålrot resp. rybs, rova

Den äldsta uppgiften om rovor finns i Gutalagen (Holmbäck & Wessén, 1943 s. 237): "Var bonde som har sådd, lämne ett löpsland till rovåker vart år." I Ivar Axelsson Totts räkenskapsbok 1485–1487 (ed. Melefors & Wase 1991) omnämns inköp av rovor till Visborgs slott på några ställen, inalles fyra tunnor. Först omnämnd i tryckt skrift finner vi "Gotlands-Rofwor" från Fuirens och Sperlings resa på Gotland (Fuiiren 1662).

Det äldsta belägget av rova i odling på Gotland, finns i Münchenbergs herbarium, 1701–02 (förs av B. Pettersson, 1948, till *Brassica rapa*). Münchenberg ger de svenska namnen "Rofwa, Långa rofwer". Något gotländskt namn har han här inte upptecknat. Linné nämner rovor i sin reseberättelse från Gotland 1741 (1745b), först från När (s. 238):

"Gothlands-Rofwor (*Brassica, quae Napus sylvestris*) fants i Åkrarna men besynnerligen nära in til Siökanten, och här på orten kallas Åker-Rofwor. Desse sköne Rofwor äro långt bättre at äta än andre, fast de äro smalare, allenast de uptagas förr än de löpa i stielk."

Från Burs (s. 240–41) fortsätter Linné:

Åker-Rofwor (*Napus sylvestris*) växte mycket ibland Kornet i Burs, fast långt ifrån Hafwet; Roten war tiock som på Kåhl- eller Morötter; Bladen woro glatta och omfamnade Stielken såsom på Kåhl; Blomfodret sparrade något litet ut; Skidorna woro stora och Fröen ansenliga, som skulle gifwa en myckenhet af Olja där de prässades. Ingen Ört skulle kunna sås här lättare än denna, som näppeligen kan utrotas af Åkarna, och altså ingen med större nytta planteras till Olja."

Arttillhörigheten av Fuirens och Linnés uppgifter är inte alls klar. K. Johansson för dem inom parentes och med ett frågetecken till *B. napus*. Även Hylander (1970) förhåller sig avvaktande.

I dag finns inte den gotländska åkerrovan kvar. Stefan Haase, som sökt efter äldre gotländska kulturväxter på sydöstra Gotland och inte lyckats återfinna rovan, tror att den kan ha gått ut i samband med introduktionen av nytt material efter andra världskriget (muntl.).

Att *Brassica napus* eller *B. rapa* odlades för oljeutvinning under 1700-talet på Gotland är mycket osannolikt. Linné framhäver särskilt (s. 240) att oljeplanteringar "hafwa ännu hos oss intet upkommit". Knappt hundra år senare har detta förändrats. Lundequist (1845 s. 447-51) behandlar raps under namnet "Kålraps" och skriver att den är en artförändring av *Brassica napus*, "hos oss kallad Gottlandsrofva, emedan den vexer vild på Gottland" (här spökar Linné!). Detta till skillnad från "Rofraps" (dvs. rybs), med släktskap hos *B. rapa*. Han berättar om Hr C.A. Engeström i Visby:

"År 1838 besådde han en nybruten, men efter hafreskörd trädad och med 100 lass per tunn. träckgödsad äng nära staden, 6½ tunn med raps /det framgår tyvärr inte om det var "Kålraps" eller "Rofraps"/, och fick 60 tunnor, som i Lübeck betaltes med 1109 rdr 29 sk. rgs."

Mot bakgrund av denna berättelse är det inte förvånande att K. Johansson (1897) har noterat raps "sporadiskt förvildad vid Visby hamn och strand!; Klinte på hamnarmen!".

Som en följd av oljefröodlingen under 1800-talet kommer det vid denna tid in rapporter från naturen om raps, *B. napus* var. *oleifera*, och rybs, *B. rapa* ssp. *oleifera* (under namnet *B. campestris* β) *biennis*).

Att kålrot, *B. napus* var. *napobrassica*, inte noterats från naturen – vi har inte heller några nutida uppgifter om den – beror på att den inte tilläts gå i frö. Samma förhållande torde gälla rova, *B. rapa* ssp. *rapa*. Av denna föreligger emellertid en nutida uppgift från soptippen i Visby, dit den säkerligen kommit genom utkast av trädgårdsavfall (Larsson 1985 s.10).

Brassica napus var. *oleifera*, raps, *NFI*, *SvFI*

Tillfällig. – Allmän

Först uppgiven av K. Johansson 1897 från Visby och Klinte hamnar (se ovan). De äldsta beläggsexemplaren (VI) daterar sig från senare halvan av 1800-talet (Gamla hamn i Visby, O.A. Westöö 1855 och Visby, vid stranden, 1887, K. Joh). Johansson antecknar den också som stundom utkommen på åkrar, avskrädeshögar och dylikt och avslutar med att konstatera att raps inte är spontan på Gotland.

I dag odlas raps över hela Gotland. Fröspill därav dyker ofta upp följande år som tillfälliga plantor på åkerkanter, vägrenar, soptippar, jordhögar och liknande. Jämfört med K. Johansson hundra år tidi-

gare, är det väl bara förekomsterna på vägrenar som är nya. Även i åkrar med annan gröda kan strödda exemplar visa sig, uppkomna från frön från tidigare år.

Raps är en vanlig växt, som varje år förekommer på en stor mängd gotländska lokaler. Varje enskild förekomst är emellertid, så vitt vi kunnat bedöma, av tillfällig natur. Vi tror att dess förekomst i Gotlands natur är beroende av återkommande frötilförsel från odling.

Brassica rapa ssp. *oleifera*, rybs, *NFI*, *SvFI*

Tillfällig. – Sällsynt.

Odlad som oljväxt troligen först i början av 1800-talet. Först omnämnd av Säre (1837). K. Johansson bedömer den som allmän på hela ön, ofta i stor mängd, "blott den tvååriga formen". De äldsta beläggen är ungefär så gamla som för raps: *Hörsne* 1852 och *När* Närsholm 1862 (båda O.A. Westöö, VI).

I våra dagar ser man inte rybs lika ofta utkommen som raps, men annars på samma typ av lokaler, som tillfällig. Fröna visar stor uthållighet: på en åker i *Vall*, där det för året odlades vitkål, och där ogrärensningen gjordes manuellt och följaktligen inte hela åkern hanns med, slog det upp en massförekomst av rybs. Denna art hade odlats på åkern fem år tidigare.

[*Brassica rapa* ssp. *sylvestris*, åkerkål, *NFI*, *SvFI*]

Nuvarande status och frekvens osäker.

Uppgiften från 1800-talet i Gotlands Botaniska Förenings artlista 1994 saknar grund. Den grundar sig på äldre uppgifter om "B. campestris", vilka syftar på rybs, *B. rapa* ssp. *oleifera*. Det utesluter i och för sig inte att åkerkål har funnits eller finns på ön; från den pågående florainventeringen föreligger ett antal fynd som förts till åkerkål.

Brassica nigra, svartsenap, *NFI*, *SvFI*

Tillfällig. – Sällsynt.

Först publicerad av Linné, som antecknar svartsenap från När (1745b s. 238):

"Senap, den samma, som wi bruka på Maten, växte i Åkrarna; Bonden berättade, att hans Frö, då de blefwo mogna, intet på denna orten woro skarpe."

Drygt fyrtio år tidigare hade arten samlats av Münchenberg. Äldsta fynd från Sverige kommer, från frön funna vid utgrävningar, från 1300-1400-talets Lund (Hjelmqvist 1991).

K. Johansson (1897) noterar arten som "Flerst. utkommen på barlast, i åkrar, på jordhögar etc., men ej fortvarande." Vi har några sentida, liknande uppgifter från 1980-talet:

Soptippar i *Hamra*, *Burs* och *Visby* (BL, 1980- och 90-talet). *Rute* 500 m SO kyrkan, ogräs vid trädgårdsland (GA).

Erysimum cheiri, gyllenlack

Förvildad, bofast. – Utgången.

Perenn ört, som emellertid ofta fryser bort om vintern. Blad enkla, smalt elliptiska, karakteristiskt samlade i en rosett ovanför fjolårets bladrosett eller strödda längs årets stam. Kronblad stora (1,5–3 cm) i färger från gräddgult till mörkbrunt. Skida plattad (till skillnad från åkerkårel och bergkårel, *E. cheiranthoides* ssp. *cheiranthoides* och *E. strictum*, som har en mer fyrkantig skida). Doftande.

Samlades av Hulteman på 1880-talet i Mästerby, som odlad. Som förvildad, ny för Gotland, publicerad av K. Johansson (1910a s. 228), från *Visby*: "Visby stadsmur, nära Norderport!". Samma år (1910b) skriver han också "sedan ett tiotal år".

I dag är gyllenlacken borta från ringmuren. Valdemar Falck (muntl.) säger att den ännu under 1960-talet fanns kvar i rikliga bestånd, med gula-gulbruna blommor, men

sedan gick ut, troligen som en följd av "rengöring" av ringmuren. I några gotländska trädgårdar kan man finna gyllenlack odlad, i en form som klarar vintrarna bra. Även den har senapsgula till bruna blommor. Vi ser gärna att den sprids vidare i odling.

Hesperis matronalis, hesperis, *NFI*, *SvFI*

Förvildad, bofast. – Mindre allmän.

Gammal trädgårdsväxt, som samlades på Gotland redan av Münchenberg 1701–02. Han ger inget gotländskt namn på arten; av Hulteman (från *Hejde* prästgård 1882) kallas den "aftonviol".

K. Johansson bedömer den som sällsynt, endast tillfälligt förvildad. I dag är den vitt spridd med cirka 45 uppgifter över hela ön från *Vamlingbo* till *Bunge*. Den förekommer gärna på skräphögar, jordhögar, utkast, i grustag och liknande, helt säkert tillfälligt. En annan typ av biotoper utgörs av f.d. trädgårdar eller trädgårdsnära platser, där den ofta kan hålla sig kvar under lång tid. I *Hangvar*, cirka 400 m från Ireåns utlopp, finns en lokal noterad, där den växer i fuktig slyskog vid ån och på en frodig åbrink (TK SK).

Vi har observerat att den sprider sig spontant med frö på ställen där den trivs. Färger från nästan vitt till mörkt lilarosa förekommer, men de ljusa formerna är inte lika vanliga.

[*Hesperis tristis*, sorgört, *NFI*, *SvFI*]

Status oklar. – Utgången.

Denna art är belagd i odling från *Hejde* prästgård 1882 (herb. Hulteman). En senare kollekt, utan anteckningar om hur den växte, finns från *Stånga* 1918 (GB). Inga sentida uppgifter.

Iberis amara, blomsteriberis

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Släktet *Iberis* känns lätt igen på att de yttre kronbladen är större än de inre. (Sandkrassing, *Teesdalia nudicaulis*, har blommor med liknande form, men de är mycket små; kronbladen är högst 2 mm.) Hos blomsteriberis är blommorna vita – rosa. Frukterna är något längre än breda. Bladen är avlånga, tandade.

Blomsteriberis är inte lika vanlig i odling i dag som släktingen roseniberis, *I. umbellata*. Båda dessa arter finns med i Hultemans herbarium, samlade i *Hejde* prästgård 1882, "blomkrasse" resp. "rosenkrasse". K. Johansson (1897) rapporterar blomsteriberis som "stundom utkommen som ruderatväxt" från *Buttle*, "mellan Visby och Lummelunda" och från *Rute*, ("förvildad vid Talings trädgård" 1891 enl. belägg i VI) primäruppgift för Sverige (Hylander 1970).

Blomsteriberis har en rik förekomst i *Fleringe*, vid vägen cirka 400–600 m S Bläse, där den växer i klapper ovan stranden med över 100 ex. 1994 (även vinterståndare) på den största delförekomsten (GI). Vid kontroll tidigt på våren 1997 fanns ett stort antal övervintrande rosetter. Arten är alltså åtminstone tvåårig på denna strandnära lokal. I florer brukar den annars beskrivas som ettårig. Ströexemplar har också noterats söder och nordväst om lokalen (GI). Blomsteriberis har också noterats från en bakgård i *Visby* innerstad 1986 (BL).

Blomsteriberis, *Iberis amara*
Rute, Talings, juli 1891. Leg. K. Johansson

Roseniberis, *Iberis umbellata*

Iberis umbellata, roseniberis

Tillfällig. – Sällsynt.

Inte olik blomsteriberis, men med otandade, lansettlika blad. Blommor vanligen mörkare rosa, men alla färger från vitt till mörkrosa förekommer. Relativt vanlig i odling som sommarblomma.

Ej tidigare rapporterad från Gotland. Förekomsterna torde vara helt tillfälliga fröspridningar: *Vamlingbo*, sophög (BL). *Öja* Burgsvik, på trädgårdsavfall (BAI). *Visby*, på en bakgård i innerstaden (BL).

[*Isatis tinctoria*, vejde, *NFl*, *SvFl*]

Bofast. – Tämigen allmän.

Linné beskriver vejde från ön Klasen utanför Kylej i Hellvi och från Lilla Karlsö (1741, 1745b s. 216, 289), och det är helt klart att vejde på dessa platser var spontan och inte odlad. Under förra hälften av 1800-talet odlades emellertid vejde i Visby av Tobias Lang för färgning (Olofsson 1945 s. 103), men detta torde snarare vara ett exempel på en art som förts in från Gotlands natur till odling än tvärtom.

De få nutida förekomster som rapporterats från andra biotoper än havsstränder torde alla ha sitt ursprung i användning av strandgrus: *Vamlingbo*, grushög. *Öja*, grusig välgång. *Fårö*, tomt.

[*Lepidium campestre*, fältkrassing, *NFl*, *SvFl*]

Bofast. – Tämigen allmän.

En art som funnits i Sverige under lång tid. Frön har påträffats på flera ställen vid utgrävningar i Lund (Hjelmqvist, 1991), de äldsta daterade till 1100-talet. I tyska örtaböcker från 1500-talet beskrivs den som odlad, och Hjelmqvist håller det för troligt att den odlats i Sverige under medeltiden. Att den funnits i odling på Gotland har vi dock inga belägg för. I naturen är den inte ovanlig.

Lepidium latifolium, bitterkrassing, *NFI*, *SvFI*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Denna art är knappast en trädgårdsväxt, utan är snarare inkommen som barlastväxt, som K. Johansson påpekar (1897). Han nämner fyra lokaler varav tre ligger vid hamnar. Den fjärde är *Visby*, "i senare tid från D.B.V:s trädgård utkommen på stranden". Här finns den ännu kvar.

Uppgiften om spridning från DBW:s trädgård motiverar att vi tar med denna art bland odlade växter som kommit ut i naturen. Vi vill dock starkt avråda från att man prövar den som trädgårdsväxt, eftersom den har en förmåga att sprida sig starkt vegetativt. Att den rika förekomsten vid Ars hamn i *Fleringe*, först noterad av Westöö 1871, ännu finns kvar, tyder också på en ovanlig livskraft.

Från *Visby* finns också ytterligare en aktuell uppgift: södra delen av hamnen (BL, ett ex. 1986).

Lepidium sativum, kryddkrassing, *NFI*, *SvFI*

Tillfällig. – Sällsynt.

Antecknad i Münchenbergs Herbarium vivum 1701–02 (material av växten saknas dock), och har således en lång odlingstradition på Gotland. Äldsta svenska fynd, i form av frön, kommer från 1300-till 1400-talet i Lund (Hjelmqvist 1991).

Först publicerad som förvildad från Gotland av K. Johansson (1910), "Sporadisk i Visbytrakten, t.ex. Kneipbyn 09 (LE)." Senare noterad av Fries 1924 (Fries 1925) från *Klinte* Klintehamn, i en linåker. Även uppgiven från *Eksta* Stora Karlsö, Hien 1952, självsådd i gruset (Fröman).

Aktuella uppgifter, som tillfällig: *Sanda* cirka 1 km SSO Ajmunds (MT). *Visby* Sankt Hans ruin, 3 ex. 1986 (BL).

Lobularia maritima, strandkrassing

Tillfällig. – Sällsynt.

Flerårig växt med hemort i Medelhavsområdet. Till det yttre påminner den om en vitblommig *Draba*, 10–20 cm hög. Till skillnad från *Draba* har strandkrassingens bara ett frö i var frukthalva. Men man känner bäst igen den i blom, på dess kraftiga honungsdoft. Den doftar starkt och den blommar länge och rikligt, och det är de egenskaperna som är orsak till att den ofta odlas i dag som en ettårig utplanteringsväxt. Vi har inte noterat att den övervintrar.

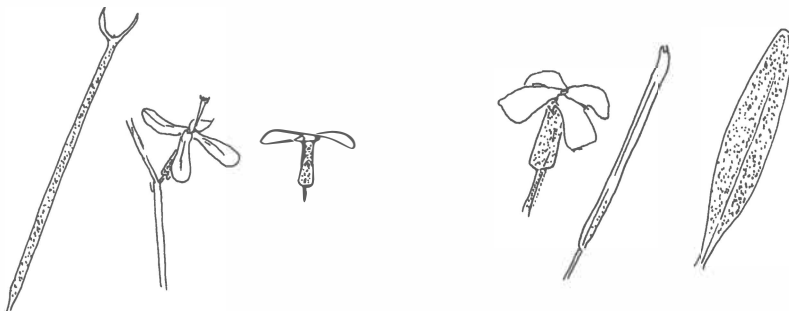
Som utkomling först noterad från *Visby* Galgberget (BL 1994 och tidigare). Dit har den kanske kommit med trädgårdsutkast. I övrigt noterad som spontant fröspridd från näraliggande plantering, t. ex. *Visby* på Hästgatan mellan Sankt Hansgatan och Wallérs plats, spridd mellan gatsten och längsgatkant upp till cirka tio meter från rabatt där den odlades (EBJ och BGJ 1995), motsvarande i norra *Visby* på en del ställen (BL). Även sedd i *Follingbo* Klinte, ett litet ex. på grusad kalkhäll tillsammans med flera andra trädgårdsväxter (BL 1996).

Lunaria annua, judaspenningar, *NFI*, *SvFI*

Tillfällig. – Mindre allmän.

Äldsta belägg kommer från DBV:s trädgård i Visby (O.A. Westöö 1858, VI). Från *Klinte* prästgård samlades den 1897, "månviol", av Hulteman (i dag används namnet månviol för den perenna arten *L. rediviva*, som förekommer vild i södra Sverige, men som mycket sällan odlas). Först publicerad av Aulin (1914), ett fynd från *Ardre* Ljugarn 1862.

I dag ofta odlad; de torra fröställningarna används i blomsteruppsättningar. I regel blommar den på andra året, varefter den dör. I trädgårdar frösår den sig villigt, och den har inga problem att hålla sig kvar, om det finns blottad jord. En vitblommig form finns sällsynt i odling, utanför trädgård noterad på ruderatmark i *Väskinde* 1992–93 (Larsson 1994).

Lövkoja, *Matthiola longipetala* ssp. *bicornis*
Visby, Kungsladugården 1935. A. Ekbohm.

Sommarlövkoja, *Matthiola incana* var. *annua*
Visby, Kungsladugården 1935. A. Ekbohm.

Knappt tjugo uppgifter föreligger från *Sundre* till *Fleringe*, på soptippar, skräphögar, bland trädgårdsavfall eller annat utkast, gårdsmiljöer och i ett fall (TK SK) rikligt på en åbrink vid tomt.

[*Matthiola incana* var. *annua*, sommarlövkoja]

Troligen felaktigt uppgivet för Gotland.

Uppgiven, under namnet "*Cheiranthus annuus* L.", från Visby ruiner av Lindman (1896 s. 525). Med tanke på K. Johanssons uppgift om gyllenlack 1910 (1910b), "sedan ett tiotal år" på ringmuren, och att denna art inte alls nämns av Lindman, ligger det nära till hands att anta att Lindman sett gyllenlack, men förväxlat den med sommarlövkoja, särskilt som Lindman tillägger "steril". Sommarlövkoja är nämligen mycket lik gyllenlack, från vilken den är lättast att skilja ut genom sina vita – rosa – purpurfärgade blommor (gyllenlack har gula – bruna blommor). På sterila exemplar bör man granska hårigheten: sommarlövkoja har stjärnformade hår, medan gyllenlack har enkla hår, fästa mitt på, så att håren ser tvådelade ut.

Därmed anser vi det inte styrkt att sommarlövkoja påträffats förvildad på Gotland. I tidig odling är den däremot styrkt genom insamling av Hulteman från *Mästerby* 1886. Troligen från Kungsladugården i Visby finns även ett exemplar samlat av A. Ekbohm 1935 men etiketteringen är mycket oklar.

Matthiola longipetala ssp. *bicornis*, grekisk lövkoja

Tillfällig. – Sällsynt.

Ettårig, med (på insidan) rosa – purpurfärgade kronblad, och med en karakteristisk frukt, omkring 5 cm lång, i spetsen med två små horn som står ut åt sidan.

Även denna art odlades i *Mästerby* på 1880-talet enligt belägg av Hulteman, troligen för sin väldofts skull. Arten odlas allmänt än i dag; frön finns hos exempelvis Lord Nelson och Weibull (enl. kataloger 1996).

Från *Visby* finns ett herbariebelägg från 1935 (A. Ekbohm, med mycket oklar etikettering) och ett från 1942. Därtill en sentida uppgift, från slutet av 1980-talet: *Visby* Yttre Furulund, ett ex. växande i sand nära en tillfällig förekomst av åkernejlika, båda troligen ditkomna med fröspill (BGJ).

Raphanus sativus, rädisa, rättika, *SvFl*

Tillfällig. – Sällsynt.

Såväl rättika, var. *niger*, som rädisa, var. *sativus*, finns belagda från gotländsk odling relativt sent (Hulteman, 1880-talet). Det äldsta svenska belägget (Hjelmqvist, 1991) utgörs av fynd av frön av rättika från 1300-talet i Lund.

Båda odlas ofta även i dag, även om rädisan dominerar starkt. Fyra aktuella fynd, i huvudsak på stränder, vilka vi, med ett undantag, bara vågar bestämma till art, inte till varietet. Ansamlingen till stränder kan tyda på att arten kommit dit med utkast från båtar eller på annat sätt med vattnets hjälp; de exemplar som påträffats är blommande andraårsexemplar.

Vamlingbo, strandgrus vid Nore, ett blommande ex, utan ansvällning på roten (BL 1994). *Öja N Sandar*, strandnära, vid lagunen okt. 1992 (GI, belägg visar en violett blommande planta utan märkbar stamknöl). *Ålskog Lassor* i Åkerkant (OB). *Ardre*, på sandstrand 1982, kraftigt violettfärgade blom-
mor, mycket liten röd knöl, dvs. troligen rädisa, var. *sativus* (BL).

Rorippa microphylla × *nasturtium-aquaticum*, bäckfräne × källfräne, *SvFl*

Bofast, introduktionsväg obekant. – Sällsynt.

Som hybrid först beskriven av Hylander (1950), tidigare antecknad som *R. nasturtium-aquaticum*, först av Rosén (Wahlenberg 1821) "inter Wisby et Öfversteqvarn in Lummelund multis locis scilicet in rivulis e petra calcarea defluentibus", alltså på flera ställen mellan Visby och Lummelundsbruk, i bäckar som rinner fram ur kalkberget.

Under 1900-talet har naturen norr om Visby förändrats starkt, och bäckarna norr om ringmuren är borta. Miljön har blivit mycket torrare, flödande vatten möter man först längre norrut. Här i trakten finns hybriden ännu kvar, i Brucebo naturreservat, där den växer rikligt i rinnande vatten i bäckar som kommer fram nedanför klinten. Längre norrifrån än så har vi inga sentida uppgifter; det sista belägget från bäcken vid Lumme-
lundsbruk, som vi känner till, är från 1921 (Hylander 1950).

Att hybriden inte är ursprunglig, torde det inte råda tvivel om. Kapslarna innehåller inga eller förkrympta frön, möjligen något som ser fullbildat ut (vi har inte testat gro-
barheten) och troligen sprider den sig uteslutande på vegetativ väg. Bara en av föräld-
rama, *R. microphylla*, är känd från Gotland. Denna är dessutom påträffad senare än de första kända fynden av hybriden, bara från *Visby Gamlahamn*, och gick ut redan under 1880-talet.

Hylander lämnar det öppet, om introduktionen av hybriden skett oavsiktligt, med fåglars hjälp, eller medvetet. B. Pettersson (1971 s. 15) ansluter sig till den senare upp-
fattningen och skriver: "troligen en gammal köksväxt, som härstammar från medeltida
odlingar i Visby". Om så är fallet går knappast att avgöra i dag. Uteslutas kan det inte. Lange (1994) visar, från Danmark, på uppgifter från böcker och manuskript redan från
början av 1400-talet om vattenkrasse, *R. nasturtium-aquaticum*. Att man vid denna tid
skulle ha skilt mellan hybriden och den artrena vattenkrassen är inte troligt. I Sverige är
hybriden även känd från Skåne. I Storbritannien är den vitt spridd och även odlad (Rich
1991 s. 152).

Sinapis alba, vitsenap, *NFI*, *SvFI*

Tillfällig. – Sällsynt.

Som förvildad först publicerad av K. Johansson (1897), "träffas tillfälligt utkommen vid vägar, jordhögar o.d., men sälls.". Hans tidigaste referens går tillbaka till Fleringe 1858 (Cleve). Formuleringen visar att arten odlades på Gotland vid denna tid. Än i dag odlas den här. Nio aktuella lokaler har rapporterats. På alla av dem är vitsenapen troligen utkommen med frön från odling:

Hamra soptippen (BL cirka 1992). *Näs* mot Bodudd, i stenig åker (JA omkring 1990). *När* Mattise (IE 1991). *Hejde* 2 km S Stenstugu, ett ex. i väggen (GBF 1986). *Väte* strax V Smide och cirka 400 m O Smide, i kornåkerkanter (JP omkring 1988). *Visby* soptippen (BL i slutet av 1980-talet). *Källunge* 200 m NV Skäggsstäde, på åkerväg i kalkgrus (JP 1984). *Othem* soptippen (BL 1996)

Sisymbrium strictissimum, styvsenap

Troligen kvarstående. – Sällsynt.

Styvsenap skiljer sig från våra andra *Sisymbrium*-arter genom sina enkla, lansettlika blad.

Först antecknad från *Visby* Rävhusen 1984 (det. B. Jonsell), men ej publicerad förrän 1990 (Petersson 1990 s. 8) i samband med ett nytt fynd i *Visby* på en trädgårdstipp vid vägen mellan Skrubbs och Langes hage (EBJ). Den växer även en bit söder om Rävhusen, mot Skrubbs (BL). På en f.d. tomt vid Follingboväg påträffades den 1995 (BL), vilket ger ett visst stöd för att arten odlats. Rich (1991 s. 118) beskriver den också från Storbritannien som "casual or garden escape".

Resedaceae

Reseda alba, vitreseda, *NFI*, *SvFI*

Tillfällig. – Sällsynt.

Som förvildad från *Väte* skolträdgård samlad 1882 av Hulteman. Först publicerad 1910 (Johansson 1910): "stundom inkommen med gräsfrö, sporadisk. Exempelvis: Lummelunda vid Lundbjers 94!" (på beläggsex. i VI har han antecknat "förvild."). Även antecknad från *Ardre*, "Ljugarn, potatisland aug. 91" (Aulin, 1914).

En aktuell uppgift från *Visby* vid Lasarettets nya parkeringsplats, i grus 1991 (JTJ), tillfällig. Kvar i ett ex. 1992 (BL).

Reseda odorata, luktreseda, *NFI*

Tillfällig. – Utgången.

Hulteman antecknar den som odlad i *Mästerby* 1883 (herb. Hulteman). I övrigt finns ett belägg från *Klinte* 1926 (herb GB).

Crassulaceae

Sedum dasyphyllum, luddhårig fetknopp, *NFI*

Tillfällig. – Utgången.

Från *Visby* ringmur, W. Pripp 1861, publicerad av S.O. Lindberg (1864), första uppgift för Sverige. Enligt K. Johansson (1897) en tillfällig utkomling.

Sedum forsterianum, tofsfetknopp, *NFl*

Kvarstående. – Sällsynt.

Lik stor fetknopp, men bladen är plattade, tätt samlade i "tofsar" i skottspetsarna, blommorna mörkare gula, ofta med bara fem kronblad, och med kortare (2,5 mm långa) foderblad. Liksom hos stor fetknopp är blomställningen nickande i knoppstadiet.

Ej särskilt ofta odlad. Först uppgiven som utkommen med trädgårdsutkast i *Endre* Ölbäck (Johansson 1990 s. 37), en tillfällig förekomst, som inte är kvar i dag. På motsvarande sätt noterad från *Sundre* Västergårde, i närheten av Körsbärgården, två lokaler cirka 800 m från varandra, som kvarstående efter utsläng (BL 1996).

Sedum hybridum, sibiriskt fetblad, *NFl*, *SvFl*

Status okänd. – Sällsynt.

En uppgift, från *Rone* Ronehamn, vid Ålarve (BL 1991).

Sedum reflexum, stor fetknopp, *NFl*, *SvFl*

Bofast. – Tämiligen allmän. Sällsynt (troligen) förvildad från odling.

Denna art förekommer tämligen allmänt på Gotland, från *Sundre* till *Fårö*, främst på hållmarker men också på torr ängsmark, sandiga backar och motsvarande. Att vi nämner den i samband med odlade arter, beror på att den i Visby växer på ringmuren i en form, som är mer storvuxen än den vilda (se Ingmansson & Larsson 1985 s. 50–51). Stor fetknopp växer i dag bara på två partier, i söder mellan Söderport och Skansporten, och längst i norr vid Silverhättan. Dessa förekomster nämns inte av Lindman (1895). Arten är alltså inkommen på ringmuren under 1900-talet, troligen från odling i Visby.

Sedum spurium, kaukasiskt fetblad, *NFl*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Mindre allmän.

Först publicerad 1897 (Johansson 1897): "förekommer någon gång utanför trädgårdar".

Från *Klinte* kyrkogård samlades den 1922 av Hulteman. I dag är den en karakteristisk art på kyrkogårdarna, ofta täckande hela gravplatsen, även på murar, ute i gräsmattor osv. I naturen växer den på torrängar, sandiga backar, i grovt grus (strand) och på kalkhällar, väl etablerad och ofta frodigt grönskande. Blomfärg varierar något från ljust till mörk lila.

Omkring ett fyrtiotal lokaler, från *Hamra* till *Lärbro*.

Sedum telephium ssp. *telephium*, röd kärleksört, *NFl*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Mindre allmän.

I blom lätt igenkänd genom sina vinröda blommor, i en ganska liten, sammanhållen, rundad blomsamling. Den brukar blomma i augusti. I moderna trädgårdar ser man den inte, däremot finns ofta stora, kraftiga bestånd av den inte helt olika *Sedum* 'Herbstfreude', som säljs i Visbys handelsträdgårdar. Den är mycket grövre, bildar större bestånd, bladen är omkring dubbelt så stora, blekgroa – hos röd kärleksört är bladen mer blågröna. Den blommar också mycket sent, i oktober – november, med enorma plattade blomsamlingar, upp till tjugo cm i diameter. Den uppges vara en hybrid *S. telephium* × *spectabile*. Vi inga rapporter om denna hybrid från förekomster i naturen.

Från den grönvitt blommande kärleksörten, ssp. *maximum*, skiljer sig röd kärleksört, förutom till blomfärgen, genom bladens form, avsmalnande – kilformiga vid bladbasen. Kärleksört, ssp. *maximum*, har en bladbas som går så långt bak, att den delvis omfattar stammen. I en del floror anges bladställningen som urskiljande. Vi har haft svårigheter att använda denna karaktär, även om ssp. *maximum* ibland kan ha karakteristiskt motsatta eller kransställda blad.

Först uppgiven från Gotland 1840 av Nyman (1840). Gotländskt namn (för *S. telephium* kollektivt) är "dundarlauk" (Larsson 1980). Gustafsson nämner också namnet "älskegras" (Gustavsson 1947) och skriver att den sattes upp för att utröna om två unga skulle få varann.

Från 1800-talet föreligger bara ett fåtal uppgifter, K. Johansson (1897) nämner den från sju socknar. Från *Fårö* kommenterar han särskilt: "kanske odlad". Han uppger den också från *Vall*, kyrkogården. Därifrån noterades den ursprungligen redan av Eisen & Stuxberg, och den finns ännu kvar rikligt, särskilt i kyrkogårdens kanter där skötseltrycket inte är så intensivt. Den har även spritt sig utanför den gamla kyrkogårdens gränser.

Röd kärleksört förekommer som kvarstående, även under mycket lång tid. Från växtplatser där den kommit ut, t.ex. med utkast, eller där den odlats, kan den också sprida sig långsamt. Några lokaler är av mer tillfällig karaktär. Vi känner för närvarande ett tjugotal lokaler, dels i anslutning till bebyggelse, ofta i vägkanter, ibland murar, odlingsrösen, åkerholmar, igenlagda åkrar och grustag, dels mer tillfälliga förekomster på exempelvis skräphögar och soptippar.

Från *Fide* till *Fleringe* och *Hellvi*.

Sempervivum tectorum, taklök, *NFl*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Mindre allmän.

Först noterad av Fuiren och Sperling 1623 (Bartholin 1662), från "Slidae", dvs Slite. Münchenberg antecknar 1701–02 "In tectis", och Linné (1745b s. 275) skriver detsamma från Havgdhem:

"*Sempervivum* växte här på Taken, hållandes Torfwen qwar, at hon ej kunde falla undan".

Gustavsson (1947) anger de gotländska namnen "häuslauk" och "äirnlauk", det senare eftersom den "stektes och lades i örät mot öronvärk".

Ännu kring sekelskiftet skriver K. Johansson (1897) att arten "Förekommer ej i vildt tillstånd, men flerst. odlad på tak och murar." På "stadsmuren" i *Visby* samlades den 1895 (Th. Fries, VI).

På tak är den mycket sällan sedd i dag. En enda förekomst är noterad, från *Fide*, där den täcker hela taket på en liten stenbod i ett änge (GI). Däremot ser man den ibland på murar och ruiner. Den vanligaste biotopen är hållmarker, där den troligen etablerat sig från trädgårdsutkast (ofta i sällskap med exempelvis trädgårdsiris och f.ö. en hel del annat, som inte tillhör växtvärlden). På äldre, övergivna torpträdgårdar har vi också noterat den kvarstående från odling. Rika bestånd med välvuxna, blommande individ är inte ovanliga.

Doftschersmin, *Philadelphus coronarius*, i trädgård. Foto: B.G. Johansson, juli 1982.

Ett drygt tjugotal lokaler från *Sundre* till *Fleringe*, men möjligen underrepresenterad vid inventeringen.

Hydrangeaceae

Deutzia scabra, strävdeutzia, *TrBu*
Kvarstående. – Sällsynt.

Vårt äldsta belägg av denna buske är från *Klinte* prästgård, där den samlades (som odlad) av Hulteman 1916. Därutöver finns ett fynd från *Visby*, vid norra sidan av vägen in till Arbetarrörelsens hus (BL m.fl. 1996), där den står kvar tillsammans med andra långlivade trädgårdsväxter som surkörsbär, *Prunus cerasus*. Av deutzian återstod blott en liten kvist utan blommor, men den är mycket lätt att känna igen på bladens sträva yta.

Philadelphus coronarius, doftschersmin, *TrBu*, *SvFl*
Kvarstående, eventuellt spontant utkommen på en lokal. – Mindre allmän.

Först publicerad så sent som 1985, från Ringmuren i *Visby* (Ingmansson & Larsson 1985 s. 55). Doftschersmin har emellertid odlats i DBW:s trädgård sedan trädgårdens anläggning på 1850-talet (Johansson 1914 s. 74). Det äldsta belägget härrör från *Klinte* prästgård 1918 (Hulteman), då arten odlades där.

I dag ses den mest som kvarstående från tidigare odling i gamla trädgårdar och parker, där den uppenbarligen kan hålla sig kvar länge. Två förekomster på jordhögar/ skräphögar är också noterade. Dit har den troligen kommit med trädgårdsutkast.

Fröspridning är inte direkt observerad. I en igenvuxen lövskog strax norr om *Mästerby* äng växer en stor buske, och här har vi inte kunnat observera några spår av tidigare odling i närheten (BGJ). Det kan emellertid inte uteslutas att busken faktiskt är kvarstående sedan lång tid, och att lövskogen under tiden har vuxit upp och omslutit den.

Elva notiser: *Eskelhem* (MT). *Tofta* (RE). *Mästerby*, i lövskog (BGJ). *Östergarn* (MT). *Vänge*. jordhög (JP). *Träkumla* cirka 1,5 km NNV kyrkan, ett 70-80 cm högt exemplar vid skräphög/barkningsplats i kalktallskog (BL). *Visby* vid Ringmuren (GI BL) och på Furulund (JP), gammal trädgård. *Hejnum*, skräphög (AL). *Othem*, torp (JP). *Färö*, torp (GF).

I *Lummelunda*, Lummelundsbruks park, finns förutom vanlig schersmin, på ett ställe i västra delen av parken en buske med små blad. Vi har inte sett den i blom; den växer i djup skugga. Det kan ev. röra sig om smultronschersmin, *P. × lemoinei*. Busken är säkerligen kvarstående efter ursprunglig plantering.

Saxifragaceae

Bergenia, bergenior

Kvarstående. – Sällsynt.

Släktet *Bergenia* innehåller blott få arter, med hemvist i Afghanistan, Sibirien, Himalaya och Kina. I odling finns ett stort antal former och hybrider. En förteckning från engelska plantskolor tar upp sju arter och ett drygt trettio kultivarer. Gemensamt är en kraftig jordstam och läderartade, vintergröna blad.

I trädgårdar växer sig bestånd av bergenia efter hand större, men vi har inte observerat spontana fröplantor. Därför bedömer vi de gotländska förekomsterna som kvarstående bestånd, troligen utkomna genom att en bit av jordstammen kastats ut i naturen.

Första publicerade fynd av *Bergenia* på Gotland är *Follingbo* 1984, i ett grustag cirka 1 km SO Skrubbs (Larsson 1984 s. 44). På denna lokal stod den ännu kvar 1996 men hade inte spritt sig vidare (BL).

I naturlig vegetation, i en torr skogsbacke på en kalkklippa, en liten bit från en skogsväg, cirka 500 m ONO Liffrideträsk, *Stånga*, antecknades två grupper 1990 (BGJ). Att döma av de stora, buckliga bladen med något vågig kant skulle det kunna vara *B. cordifolia*, hjärtbergenia. Vi vågar emellertid inte uttala oss bestämt om beståndets arttillhörighet. Den enda alternativa art, som skulle komma ifråga är *B. crassifolia*. Denna art har tidigare rapporterats från några håll i Sverige (Hylander 1970).

Ytterligare två fynd föreligger: *Follingbo* Klinte, på en grusad plan på hällmark invid en uppfart, en liten planta med små blad, ej bestämbar till art (BL 1996). *Bro N St. Hammars*, norr om väg (JP 1996).

Darmera peltata, sköldbräcka

Kvarstående. – Sällsynt.

Sköldbräcka är en art från nordvästra Nordamerika, från Californien till Oregon, som hör hemma på stränder vid bäckar och åar i skogar. Den känns lätt igen på det stora bladet, där skaftet är fäst mitt på undersidan. I blomning är den än mer karakteristisk, eftersom bladen inte är utvecklade då, och man bara ser en rund blomsamling på ett ganska högt skaft, som en trumpinne.

På Gotland har sköldbräckan lyckats finna sin "naturliga växtplats" i kanten av en bäck som rinner fram ur klinten strax ovan Kolens kvarn, *Visby* (BL). Lokalen är känd sedan början på 1970-talet, och finns ännu kvar, något minskande men hyser fortfarande ett mycket livskraftigt bestånd. En stig passerar växtplatsen, och en liten trappa har lett ner till den, så det kan inte uteslutas att den ursprungligen planterats.

Saxifraga hypnoides, mossbräcka, *NFI*

Status obekant. – Sällsynt.

Denna art, med friskt grönt, flikat bladverk odlas ibland. Från *Hejde* prästgård samlades den av Hulteman redan 1882. Vår erfarenhet är att den kan ha svårt att klara sommartorkan på Gotland. Inte desto mindre har den tagit sig ut i naturen på tre platser. Tyvärr har vi inte följt upp om bestånden bara är tillfälliga eller håller sig kvar en längre tid.

Gammelgarn, kyrkan nära portalen vid kastalen (MT). *Anga*, vid parkeringsplatsen utanför Präst-
ängen (LJ). *Visby*, väster om norra delen av flygfältet, på en äldre, övergiven sommarstugetomt i
hållmarkstallskog, omkring 1990 (BL).

[*Saxifraga umbrosa*, skuggbräcka]

Uppgiften om förekomst av denna art i Gotlands Botaniska Förenings artlista (1994) är felaktig
(förväxling med mossbräcka).

Grossulariaceae

Ribes aureum, gullrips, *NFI*, *TrBu*

Kvarstående. – Sällsynt.

Två äldre belägg från odling föreligger: *Väte* kyrkogården, 1882 (Hulteman) och *Endre* Lejre,
1893 (O. Olsson, VI). Odlas än i dag, men inte särskilt allmänt. Först publicerad från *Vamlingbo*
Haketorpet, mitt emot bygdegården, stora snår av låga buskar, kvarstående (Larsson 1991 s. 33).

Ytterligare två förekomster har noterats: *Garde* på en avstjälpningsplats cirka 1,2 km N Bjärges
(GBF). *Visby* på hållarna vid Bingers kvarn, mitt för gamla flygpaviljongen. (BL, kvar efter odling eller
utkast?).

Ribes nigrum, svarta vinbär, *NFI*, *TrBu*, *SvFI*

Förvildad, bofast. – Tämigen allmän.

Svarta vinbär har en lång odlingstradition på Gotland. Det finns med i Münchenbergs
Herbarium vivum från 1701–02. Även Hulteman har samlat det från odling under 1800-
talet. Som förvildad i naturen har vi den äldsta uppgiften om svarta vinbär i form av ett
belägg från Pilhagen (i södra delen av *Visby*), samlat av K. Johansson 1898 (VI).

I dag förekommer svarta vinbär mer allmänt i naturen, oftast som kvarstående från
odling eller trädgårdsutkast, gärna i vägkanter och liknande biotoper. De flesta loka-
lerna ligger nära bebyggelse, dit det kan ha kommit med rot- eller grenbitar. Vi känner
mer än femtio sådana lokaler från *Sundre* till *Fleringe* och *Rute*.

Någon gång notar man förekomster i skogsmark, mer eller mindre långt från be-
byggelse, där svarta vinbär är fullständigt naturaliserad, exempelvis i barrskog i
Vamlingbo, *Hogrän* och *Vall*. Den senare lokalen ligger i en frodig, mullrik granskog
mer än 1 km från bebyggelse och utan stigar eller skogsvägar i närheten (BGJ). Det rör
sig med säkerhet om fågelspridda exemplar.

Ribes rubrum-gruppen, röda vinbär, *NFI*, *TrBu*, *SvFI*

Förvildad, bofast. – Tämigen allmän.

Liksom svarta vinbär har även röda vinbär en lång odlingstradition och på Gotland
samlades röda vinbär av Münchenberg 1701–02. Först publicerad av Wahlenberg

(1805), av K. Johansson (1897) betraktad som "möjligen spontan", och som sådan sällsynt, därtill även förvildad vid vägar och gårdar.

I *Ribes rubrum*-gruppen ingår flera olika arter och hybrider. I *Den nordiska floran* (Mossberg m.fl. 1992) redovisas två arter, *R. spicatum* (med underarten skogsvinbär, ssp. *spicatum*, och ytterligare två underarter) och trädgårdsvinbär, *R. rubrum*, samt hybriden hollandsvinbär, *R. × pallidum*. Inom Projekt Gotlands Flora har dessa enskilda arter och hybriden inte behandlats åtskilda. Från *Hangvar* O Kullshage, vid en husgrund, föreligger emellertid en rapport om *R. spicatum* (TK). Vita vinbär har noterats från *Garde* (GBF 1990).

I dag känner vi ett hundratal lokaler från *Sundre* till *Fårö Sandön*. På en del av dem är röda vinbär troligen kvarstående från odling eller från trädgårdsutkast, men det finns också fullt naturaliserade förekomster i skogsmark, exempelvis: *Vall*, ett stort och expanderande bestånd i barrskog, ursprungligen utkommet med fåglars hjälp från trädgård cirka 100 m bort (BGJ). *Martebo*, i fuktig björkskog (AL). *Fårö*, i strandskog (GF).

Ribes sanguineum, rosenrips, *TrBu*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Tämligen allmän i odling i dag, belagd redan 1884 från *Sanda prästgård* (Hulteman). Först publicerad från *Follingbo* 1984, i ett grustag cirka 1 km SO Skrubbs (Larsson 1984 s. 44). Här torde den vara kvarstående efter utkast. Två av de kända lokalerna ligger på hållmark och en lokal finns i skog i en klintsluttning. Till dessa lokaler har den troligen tagit sig själv med frön. Totalt har åtta nutida lokaler noterats:

Fröjel O Nymans (MI). *Klinte* vid hamnen i Klintehamn (MI). *Västerhejde*, i granskog på klintsluttning och N om Sion, en blommande buske i karstmark (GI). *Visby* på Hällarna ovan Palisadgatan (BL) och vid vägen in till Hundkyrkogården (BL). *Follingbo*, grustag cirka 1 km SO Skrubbs (BL). *Stenkyrka* gamla soptippen (BL).

Ribes uva-crispa, krusbär, *NFl*, *TrBu*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Allmän.

Belagd från odling av Münchenberg 1701–02. Som förvildad först publicerad av Linné (1745a s. 69, i övers. av Ed. II, 1986 s. 67): "Växer på Öland vid Köpings kyrka och på Gotland nära Visby; i Östergötland spridd". I Gotländska resan, publicerad samma år, skriver han (1745b s. 148), på resa norrut från Visby "jämte västra stranden":

"Krusbär, Hagtorn, Niupon, Slån, *Asclepias* såges här och ther."

Numera allmän både i odling och som förvildad eller kvarstående. Spridd över hela ön, till Sandön i norr. I trädgårdar har krusbär, liksom vinbär, inga svårigheter att sprida sig med frön. Oftast ser man den i anslutning till bebyggelse eller på vägar eller åkerrenar, men man även kan stöta på plantor ute på hållmark och i skogsmark. Alla former kan påträffas: släta eller håriga bär, gröna, gula eller röda osv.

Rosaceae

Alchemilla mollis, jättedaggkåpa. *NFl*

Troligen förvildad och bofast. – Sällsynt.

Daggkåpor ses sällan i odling på Gotland. Den vanligaste arten är jättedaggkåpa, som förvildad i Sverige först noterades 1947 (se Hylander 1970). Från Gotland en uppgift:

Fleringe 900 m NO Medebys, i en glänta i barrskog invid en väg, cirka 1 m² 1994 (GI).

Amelanchier spicata, häggmispel, *NFl*, *TrBu*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Som odlade är *Amelanchier*-arterna kända sedan omkring 1830 (Hylander 1965 s. 269). Äldsta uppgiften från Gotland avser odling i DBW:s trädgård i Visby, där den troligen funnits sedan trädgården anlades under 1850-talet (Johansson 1914 s. 73), i detta fall under namnet *A. canadensis*, dvs. troligen vad som i dag benämns *A. confusa*, svensk häggmispel. Det tidigaste belägget från Gotland av *Amelanchier* i odling är från Klinte prästgård 1916 (Hulteman). Hulteman har etiketterat kollekten *A. ovalis* men senare i rött bläck skrivit till "syn. *A. spicata*". På arket finns två kvistar av *A. spicata*.

Förvildad på Gotland känner vi med säkerhet blott en art, *A. spicata*, först publicerad från Gotland av Fröman (1946) från *Eksta* Stora Karlsö. I dag finns den där på flera olika håll (Ingmansson 1995). De rikaste bestånden på Gotland i övrigt förekommer på hållmarker, exempelvis *Hejnum* NO kyrkan, där den varit känd sedan slutet av 1970-talet (MH). Med säkerhet har den invandrat efter 1958 eftersom den inte nämns av Bengt Pettersson (1958). Den har också påträffats i skogsmark och på vägkanter och dikesvallar. I minst tre lokalområden, i *Väskinde*, *Bro* och *Hejnum*, är den i dag fullständigt naturaliserad.

Eksta, Stora Karlsö, vid stenbrottet på Marmorberget, fyra ex., på Suderslätt mellan Älmar och Lauphargi, fyra ex., i buskagen mellan Myren och fyrträdgården, en buske, Svarthällar, flera ex., några mycket kraftiga (Ingmansson, 1995). *Västerhejde*, i branten N Fridhem (GI). *Barlingbo*, 600 m ONO Busarve och 350 m ONO Norrbys, invid diken (JP). *Väskinde*, i skogsområdet cirka 1,5 km O Brusviken, ganska vanlig (BL). *Bro*, hållmarker V kyrkan, mycket vanlig (BL). *Hejnum*, spridd inom ett stort hållmarksområde NO kyrkan (MH, AL). *Hellvi*, 900 m S Kylej (IE).

[*Amelanchier confusa*, svensk häggmispel, *NFl*, *TrBu*, *SvFl*]

Osäker.

Från *Klinte* Klintehamn, Valle 5:1, intill ett motionsspår i tallskog, finns ett belägg som skulle kunna vara *A. confusa* (GI). Om denna art har vi i övrigt inga uppgifter.

Cotoneaster, oxbär

På Gotland finns tre inhemska oxbärsarter, *C. scandinavicus*, rött oxbär, *C. canescens*, alvaroxbär samt *C. niger*, svart oxbär. De två förra arterna beskrevs så sent som 1993 av B. Hylmö, men båda har varit bekanta tidigare. Den förra gick tidigare under namnet *C. integerrimus*, som emellertid ska beteckna en annan, sydligare art.

Rynkoxbär, *Cotoneaster bullatus*, på Bergbetningen i Visby.
Foto: S. Hedgren,
11 nov. 1994.

Under 1900-talet har, med fåglars hjälp, odlade *Cotoneaster*-arter spritts i den gotländska naturen, där de nu klarar sig utmärkt på egen hand. Som förvildade har de först under sen tid blivit uppmärksammade, Hylander (1970) anger 1952 (*C. lucidus*), 1958 (*C. tomentosus*), och 1969 (*C. dielsianus* och *C. divaricatus*) som första publiceringsår för svenska fynd. Lindberg (1983) tar upp ytterligare arter inom Stockholm.

En utförlig behandling av oxbärsarter i Sverige finns hos Hylmö (1993 s. 305–330). På Gotland känner vi för närvarande till sju förvildade arter. Ytterligare några odlas på Gotland, men är inte påträffade i naturen: *C. dammeri*, *C. salicifolius* och *C. veitchii*.

Cotoneaster bullatus, rynkoxbär, *TrBu*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Vi känner för närvarande nio lokaler. Arten visar, som många andra oxbär, en förkärlek för barrskog på kalksten eller kalkgrus, även om det finns andra biotoper:

Fardhem, kalkhylla i sydvästra delen av Lindeberget (JP). *Lau*, på klinten ovan Källstäde, 2 ex. *Stenkumla*, en buske i grustag i kalktallskog vid bågskytteklubben på Acklundskulle (BL). *Follingbo*, spridd i kalktallskog V sjukhuset, även SO om detta (JP). *Visby* strax O Gustafsvik, i tallskog (GI). *Väskinde* cirka 400 m SSV Brissund, vid damm nära havet (GI). *Lummelunda* Björkume (IE) samt *Stenkyrka* N Ringvide och N Liknatte (IE).

Cotoneaster dielsianus, rosenoxbär, *NFl*, *TrBu*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Uppgiften i Gotlands Botaniska Förenings artlista (1994) grundar sig på ett fynd i Öja Burgsvik, öster om hamnen, där den noterats som förvildad på ruderatmark av Björn Aldén.

Under 1996 har vi även fått in en uppgift från *Väte* 350 m NV Gräne, glänta i barrskog (JP) och en från *Visby* Galgberget (BL).

Cotoneaster divaricatus, spärroxbär, *NFl*, *TrBu*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Tämmligen allmän.

Först publicerad från Gotland från *Visby* vid Ringmuren (Ingmansson & Larsson 1985 s. 54). Denna art är det allmännaste förvildade oxbäret, och är spridd över så gott som hela Gotland, i norr till *Bunge*. Den kan påträffas i både i kalktallskogar och i örtrika barrskogar eller blandskogar på leriga jordar. Det finns också några anteckningar från torrängar och alvarmark, från hagmarker och renar, totalt omkring 100 notiser.

Cotoneaster horizontalis, lingonoxbär, *NFl*, *TrBu*

Förvildad, bofast. – Mindre allmän.

Först publicerad för Gotland av Söderqvist (1982 s. 24 och s. 32) från *Västerhejde* Hallbrosslott. Nu finns ett tiotal kända fynd. Några av dem ligger i anslutning till bebyggelse; de mer avlägset liggande lokalerma finner man i kalktallskogar med underlag av hård revkalk. Hittills har vi bara sett enstaka exemplar, troligen "första generationens invandrare".

Öja Burgsvik, nära kvarnen, minst två lokaler (BAI), *Klinte* Klintehamn, i södra och östra delen av samhället (MI). *Östergarn*, (MT). *Stenkumla* Gardrungs, i tallskog på revkalk (BL, i Hylmö 1993). *Träkumla* Ingvarde, en planta i kalktallskog (BGJ). *Västerhejde* Hallbrosslott (TS, se ovan). *Visby* Hällarna (GI, det B. Hylmö), vid Snäckgårdsbaden (BL) och i Brucebo naturreservat i kalktallskog (BGJ). *Hejdeby* Hejdeby Hällar (TR). *Väskinde* 500 m NO Brusviken, ett ex. vid källkärr (GI). *Othem* Slite, på kalkugnskullen vid Länna (JP). *Lärbro* Tängelgårde, i körväkant (GI).

Cotoneaster laetevirens, ljusbladigt oxbär

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Hög buske med stora (2–7 cm), rakt tillspetsade blad. De spetsiga bladen skiljer, tillsammans med de filthåriga foderbladen, arten från andra oxbärsarter. Blommorna sitter 3–7 tillsammans.

Spärroxbär, *Cotoneaster divaricatus*, på Stora Karlsö.

Foto: S. Hedgren,
27 aug. 1995.

Först publicerad av Hylmö (1993 s. 315) som noterar svenska förekomster från *Sk. Bjuv*, *Gtl Stenkumla*, *Hl Oskarström* och *Srm Farsta*. Den gotländska uppgiften härrör från ett belägg, som Bengt Larsson samlat i kalktallskog (på hård revkalk) i Gardrungs i *Stenkumla* 1991, och sänt in för bestämning. Strödda i ett område på cirka 100 × 250 m finns här ett antal buskar från småexemplar på 0,5 m upp till grova fruktifierande buskar på 3 m.

Vid denna tidpunkt var arten helt okänd för oss så Hylmö's bestämning kom som en fullständig överraskning. Vi känner inte alls till den från trädgårdar på Gotland. Hylmö uppger att den odlas i botaniska trädgårdar, och möjligen är de svenska förekomsterna resultat av fågelspridning därifrån. Artens ursprungsland är Kina.

Cotoneaster laetevirens, ljusbladigt oxbär. Acklunds, Stenkumla. B.G. Johansson aug. 1992.

1992 påträffades ytterligare en buske, cirka 2,5 m hög, i en gräsbevuxen glänta i granskog på hård kalksten cirka 1,5 km N *Hellvi* kyrka, långt från bebyggelse (BGJ).

Cotoneaster lucidus, häckoxbär, *NFl*, *TrBu*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Först publicerad av Hylmö (1993 s. 314–315). Den säljs på Gotland både som prydnadsbuske och som häckplanta enl. Visby Plantskolas katalog (1995). I naturen känner vi blott få lokaler, med enstaka exemplar, huvudsakligen i skogs- och buskmarker.

Öja Burgsvik, två lokaler (BAI). *Fröjel* cirka 1 km SO kyrkan, i gles tallskog (MI). *Klinte* Klintehamn (MI). *Stenkumla* Gardrungs (BL). *Endre* SV Bjärs, i buskmark (JP). *Othem* Solklint i Slite, 2 ex i norrsluttning (JP).

Cotoneaster multiflorus, flockoxbär, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Denna art, som inte tidigare har publicerats från Gotland, ses ibland i planteringar, som häckväxt på några håll i Visby. I Lummelundsbruks park står ett exemplar i utkanter, som troligen är kvarstående efter plantering för ganska så länge sedan (BGJ). Den säljs också som prydnadsbuske på Gotland i dag. De första uppgifterna om spridning i naturen kommer från 1996:

Västerhejde vid parkeringsplatsen på Högklint, ett ex. på kalksten (JP). *Visby* vid södra spetsen av Åhsbergsska hagen, ett stort och litet exemplar (JP) och uppe på Galgberget en bit norr om f.d. kolupplaget (BL).

[*Cotoneaster veitchii*, veitchoxbär]

Status obekant. – Sällsynt.

Uppgiften för *Visby* av Hylmö (1993). Uppgiften syftar på en cirka tre meter hög buske nära Lummelundsväg 7 i Visby i en slänt i kanten av trädgård (BL). Fröspridd till platsen eller kvarstående?

Crataegus, hagtorn

Hagtorn har allmänt odlats som häckväxt, i detta fall former av *C. monogyna*, trubbhagtorn men även rundhagtorn, *C. laevigata*. Den senare säljs än i dag i en rödblommig form, 'Paulii', rosenhagtorn (Visby Plantskola, 1995). I övrigt säljs *C. intricata*, amerikansk hagtorn, som häckplanta och som prydnadsbuske. I naturen har vi bara påträffat de inhemska rundhagtorn, trubbhagtorn, spetshagtorn och korallhagtorn, *C. laevigata*, *C. monogyna* och *C. rhipidophylla* var. *rhipidophylla* och var. *lindmannii*, och vi har i dessa fall inte kunnat avgöra om plantorna har sina förfäder i odlade eller spontana exemplar. I *Othem Slite*, norr om Lotsbacken, växer ett stort snår av häckhagtorn, *C. grayana* (JP 1995), men med tanke på områdets "städade" karaktär är det troligt att det ursprungligen planterats där.

Fragaria × *ananassa*, jordgubbar, *NFI*, *SvFI*

Kvarstående. – Sällsynt.

Från Gotlands natur först publicerad från *Fårö*, Sandön cirka 300 m NNO om Tärnudden (Ingman 1988), "Jordgubbarna torde väl härröra från de odlingar man hade här vid sekelskiftet". Det är lite förvånande, att jordgubbar introducerades i Skandinavien så tidigt som omkring 1800 (Lange 1994), och att vi trots detta inte kan styrka odling på Gotland längre tillbaka än till sekelskiftet (jfr parksmultron nedan). I dag finns stora jordgubbsodlingar på ön, förutom att jordgubbar mycket ofta odlas i trädgårdar.

Förutom uppgiften från Sandön finns ännu en uppgift om arten som kvarstående, i en övergiven trädgård. Övriga uppgifter, där biotopen angivits, kommer från utkast på jordhögar, tippor och skräphögar.

Totalt nio lokaler: *Vamlingbo* Holmhällar (BL). *Tofta*, i övergiven trädgård (EBJ). *Gammelgarn*, jordhög (MT). *Roma* Romakloster, trädgårdstipp (EBJ). *Bro*, på kanalvall (BL). *Hejdeby* (TR). *Gotthem*, två lokaler, varav en på skräphög (GI). *Fårö* Sandön (GI).

Fragaria moschata, parksmultron, *NFI*, *SvFI*

Kvarstående. – Sällsynt.

Först uppgiften från Gotland i Hulténs atlas (1950) med två prickar, en på mellersta (herbariebelägg finns från *Lye* 1919 och ungefär samtidigt från *Sanda*, UPS) och en på norra Gotland. Odling kan styrkas sedan omkring 1890: *Klinte* (Hulteman) under namnet "jordgubbar" – namnet parksmultron är en konstruktion från 1930-talet (Ryberg 1986 s. 63) – ett något äldre belägg finns från Terra Nova i *Visby* (K. Joh. UPS).

Först sent under inventeringsperioden 1983–1996 började uppgifter om parksmultron komma in. I samtliga fall torde det vara fråga om restbestånd från tidigare odling eller möjligen från utkast. Gräsiga vägkanter nära bebyggelse är en karakteristisk biotop. Frukter har vi inte observerat.

Grötlingbo, gräsmark nära Norrkvie (LJ). *Follingbo* vid monumenten nära Jakobsberg (BL). *Tingstade*, i gräs i vägren i utkanten av samhället mot Stenkyrka (BL) och i gräs i vägren på ostsidan av vägen vid kyrkan (BL). *Rute* vid vägen mot Kyllaj 600 m SSO avtaget från väg 142 (GA). *Fårö* Sudersand, västra delen, i tunn gräsvegetation på sand i lätt skugga under glesa låga tallar nära stranden, ett mindre bestånd med få blommor. (EBg). Samtliga uppgifter publicerade av Petersson (1995 s. 8 och 1996 s. 18).

Holodiscus discolor, vippspirea, *TrBu*

Status obekant. – Sällsynt.

Storvuxen, utrymmeskrävande buske, någon gång odlad på gotländska gårdar, troligen en sekel-skiftesintroduktion. Arten fanns i DBW:s trädgård i början av 1900-talet, kvar sedan tiden för dess anläggning på 1850-talet (Johansson 1914 s. 76, belägg från 1920-talet av Hulteman).

En enda aktuell uppgift utanför trädgårdar, från *Rone* strax NO affären (LJ), i samfällad mark reserverad för väg mellan två tomter ut till åker, i kanten av vägen. Möjligen ursprungligen planterad – busken står inte helt i vägen – men kanske snarare spontant spridd från annan odling.

Malus domestica, apel, *NFl*, *TrBu*, *SvFl*

Bofast. – Allmän.

I Sverige är apel odlad i varje fall sedan vikingatid – tidig medeltid. Vid en utgrävning av en grav från vikingatid i Grötlingbo påträffades äppelkärnor i en urna (Hjelmqvist 1993). Det äldsta omnämmandet från Gotland är ungefär 500 år yngre. Det finns i Ivar Axelsson Totts räkenskapsbok 1485–1487 (ed. Melefors & Wase 1991) där det talas om inköp "aff en kofinan hed clawes 1½ tynne eple til slottets behoff"

Äldsta belägg från Gotland finns i Münchenbergs Herbarium vivum, samlat 1701–02. Linné (1745b s. 258) uppmärksammar "Apel" från Hoburgen. Det berodde dock snarare på att det stod där "fast och allena, som påckade emot stormens makt" än för att det var en ovanlig syn för honom. Om han syftade på vildapel eller apel i detta fall är oklart; i Flora Svecica skriver han (1755, i övers.):

"Det finns två varianter av växten, α med mycket sur frukt, surapel, allmän, β med besk frukt, beskapel, som samtidigt är något sötaktig..."

Detta betyder (utförligare kommenterat i Hylander 1970) att han här även omnämnde förvildade äpplen. Hylander citerar även Linné från 1743 (i övers.):

"På landet uppväxer vid vägar från otillräckligt tuggade äpplen och päron en hel mängd små telningar, där från kyrkorna gående dagakarlar lättat sin mage."

K. Johansson (1897) bedömde frekvensen av apel som "h. o. d", motsvarande vår beteckning "tämligen allmän". I dag är apeln mycket vanlig i naturen. Man möter den i ängen, lövskog, enstaka även i barrskog, åkerrenar, diken osv. Flera träd har, fastän fröspridda, stora välsmakande frukter. Noterad från omkring 500 km-rutor i vår inventering, ungefär lika ofta förekommande som vildapel, *M. sylvestris*.

Potentilla fruticosa, tok, *NFl*, *TrBu*, *SvFl*

Bofast. – Sällsynt.

Tok förekommer inhemsk på Gotland. Så gott som hela beståndet finns i *Hejnum*, dels i ett stort område öster om kyrkan, dels på några lokaler i västra delen av socknen. Den omnämndes först av Vestergren (1908), och senare samma år av Johansson (1908).

Tok är också mycket allmänt odlad som en mer eller mindre kontinuerligt blommande häckväxt, och som sådan troligen introducerad på Gotland först under 1900-talet. I odling ger den lätt upphov till fröspridda småplantor i närheten, och ett par fynd under 1980-talet på Gotland är troligen resultat av spridning från odlade exemplar.

Sundre Digrans, vid en mindre väg söder om fyren, i en något sank enbuskbacke, ett par hundra meter från gård (SH). *Visby* Skrubbsområdet nära Arbetarrörelsens hus, i tipphögar i sand (BL 1996). *Fårö* Sudersand, N semesterbyn, "förvildad vid landsvägen 1985" (GF).

Prunus avium, sötkörbär, *NFI*, *TrBu*, *SvFI*

Förvildad, bofast. – Tämigen allmän.

I dag är sötkörbär helt naturaliserad på Gotland, en inte ovanlig syn i barrskog och blandskog, men lättast att uppmärksamma på öppna hällmarker, där den kan utgöra en fantastisk syn under blomningen.

Vid sekelskiftet ansåg K. Johansson (1897) att "alla förhållanden tala dock mot spontanitet" och anför två uppgifter, en från *Öja* och en från *Hogrän*. Tidigare hade den publicerats (Hartman 1870) från *När*. B. Pettersson (1958 s. 59), skriver att den har

"spritt sig till lövrika ängar samt åker- och vägkanter (särskilt i Bäl). Även på hällmarker kan arten förekomma, men är oftast begränsad till trakten närmast omkring gårdar, där den finns på en mängd lokaler."

I Sverige är arten gammal i odling, Hjelmqvist (1991) rapporterar fynd av kärnor från medeltiden i Lund, med nio kärnor bestämda till *P. avium*, härstammande från 1000-talet till 1200-talet. Münchenberg har emellertid ingenting antecknat från början av 1700-talet, och den sena spridningen över ön talar emot en hög ålder här. I DBW:s trädgård har sötkörbär emellertid odlats sedan trädgårdens anläggning under 1850-talet (Johansson 1914 s. 75). Johansson nämner Svarta Hjärtkörbär, Bigarrå och Knorpel.

I dag har fågelbär spritt sig väl över hela Gotland, med undantag av *Fårö*, varifrån vi bara har en enda uppgift. Arten är noterad från omkring 300 km²-rutor.

Prunus cerasus, surkörbär, *NFI*, *TrBu*, *SvFI*

Förvildad, bofast. – Tämigen allmän.

I Sverige bör denna art vara lika gammal i odling som sötkörbär; från utgrävningar i Lund rapporterar H. Hjelmqvist (1991) ett fynd av sju kärnor, de äldsta från 1100-talet och de yngsta från 1200-talet (fyndet är det äldsta i Skandinavien). På Gotland kan odling styrkas från omkring 1700 genom belägg i Münchenbergs Herbarium vivum. Ännu vid sekelskiftet betraktar K. Johansson (1897) arten som icke spontan på Gotland.

B. Pettersson (1958 s. 59) skriver att "den spritt sig från trädgårdar och förekommer vid vägkanter etc...", och noterar att surkörbär inte visar samma benägenhet som sötkörbär att sprida sig längre från planteringar. Precis samma intryck får man i dag. Surkörbär visar sig främst vid vägkanter i närheten av bebyggelse, eller på ödetomter, ofta i stora och täta snår, spridda med rotskott. På flertalet av sina nuvarande lokaler torde det vara kvarstående. Det föreligger emellertid även några uppgifter om förekomster i skogsmark, som inte ligger i anslutning till tidigare odling.

Sammanfattningsvis är surkörsbär tämligen allmän på Gotland, inte alls lika spridd som sötkörsbär, men ofta i stora och utbredda bestånd.

Prunus cerasifera, körsbärspommon, *NFl*, *TrBu*

Status obekant. – Sällsynt.

Ett litet träd på Galgberget i *Visby* (GFr), en bit söder om f.d. kolupplaget, med små, runda, gula frukter, tillhör troligen denna art. Stenarna är små, avlånga och släta (cirka $12 \times 7 \times 6,5$ mm) och fruktskaften är tunna och relativt långa. Kvistarna är mycket smala och glänsande rödbruna. Vår gissning är att körsbärspommonet kommit dit genom trädgårdsutkast av pommon, som kaniner gnagt ner så att ympunderlaget, i detta fall körsbärspommon, tagit över. Fröspridning (med fåglar) kan emellertid inte helt uteslutas, eftersom arten säljs för odling som pyrdnadsträd numera.

Prunus domestica ssp. *domestica* och ssp. *insititia*, pommon resp. krikon, *NFl*, *TrBu*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Mindre allmän.

Pommon är relativt sent introducerade i Sverige. Det omnämns i svenska läkeböcker (handskrifter) från 1400-talet (Lyttkens 1907). Att det verkligen odlades i Sverige redan då är dock inte säkert, men Flinck (1994 s. 29) visar att det verkligen odlades något senare, under första hälften av 1600-talet. Från Gotland kan odling styrkas genom belägg i Münchenbergs Herbarium vivum 1701–02.

Bergius beskriver 1780 i sitt berömda tal i Stockholm (Bergius 1780 s. 35–37)

"de små och söta Damas-plomona",

"våra gula så kallade Ägg-pommon, hvilka, ehuru de hållas för en enda sort, jag dock märkt någon variation hos, så at då ett träd burit dem nog stora, äggformiga och mäst höggula, har ett annat haft dem mera runda och blekare",

"den så kallade Reine-Claude, hvars gröna kött har en ljuflig sötsyrlig smak..."

"Imperial-pommon, som i storlek gå upp emot små höns-ägg, hafva brunfläckig yta..."

"Mirabeller, den minsta Pommon-sort vi hafva, hvilka äro lækker-söta, då en varm sommar fått verka til deras rätta mognad."

Om man väljer att indela *P. domestica* i två grupper, pommon och krikon (ibland förs reine-claude-typer till en egen grupp och mirabeller till en), kommer damaskpommon och kanske också mirabellerna att föras till krikongruppen. I nedanstående lista över karaktärer hamnar reine-claude-typer och mirabeller mellan pommon och krikon. Fruktköttet hos reine-claude och mirabeller sitter ofta fast mot stenen, och formen är rund. Mirabellfrukterna är små, ibland t.o.m. mindre än en del krikon, och träden kan ha antydan till tornighet. Damaskpommon tillhör helt klart krikongruppen, skilda främst genom något avlånga frukter med större sten. Vi känner inte till dem från svensk odling i dag; de skildras ingående i en lyrisk artikel från England (1995 s. 90–96).

	plommon, ssp. <i>domestica</i>	krikon, ssp. <i>insititia</i>
Frukt	3–6 cm, avlång	1,5–3,5 cm, rund, oftast blå
Fruktkött	löst mot stenen	fast mot stenen
Sten	platt	mer rundade sidor
Blomma	1,5–2 cm, grönakt. vit	2–2,5 cm, rent vit
Blad	7–10 cm långa	5–8 cm långa
Unga grenar	håriga	kala–glest håriga
Tornar	saknas	kan finnas

Av plommon har vi omkring trettio–fyrtio aktuella uppgifter från vägkanter, ödetomter, ibland bildande snår, spridda med rotskott, övervägande från södra och mellersta Gotland. Tyvärr saknar vi detaljuppgifter om frukten för de allra flesta fynden.

En uppgift, från *Akebäck*, i vägkant mot skogsbyn, något hundratal meter från bebyggelse, beskriver ett snår som klart kan föras till gruppen "vanliga plommon", med stora, avlånga, söta frukter med en löst sittande avlång, spetsig sten (BGJ).

Från *Visby Galgerget*, spridda med trädgårdsutkast (?) finns buskar med små, avlånga röda plommon (BL), cirka 2,5 cm långa, med en smal, spetsig sten, som svårigen kan betraktas som mirabeller utan snarare tillhör gruppen "vanliga plommon".

Ganska allmän i odling är en liten blekgul plommonsorrt med runda, ganska små frukter med mycket söt smak, som mognar omkring månadsskiftet augusti–september (jfr Bergius ovan, ev. en form av mirabeller). De är rotäkt, men vi har inte kunnat belägga dem som kvarstående eller spridda i naturen.

Också ganska allmänt i odling är ett gulaktigt (med röda eller gröna inslag) litet, runt plommon (ca 2,5 cm diameter) med en mer markerad smak av fruktskalet, särskilt framträdande efter kokning. Frukterna kallas allmänt för Surplommar, eller Mirabeller på Gotland Trädet växer på egen rot. Vi har observerat fröspridning i trädgårdar, men spridning med rotskott överväger helt. Vi har ett säkerställt fynd utanför odling, *Visby Terra Nova*, i barrskog (HSt), men troligen syftar flera av de ospecificerade plommonuppgifterna (och kanske några av krikonuppgifterna) på denna form.

Krikon är i Sverige betydligt äldre än plommon. Från Lunds medeltid rapporterar Hjelmqvist (1991) fynd av kärnor i lager från 1000-talet till 1200-talet. På Gotland kan odling inte styrkas längre tillbaka än till början av 1800-talet (Landeberg i manuskript, se Johansson 1897). Den äldsta tryckta uppgiften kommer från 1850-talet, *Fleringe Hässle*, först publicerad i Hartmans flora (1858). K. Johansson uppger krikon från *Ardre*, *Fleringe* och *Hejde*. I dag har vi fler uppgifter, ett knappt fyrtiotal från *Öja* och *Näs* i söder till *Lärbro* och *Rute* i norr. Vi bör emellertid nog reservera oss något för

oklar avgränsning dels mot mirabeller, dels mot hybriden mellan plommon och slån, se nedan.

Som ett exempel på en karakteristisk lokal kan nämnas en övergiven tomt intill den gamla järnvägen mellan *Othem* och *Lärbro*, nu med bara rester av grunden kvar, utkastad i kalktallskogen. Ett stort område täcks av lavbevuxna låga, torniga snår, som bär mycket rikt av stora, runda blåsvarta frukter med karakteristisk sträv, men söt och fyllig smak (MH). Frukterna är något avlånga, upp till 3,5 cm långa, med rel. stora stenar (15–17 mms längd).

Mer storvuxna, vida snår med lika stora frukter och stenar, finns i *Väskinde*, på västsidan av vägen ner till Själsö (BL), även dessa med god, söt men sträv smak.

På Gotland förekommer även, ej särskilt sällan, hybriden *Prunus domestica* × *spinosa*, plommon/krikon × slån. De första uppgifterna därom publicerades av Sernander (1940) med primäruppgift för Gotland: *Lummelunda*, snår vid åns utlopp ur berget vid Lummelundsbruk. Skiljande karaktärer behandlas också av Weimarck (1943), som lämnar en gotländsk uppgift från *Rone*, invid byväg V. Hägdarve 1942 (B. Pettersson. LD). Båda författarna anger krikon som en av föräldrarna. Rörande de aktuella fynd av slånhybrider som vi granskat, anser vi oss tvungna att lämna det öppet om de har sin ena förälder hos plommon eller hos krikon. Ofta växer de tillsammans med slån, gärna i samma snår, där de tydligt står ut i blomningstiden genom blommornas vita–grönvita färg (slån blommar mer i vitt-blåvitt eller gråvitt). De utmärks genom en något större frukt (upp till 2,5–3 cm, särskilt omtyckt bland dem som plockar slån till saftkokning) och större stenar, på granskade exemplar 11–12 mm långa, 7–10 mm breda och 5–6,5 mm tjocka. Hos Weimarck (1943) finns skiljande måttuppgifter på pollenkorn och klyvöppningar.

Visby nordost om norra kyrkogården, i kanten av en tidigare tomt, i slånsnår (BL) och nedom Snäckgårdsbaden, bland slån (planterade! under slutet av 1970-talet då Snäckgårdsbaden anlades, BL). *Visby*, Brucebo vid spången i naturreservatet (IE). *Follingbo* på ostsidan av väg 143, tillsammans med slån (BGJ). *Stenkyrka* S sågen (IE). *Lärbro* Vitärtskällan, på båda sidor om kustvägen, bland slån (MH). *Hellvi* cirka 1,5 km VSV Kylej samt ca 2 km OSO kyrkan två närbelägna lokaler (IE).

Ytterligare ett antal misstänkta snår finns, men vi har inte granskat frukter och vågar inte göra en definitiv bestämning.

Prunus mahaleb, vejskel, *NFI*, *TrBu*, *SvFI*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Vejskel odlades i DBW:s trädgård redan vid trädgårdens anläggning på 1850-talet och fanns kvar in på början av 1900-talet (Johansson 1914 s. 75). På Stora Karlsö inplanterades vejskel vid Svarthällar under 1880-talet av W. Wöhler. Nu är den spridd över hela ön och mycket riklig (Ingmansson 1995).

Först publicerad från Stora Karlsö av Sernander (1915), som naturaliserad omnämnd först 1938 (Fröman 1938). Redan från 1921 finns dock ett ark i Hultemans herbarium, samlat av B. Björkman, med påskriften "förvild."

På själva Gotland finns några fynd vid kusten mot Karlsöarna, *Eksta* cirka 1,5 km NNO Kronvalds, en "karlsöspridd" buske (GI), samt *Klinte* Varvsholm flera buskar vid Varvet (GI). Huvudcentrum för vejskel är området norr om *Visby* Galgberget, från snötippen, bildande snår på hållmarkerna, ofta i själva klintbranten, spridd ända ner till stranden vid Talludden (BL), även här fullt naturaliserad. Norrut avtar frekvensen, men den kan påträffas med enstaka exemplar ända upp i Brucebo naturreservat.

Övriga lokaler: *Sundre* (SH). *Gammelgarn* cirka 250 m N kyrkan (MT). *Västerhejde* Axelsro, en hög, mycket kraftig buske vid strandstig (GI).

Prunus padus ssp. *padus*, hägg, *NFI*, *TrBu*, *SvFI*

Förvildad, bofast. – Tämlichen allmän.

Först omnämnd från Gotland av Landeberg (i manuskript), uppgiften citerad i tryck av Rosén (Wahlenberg 1821 s. 218). K. Johansson noterar den (Johansson 1897) med kommentaren att det bör ha rört sig om odlade träd.

Som förvildad nämns hägg först av B. Pettersson (1958 s. 59), norr om Visby. Här finns i dag många spridda förekomster över större delen av *Bro* socken, från Halner i sydväst till Åby i norr, totalt antecknad från 14 km-rutor (SH). Förekomsten sträcker sig in i *Hejdeby* socken i syd, vid Nickarve (ET) med en annan utpost i *Endre*, SO kyrkan (ET). I norr finns en utpostlokal NV kyrkan i *Väskinde* och en vid Ostersojds träsk i *Martebo* (AL). Skogsbyn är en karakteristisk lokal, men arten förekommer också på dikeskanter och körvägar. Enstaka träd kan också påträffas ute i sluten skog.

De största exemplaren i området kring Bro finns i Tycho Vestergrens gamla trädgård SO kyrkan, där de ursprungligen har planterats. Troligen härstammar en stor del (eller hela delen?) av dagens bestånd i naturen därifrån, utspridda i naturen med fågel.

Även om spridningen måste sägas ha varit effektiv är den ofta inte särskilt långväga, utan fynden ligger samlade kring ett förmodat spridningscentrum. På resten av Gotland känner vi i dag ytterligare några sådana områden:

Eksta Stora Karlsö (där ursprungligen inplanterad, se Ingmansson 1995). Ett litet område mellan *Vall* och *Akeback* (BGJ). Ett större område i socknarna *Havdhem*, *Eke*, *Burs*, *När* och *Stånga* (med bara enstaka förekomster, WRJ, GBF). *Hangvar*, ett tialt förekomster (MA TK SK). Därutöver finns hägg även noterad från mer isolerade förekomster i *Buttle*, *Roma* och *Ganthem* (JP).

Pyrus communis, päron, *NFI*, *TrBu*, *SvFI*

Förvildad, bofast. – Tämlichen allmän.

Från Norden finns fynd av kärnor från utgrävningar i Lund så långt tillbaka som 1200–1300-talen (Hjelmqvist 1991). Från Gotland omnämns päron på ett ställe i Ivar Axelsson Totts räkenskapsbok 1485–1487 (ed. Melefors & Wase 1991), där skrivaren "koffte perer till myn herres behoff", men det sägs inte att päronen verkligen var odlade på Gotland.

På Gotland kan odling styrkas från tiden omkring 1700 genom belägg i Münchenbergs Herbarium vivum. Först omnämnt i tryck av Linné, från gotländska resan (1745b s. 241):

"Päron-träd helt wilda växte i skogarna med stora taggar och ganska sträf Frucht."

Uppgiften är intressant också såtillvida, att de träd som vi i dag oftast möter i den gotländska naturen i regel är mycket mer lika dagens odlade gråpäron, utan taggar och med mer smaklig frukt. Päron är i dag tämligen allmänt spritt i naturen med ett hundratal aktuella uppgifter, från *Vamlingbo* till *Rute*. Det har noterats från åkerrenar, diken, odlingsrösen, i beteshagar och liknande, kulturpräglade biotoper. Nästan alltid växer det enstaka.

K. Johansson beskriver också tre lokaler för *P. pyraster*, vildpäron, med reservation för bestämningen: "kanske ej fullt säker". På en av lokalerna, Hammars i *Norrlanda* (Westöö 1855) står än i dag (!) kvar ett litet bestånd av små, lavklädda päronträd, försedda med tornar, ganska runda långskaftade blad, svag fruktsättning med små frukter. Växtplatsen ligger i brynet mot en öppen strandäng i det hävdade ängsområdet vid stranden i Hammars. Lokalen skildras lyriskt av Gustaf Larsson (1959 s. 22–23):

"Nästan alla Gotlands vilda träd och buskar ha stämt möte i Liste strandänge, som ligger mitt inne i Hammars ägor. Här växer det buskartade vilda päronträdet, som nu är en stor sällsynthet. Arten har en långsmal och träaktig frukt, som helt avviker från andra, förvildade päronträd. Marken böljar av gamla strandvallar. Nästan ända ned till vågsvallet smyckas de av blommor om våren, fältsippor, flädernyckelblomster och många andra. Och här har socknen sina rikaste konvaljelundar, av gammalt skattade i konvaljernas tid."

Även från andra håll har vi noterat torniga päronträd eller kanske framför allt buskar. Med stöd i Linnés kommentar skulle man kunna tolka dem som kärnspridda plantor; yngre exemplar kan ha kvar tornighetskaraktären. Att helt utesluta *P. pyraster* vore emellertid kanske att gå för långt, i varje fall vad gäller exemplar som från början kan ha odlats avsiktligt. Kulturpäron kan ha odlats ympade med *P. pyraster* som grundstam, och grundstammen kan ha tagit över om ympen skadats, t.ex. gnagts bort av hungriga harar.

Övriga lokaler för päron med karaktär av *P. pyraster*: *Sanda* Valbyte, på f.d. tomtmark, *Hejdeby* SO Hejdeby hällar, taggiga buskar (TR), *Bro* Åby, ett ex. med vassa tornar i trädridå vid stengärde mellan åker och väg (EBJ). *Hangvar*, V Suderbys, i tallskog på djup jord (TK SK), cirka 800 m VSV Skälstäde, hygge och stig i frisk tallskog, en liten buske vid stig (TK).

Rosa, rosor

Om rosor i odling i äldre tid vet vi mycket litet. Det föreligger bara få uppgifter som styrker odling. tidigast Münchenberg, som har samlat tre rosor, 1701–02, av vilka bara hans kommentarer finns kvar: "*Rosa silvestris rubra*", "*Flos est albus et plenus*." samt "*Rosa hortensis rubra multiplex*." Den första torde vara en vildros, förmodligen nyponros eller stenros. Den andra, "blomman är vit och fylld", är förmodligen en jungfruros, *R. × alba*, och den tredje, en röd, fylld trädgårdros, kanske bukettros, *R. majalis* var. *foecundissima*. Dessa två är, tillsammans med pimpinellros, *R. pimpinellifolia*, nästan de enda kulturrosor som man möter kvarstående i den gotländska naturen.

Introduktionen av prydnadsrosor i större omfattning torde ha skett först en bit in på 1800-talet, och då i första hand på prästgårdarna. Från slutet av 1800-talet har

Hulteman från gotländska prästgårdar samlat in jungfruros, centifolieros, mossros, äppelros (odlad!), månadsros och en teros. Även den gula, fylldbloommande *R. hemisphaerica* finns med, samlad från Klinte prästgård 1886.

Under 1900-talet har fler arter introducerats och ibland hamnat ut i naturen. Det handlar oftast om obetydligt förädlade sorter, som står nära de rena arterna, och som växer bra på egen rot. Bland dem utmärker sig daggsros, *R. glauca*, som man nästan möter oftare i naturen i dag, än man ser den i trädgårdar. Den är i vart fall betydligt mer allmän än de ovanligaste av våra inhemska arter. (De arter som är inhemska på Gotland är stenros, nyponros, kanelros, flikros, hartsros, luddros, *R. canina*, *R. dumalis*, *R. majalis*, *R. obtusifolia*, *R. villosa* och *R. sherardii* och även äppelros, *R. rubiginosa* är troligen ursprunglig).

Visby som "Rosornas stad" är en sen skapelse. Vi har sett (genom Å. Sjöbergs förmedling) en turistbroschyr från 1928 där Visby presenteras som "Die Stadt der Ruinen und Rosen", men att rosor vid denna tidpunkt skulle ha präglat gatubilden är inte troligt. Sylvén (1934) nämner "rikblommiga nyponbuskar" från Kyrkberget, tillsammans med slån, och odlade rosor från ett fåtal privata trädgårdar.

För artbestämning hänvisar vi till *TrBu* och till Malmgrens artikel (1986) som innehåller utmärkta nycklar.

Rosa × *alba*, jungfruros, *TrBu*
Kvarstående. – Sällsynt.

Denna art växer bra på egen rot, men sprider sig förhållandevis långsamt med rotskotten. Vi har sett jungfruros i många trädgårdar men fått in mycket få uppgifter på förekomster utanför trädgårdarna, i dessa fall som kvarstående efter odling eller efter utkast från trädgård. Blott två former har säkert bestämts:

'Maxima', "bondros", den klart vanligaste i odling, med fyllda vita (till svagt, svagt rosa) blommor, upp till 2 m hög. Med stöd av träd kan den nå det dubbla.

"Suaveolens" (eller 'Semplena') helt lik 'Maxima' men blommor bara dubbla, inte fyllda. Betydligt mindre allmän i odling och bara observerad på en lokal i naturen, på grusmark norr om *Tingstade* kyrka.

Övriga noterade lokaler: *Lau* Liffride och 700 m SSO Folkedarve, i vägkanter (GBF). *Sanda* 800 m O Botvide, på utslängd jordhög (GI). *Träkumla* i grustagen (BL).

Från *Gothem* Jusarve, öster om vägen, söder om gården föreligger en uppgift (BGa) om *Rosa* 'Minette' (i *SvFl* under namnet *R. × suionum*). Grupptillhörighet för *Rosa* 'Minette' är inte oomstridd, men vi tar med den i vår förteckning under *R. × alba*.

Rosa gallica, provinsros, *TrBu*
Kvarstående. – Sällsynt.

Växande i låga snår, spridande sig med rotskott, rikt taggbeväpnad, i regel med 3-5 småblad. Hulteman har ett belägg från odling i Klinte prästgård 1915. Till gruppen provinsrosor förs ofta också en mindre artgrupp som kallas kyrkogårdsrosor, *Rosa × francofurtana*. Gruppen betraktas som en hybridgrupp, där provinsros är en av föräldrarna. Kyrkogårdsrosorna liknar provinsrosor genom sitt växtsätt, i låga vida snår, kraftigt spridande sig med rotskott. Däremot har plantorna en mycket svagare taggbeväpning än typiska provinsrosor. I regel har de också fler småblad, 5-7 stycken.

Gemensamt för provins- och kyrkogårdsrosor är de upprättade blommorna, ofta med en mörkt röd färg som drar åt violett.

Eftersom artgrupperna har så mycket gemensamt försöker vi inte hålla dem åtskilda i vår redovisning. Förhoppningsvis minskar det risken för att vi nämner någon förekomst vid fel namn. Vi har sammanlagt fem uppgifter på kvarstående provins- eller kyrkogårdsrosor. Tre av dessa kommer från vägrenar. I ett fall var rosen, i detta fall en kyrkogårdsros, tillfälligt utkommen med utkast på en jordhög på hållmark. Även på vägrenarna har de troligen ursprungligen blivit utkastade och sedan etablerat sig. Där klarar de sig numera mycket bra, eftersom de sprider sig villigt med rotskott och eventuell klippning inte skadar dem.

Fide, i vägren strax söder om kyrkan på östra sidan av vägen, ganska utbredda låga snår med doftande fyllda mörkt röda blommor (BL). Vi tror att det i detta fall rör sig om en kyrkogårdsros, kanske 'Agata' på grund av den svaga taggbeväpningen, blommans framträdande doft och långa, enkla foderblad. *Hejde* Stenstugu, i jordhög (utkast) på hållmark (GBF). *Klinte*, i vägren mot skog, 600 m S Loggarve, några hundra meter från närmaste bebyggelse (BGJ). *Hangvar* cirka 600 m NO Olarve, i åkerren vid gård och cirka 700 m S Auster, snår vid en gård (TK).

Rosa glauca, daggrös, *NFI*, *TrBu*, *SvFl*
Förvildad, bofast. – Mindre allmän.

Denna ros har troligen introducerats på Gotland under 1900-talet (primäruppgiften som förvildad i Sverige är från 1872, enl Hylander 1970). Först omnämnd från Gotland från *Visby* Galgberget, 1984 (Larsson 1984 s. 83). Där fanns då, och än i dag, kraftiga buskar med karaktéristiskt rödanlupet bladverk. Där har den säkerligen introducerats med trädgårdsutkast (området ligger vid Visbys snötipp). I trädgårdar har vi observerat att den inte har svårt att frösprida sig. En mycket rik förekomst, nyskapad under 1980-talet, är i gruset längs en skogsväg i *Hejnum*, genom Hejnum Höllar, norr om Sankt Olofshamn (JC, TE), dit den kommit i samband med vägarbeten, med frön eller rotbitar.

Tofta Bjärs, på äng, och cirka 500 m N Bjärs på torrbacke, samt V Ansarve i vägkant mot barrblandskog (EBJ). *Visby* Ringmuren (GI & BL) och Galgberget, flera lokaler (BL). *Väskinde* ca 250 m SV Bygdegården på äng/hygge (AL). *Hejnum* Hejnum Höllar norr om Sankt Olofshamn, rikligt i grusig vägren (JC TE). *Hangvar* V avfarten till Irevik, i gräsrik vägren (TK). *Hellvi* Sankt Olofsholm, ca 500 m V Nystugu (YKE). *Rute*, jordhög/soptipp vid Gåsmyr (JP).

Rosa × harisonii (*R. pimpinellifolia* × *foetida*), pimpinellros × gulros
Kvarstående. – Sällsynt.

Under denna rubrik har vi fört alla gulblommiga rosor, som i övrigt ser ut som kraftiga pimpinellrosor. Förutom blomfärgen kännetecknas de av körtelhåriga, svagt äppeldoftande småblad (ett arv från *R. foetida*).

Hybriden beskrivs som odlad i trädgårdslitteratur, men vi har inte själva sett den i odling på Gotland, så den torde inte vara allmän. Med tanke på att lokalerna är relativt nyskapade har den säkerligen kommit ut i naturen med utkast för inte alltför länge sedan.

Ett bestånd i *Boge* Tjälder, i ett igenväxande grustag vid vägen in till Tjelvars grav (PL 1984, kvar och spritt 1995 enl BGJ). Omkring meterhöga plantor, tätt taggiga, blad med små runda småblad, med körtelhår, svagt äppeldoftande. Blommor stora, ljusgula, fyllda. Blommorna har en krans av ståndare, vilket sägs utmärka formen 'Harison's Yellow'. Hybriden är numera spridd, på vegetativ väg, över stora delar av grustaget, varför man möjligen skulle kunna karakterisera den som naturaliserad på denna lokal.

Övriga lokaler: *Sundre* Hoburgen, enstaka i ett bestånd av rosablommande pimpinellros i (BGJ). *Visby* Galgerbet vid kolupplaget, en form med enkla, gula blommor. Noterad omkring 1985, kvar än i dag (BL).

Rosa × kamtschatica, kamtjatkaros, *NFI*, *TrBu*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Sent introducerad i Norden, i Danmark först introducerad 1921 (Lange 1994). De äldsta svenska fynden av förvildad kamtjatkaros tycks vara från 1950-talet i Göteborgstrakten (se Hylander 1970). Från Gotland omnämns den först av Malmgren (1986 s. 220), från "kuststränder". Vi känner till en enda sådan gotländsk lokal, *Östergarn* S hamnen i Katthammarsvik, i strandsnår på sand helt nära vattnet (BGJ). I övrigt bara känd av oss från två lokaler: *Buttle* N Hägsarve, vid röse i lövskog (JP). *Västerhejde* Ygne (JC).

Rosa majalis var. *foecundissima*, bukettros, *NFI*, *TrBu*, *SvFI*

Kvarstående. – Mindre allmän.

Kanelros med fyllda blommor. Vi har inte iakttagit att det bildas nypon, utan troligen är denna art kvarstående efter odling – fyra av våra lokaler ligger direkt vid nuvarande eller tidigare bebyggelse – eller efter utkast av jord eller trädgårdrens, i vägrenar eller diken. För närvarande ett tiotal kända förekomster:

Grötlingbo cirka 1 km SV Sles, odlad (GBF). *Eke* Hallvide, torr, betad sandbacke, små ex. om på sin höjd 15 cm (men växer upp till normal höjd i trädgård, BL). *Rone* 400 m O Botes, odlingsrest vid torpruin (GBF). *Burs* Häffinds, *Mästerby* 400 m NV Sallmunds, i dike (GI). *Stenkumla* 500 m N Tomase, i vägkant. *Träkumla* 1,5 km N kyrkan, utsläng på hållmark (BL). *Bro* NV kyrkan, kvarstående på ett ödeställe, i ganska stora snår (BL). *Hangvar* 700 m S Austers, snår vid gård (TK). *Lårbro* Hångers, flera buskar vid lada i torr, gräsigt mark (GBF). Vitärtskällan i syrensår vid torpruin (BGJ). *Hall*.

Rosa multiflora, japansk klätterros, *NFI*, *TrBu*

Tillfällig. – Sällsynt.

Det äldsta belägget av odling på Gotland kommer från *Klinte* 1919 (Hulteman). Numera är den ej sällan odlad, i *Visby* innerstad kan man se exemplar som går ända upp i taknocken! Av observationer från trädgårdar att döma, vill den inte sprida sig. Den har emellertid också använts, och används ännu i en nästan tagglös form, som ympunderlag, och vi har, i egen trädgård, observerat hur lätt den skjuter vildskott ("ädelrosen" var i detta fall en polyantharos) och bara på ett par år växer upp i en stor, rik-blommande buske. Vi gissar att en del av de buskar, som man ser i odling på gotländska gårdar, i själva verket är sådana ympgenomslag.

Som förvildad är den påträffad vid ett tillfälle, vid hundkyrkogården i *Visby* omkring 1980 (BL), då växande i ren kalkskrävel, troligen dit kommen med utkast (ev. utkast av en påympad "ädelros").

Rosa nitida, dockros

Kvarstående. – Sällsynt.

Liten ros med hemort i Nordamerika, med små, glänsande gröna blad. De unga skotten har tät med rödaktiga borst. Blommorna är små och djupt rosa. Den sprider sig energiskt med utlöpare.

På Gotland har dockros funnits att köpa på plantskolor i minst tjugo år. Två förekomster observerade: *Othem* Slite, vid Solklintshallen, ett litet bestånd i gräsmatta mot asfalterad gata, vilket tål klippningen utmärkt (BGJ 1995). Vid en exkursion till soptippen i *Othem* 1996 noterades även ett bestånd vid infarten (BGJ m.fl.).

Pimpinellros, *Rosa
pimpinellifolia*. Foto:
B. Larsson, juni 1996.

Rosa pimpinellifolia, pimpinellros, *NFl*, *TrBu*, *SvFl*
Kvarstående. – Sällsynt.

Vi har inga indikationer på när pimpinellrosor började odlas på Gotland. Hulteman har inte samlat dem, och de bestånd som påträffats stöder inte hypotesen att de odlats sedan lång tid tillbaka. Först publicerad från Visby 1991 (Larsson 1991).

Eftersom arten tål klippning bra och inte har några problem med vegetativ spridning, skulle man förvänta sig att den vore vanligare på vägrenar och liknade miljöer än vad den faktiskt är. Ofta bildar den stora sammanhängande bestånd. Sådana förekomster är troligen resultatet av utkast av växtdelar eller också kvarstående från tidigare plantering. Fröspridning kan inte helt uteslutas, men vi har själva inte gjort några observationer av detta, inte ens i trädgårdar.

Vi har på Gotland mött låga, spensliga plantor med mycket små, fyllda, vita eller ljusrosa blommor samt något större plantor med enkla, ganska stora vita till gräddvita blommor. Arten är lätt att känna

igen även när den inte blommar, så en del av de uppgifter som lämnats in saknar noteringar om blom-mans färg och form. Den upp till manshöga formen 'Grandiflora' ("var. *altaica*") finns i odling, men är inte vanlig. Den har vi aldrig sett utanför trädgårdarna.

Sundre Hoburgen, vid parkeringsplatsen, utbrett snår med små, fyllda ljusrosa blommor (BGJ). *Vamlingbo* ett stort bestånd med fyllda, rosa blommor vid Austre, i vägkant (BL). *Sproge* vid kyrko-gårdsmuren, cirka 50 buskar (BoA). *Lau* Bönde, i klippt vägkant. *Gammelgarn* Sjaustru (MT). *Tofsta* skjutfältet vid Norrgårde, ett ganska stort snår med fyllda, ljusrosa blommor (BL), *Visby* Hangar-vägen (Larsson 1991 s. 33). Snäckgårdsbaden, i backen söderut, en kraftig buske med gräddvita enkla blommor i vägslänten i kulturpåverkad tallskog (BL). Snäckgårdsbaden, cirka 750 m åt SSV, i tall-skog bland villatomter, flera bestånd, med enkla gräddvita blommor (JC TE BGJ).

[*Rosa rubiginosa*, äppelros, *NFl*, *TrBu*, *SvFl*]

Bofast. – Tämiligen allmän.

Äppelros nämns först av Rosén och Wahlenberg (1821 s. 218) mot norra Visby och från Överstekvarn i *Lummelunda* (Lummelundsbruk). På båda platserna finns det gott om äppelros än i dag. Äppelrosen är troligen inhemsk på Gotland, men den har sam-tidigt en lång odlingshistoria, där odling kan styrkas åtminstone etthundrafemtio år till-baka från DBW:s trädgård i *Visby* (Johansson 1914 s. 75). Belägg finns även från *Hejde* prästgård 1882 (Hulteman).

Som gotländska namn anger Gustavsson (1942 s. 11) "luktnånn", "ängelnånn". Det senare namnen finns belagt från Danmark redan 1520, "engeltien" (Lange 1994). Namn-likheten med latinets *eglanteria* (*R. eglanteria* är ett latinskt namn för arten, som ännu dyker upp i en del plantskolor) och franskans *eglantier* antyder att man förr på sina håll varit mer bekant med äppelros som en odlad växt än som en vild art.

Förutom att äppelros odlas som prydnadsros, används den också som ympunderlag, och vi har observerat att grundstammen gärna tar över. Väl etablerad har den inte heller svårt att sprida sig med frön. Ofta ser man en andra blomning i augusti-september, inte lika rik som huvudblomningen efter midsommar.

Några av de gotländska förekomsterna av äppelros har kanske sitt omedelbara ur-sprung i odling. I första hand tänker vi på några av bestånden på Galgberget i Visby, i en mycket starkt kulturpåverkad miljö. Men äppelros förekommer också i ursprunglig (eller förvildad sedan mycket lång tid tillbaka) i området. En del förekomster vid fiskelägen, invid körvägar eller bodar, skulle också kunna vara odlingsrester. I dessa fall är det också möjligt att buskarna ursprungligen flyttats in från naturen (jfr Gustaf Larssons kommentarer om inflyttning av strandmalört och kungsmynta, sid 97).

I dag är äppelros känd från ett sjuttiotal lokaler, ojämnt spridd över ön och med för-kärlek till strandnära mark och kalkklippor. Oftast ser man enstaka, fullt ursprungliga buskar ute på klintkanter, kalktallskogar, torrängar på grus och strandvallar, ibland i bryn och vid vägkanter.

Rosa rugosa, vresros, *NFl*, *TrBu*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Tämiligen allmän.

De första uppgifterna om denna art som förvildad i Sverige dyker upp under 1920-talet (se Hylander 1970). Numera uppträder den i kraftiga bestånd på många håll på

sandiga stränder, så också på Gotland. Från Gotland nämns den först 1958 av B. Petersson (1958 s. 61): "sprider sig antagligen från odlingar särskilt till sandstränder", vilket gör att man kan precisera tidpunkten för introduktionen på Gotlands stränder till mellan slutet av 1930-talet (då Englund inventerade Gotlands stränder utan att arten påträffades, se Englund 1942) och slutet av 1950-talet.

I dag är vresrosor en ganska vanlig syn på sandstränder. De står oftast en liten bit bakom den yttersta dynen. Av de i dag omkring femtiotalet kända lokalerna utgörs ett drygt trettiotal av strandförekomster, från *Vamlingbo* till *Fårö*, Sandön. I denna miljö är vresrosen fullt naturaliserad. Oftast möter man den rödblommande med det finns några uppgifter om vita blommor också. Den viktigaste faktorn för etableringen på stränderna är troligen fröspridning, väl etablerad breder vresrosen ut sig kraftigt med rotskott.

Ett femtontal lokaler från det inre av Gotland är också kända. I dessa fall handlar det om förekomster i trädgårdskanter, vägrenar och kulturpräglade lokaler invid bebyggelse, exempelvis Galgerberget i *Visby*, där den troligen står kvar efter trädgårdsutkast eller tidigare odling. Fröspridning kan emellertid inte uteslutas på några av lokalerna.

Strandförekomster, på västra sidan av Gotland: *Vamlingbo* Kettelvik. *Sproge* norra delen. *Eksta. Tofta* från Tofta södra norrut till skjutfältet. *Västerhejde* Fridhem. *Väskinde* Brusviken.

På östra sidan: *Vamlingbo* Holmhällar. När Hammarén, *Lau/Ardre* Lausvik och Ljugarn. *Gammel-garn* Sjaustrehammar, Gryngeudd, V Sandviken. *Östergarn* O Sysne. *Boge* Tjälderholm.

På *Fårö*: vid kyrkan, Sudersand, Skalasand, Skärviken. På Sandön: norra sidan, norr om Björkmoren, nordväst om Kyrkudden, i Franska bukten och Vinbukten (Ingmansson & Petersson 1989).

Rosa sericea var. *pteracantha*, vingros

Status osäker. – Utgången.

Denna kinesiska ros, introducerad i odling under 1900-talet, odlas, bland annat i DBW:s trädgård i Visby, för sina breda, lysande röda tornars skull. Ett fynd från *Visby*, intill vägen nära Snäckgårdsbaden 1972 (MT, Malmgren 1986 s. 224) kan tänkas vara en fröspridd flyktig därifrån.

Rosa virginiana, glansros, *TrBu*

Status osäker, troligen kvarstående. – Sällsynt.

Nordostamerikansk art, sällan odlad. Nära besläktad med dockros, *R. nitida*, men kraftigare. Ett fynd i *Levide* vid grustaget vid punkt 75,38 i Russparken (Sn), nu ej kvar. Troligen utkommen med trädgårdsutkast.

Rubus armeniacus, armeniskt björnbär, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Mindre allmän.

Den äldsta kända björnbärsarten på Gotland är *R. wahlbergii*, hasselbjörnbär, troligen inkommen sent under 1800-talet, i dag betydligt mer spridd än vid sekelskiftet. Vi tror inte att den någonsin odlats på ön, eftersom den ger dåligt med frukt. Ett fynd av raspbjörnbär, *R. radula*, från hamnen i Klintehamn (Fries 1925) är troligen inkommet med spill från gods.

I dag är två arter etablerade i odling på Gotland, *R. armeniacus*, armeniskt björnbär och *R. laciniatus*, flikbjörnbär. Båda ger frukt sent på hösten, i oktober–november. De är kraftiga buskar, som hävdar sig väl i konkurrens med andra arter. I trädgård har de

inte svårt att sprida sig med frön. De förekomster vi mött är troligen fröspridda, med fåglar eller ibland kanske med fordonsdäck.

På lite längre sikt kan man förmodligen räkna med att fler former kommer ut i naturen, eftersom nya björnbär kontinuerligt introduceras på plantskolorna.

Inom Projekt Gotlands Flora har ett drygt femtiotal lokaler för olika slags björnbär rapporterats hittills. Från merparten av lokalerna har björnbären tyvärr inte bestämts till art. Alla granskade belägg har än så länge varit armeniskt björnbär eller hasselbjörnbär, i ett enda fall flikbjörnbär. Växtplatserna är ofta knutna till bebyggelse: husgavlar, gårdsplaner, trädgårdskanter, ödetomter eller vägrenar. Ett antal uppgifter från soptippar eller grustag finns också. Åtminstone fyra fall är knutna till militära byggnader.

Från fullt naturlig miljö har vi några uppgifter om förvildade björnbär: *Garde*, glänta i skog (GBF), *Buttle*, barrblandskog med asp (JP) och *Färö Sandön*, i bar sand NO Fyrbyn (GI JP), samtliga rapporterade som *R. fruticosus* coll. Armeniskt björnbär har rapporterats från *Lummelunda* mittför avtaget till grottorna, den största lokalen, där det finns så stora och utbredda bestånd i tallskogen att det är svårt att ta sig fram (TK) och från *Färö*, i strandskogen (GF).

Säkra förekomster av armeniskt björnbär föreligger från drygt tjugo lokaler.

Sundre Hoburgen (JP), Kettelvik, i slipstenbrotten och längs vägen, stora snår, åtminstone sedan 1975 (BGJ). *Vamlingbo* Mickels i grustag (JC). *Öja* Burgsvik (BAI) och Valar (JC). *Ardre* Lauritse, i väggkant (OB). *Östergarn* i bryn öster om Prästånget (BGJ), Bengts, kant av gårdsplan och vid Hässle, utanför trädgård (UG). *Akeback* V Bäcks, vid militärbarack (BGJ). *Visby* Skrubbs (TR), Galgberget, ej långt från f.d. kolupplaget (BL) och ett stort bestånd på östra kanten av soptippen (BL). *Follingbo* Svajde, i grustaget (BL). *Lummelunda* mittför avtaget till grottorna, i tallskog (TK). *Hangvar* 200 m N Austers, skräphög på torräng, S Kyrkan, odlingsrest (TK SK). *Lärbro* 1 km N Gåsmyr, militärbarack (JP). *Färö* FBU-området (HKa), NO St. Gasmora, i strandskogen, stort snår (GF) och på Bungeör, troligen införd (GF).

Rubus idaeus, hallon, *NFI*, *TrBu*, *SvFI*

Förvildad, bofast. – Tämmligen allmän.

K. Johansson (1897) skriver att hallon "som odlas, anträffas någon gång utom trädgårdar, men ej vild." Som odlad på Gotland är den äldre än så; den fanns med i Münchenbergs Herbarium vivum, 1701–02. I dag finns bara texten kvar med kommentaren "In silvis et hortis", dvs i skogar och trädgårdar. Andra äldre uppgifter som tyder på ursprungligt vild förekomst eller förvildning känner vi emellertid inte till.

I våra dagar är hallon tämligen allmänt med över hundra noterade lokaler från *Sundre* till *Färö Sandön*. Många lokaler ligger i anslutning till bebyggelse, gärna i lätt skugga, i som det förefaller näringsrik jord, ibland en bit ut i närbelägen skogsmark. På *Avanäset* på *Färö* är hallon en vanlig syn i strandskogen. I Sudersandsområdet är arten troligen spridd från stugtomter i närheten, i Norsta Auras fuktiga dynsvackor och kärr ger den intryck av att vara fullt spontan (GF).

Ett mycket rikt bestånd hallon, även med gula frukter, fanns under 1950-talet i Hedmyr i *Vamlingbo*, i snårig miljö i en utdikad myr. Då var myren öppnare än i dag, men fortfarande finns något hallon kvar (BL). Gulfruktiga hallon finns också på fler ställen i *Vamlingbo*, t.ex. vid Simunde, i kanten av snårig lövskog.

Rubus laciniatus, flikbjörnbär

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Troligen den art som har dominerat de senaste årens planteringar, ofta i en tagglös form (rotskott reverterar ibland till taggiga skott). Ett enda känt fynd av spridning:

Hangvar, västra delen av Ireviken, odlad och självspridd (TK).

Sanguisorba minor ssp. *minor*, pimpinell, *NFl*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Tämligen allmän.

Arten *Sanguisorba minor* omnämns från Gotland först i Hartmans flora (Ed. 4, 1843) från Snäckgårdet i *Visby*. Lagerheim (1882 s. 7) skriver om växtplatsen för gotländsk haverrot, i samma område, att det i närheten finns raklosta, esparsett och pimpinell, "hvilket tyder på att här förut försiggått några slags odlingsförsök".

"Pimpinella" förekommer i en ofta citerad epistel av Bellman som vinkrydda, och allt talar för att han åsyftar pimpinell (se Nilsson 1984 s. 133–136). I början av 1800-talet tycks den emellertid bara ha varit av intresse som foderväxt. Exempelvis Lundeqvist (1845 s. 436) skriver att "dess hufvudsakliga värde är såsom betesväxt, i synnerhet för får, hvilka befinna sig väl af det adstringerande ämne den innehåller...." Han beskriver i denna text utfallet av försöksodlingar vid Experimentalfältet under 1820-talet.

Hos K. Johansson (1897) omnämns pimpinell, från *Visby* Snäckgårdet, *Lummelunda* och *Othem*, i de två förra områdena ännu kvar rikligen. Drygt 10 år senare noterades pimpinell också från *Visby* Visborgs slätt (Johansson 1910).

I våra dagar är pimpinell vitt spridd över Gotland, från *Sundre* till *Fårö*, även Sandön (Arwidsson, 1938, observerad av K. Johansson 1903). Vi känner till mellan 150 och 200 lokaler, många av dem på hållmarkerna runt omkring *Visby*, även särskilt rikligt i samma miljö i *Hellvi*-trakten. På leriga alvar, torrängar och betesmarker förekommer den också, och ett antal uppgifter hänför sig till vägrenar, åkerrenar, och på småvägar, det senare gärna i områden med tunn jordmån på kalkberget. Kanalbrinkar är också en karakteristisk biotop. Gemensamt tycks vara förekomsten av blottad, gärna störd jord, som ger möjlighet till fröspridning.

Sanguisorba minor ssp. *polygama*, vingpimpinell, *NFl*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Vingpimpinell har troligen introducerats på Gotland på samma sätt och vid samma tid som pimpinell. Den äldsta kända lokalen är Snäckgårdet i *Visby* (belägg från 1841), samma område som för pimpinell. K. Johansson (1897) nämner också DBW:s trädgård samt *Hangvar*. 1910 noteras den också från *Visby*, Visborgs slätt (Johansson, 1910).

Vingpimpinell har i dag på nytt konstaterats förekomma naturaliserad vid Snäckgårdsbaden i *Visby* (Petersson 1996 s. 20), där den alltså hållit sig kvar i mer än ett-hundrafemtio år, men har inte alls lyckats sprida sig på samma sätt som pimpinell.

Under 1995 påträffades vingpimpinell dessutom i en åker sydost om Nore i *Vamlingbo* (BL, se Petersson 1996), där det odlades esparsett, *Onobrychis viciifolia*. Här torde den vara mer eller mindre avsiktligt inblandat i utsädet. Plantorna hade karakteristiska frukter, men blomsamlingen var mer långsträckt än hos andra gotländska exemplar.

Under 1996 noterades ytterligare fyra lokaler: *Hejdeby* SV Hejdeby hällar, ett rikligt bestånd längs en körväg över hällmark SV Hejdeby hällar (JP). *Hangvar* 400 m S Austers, på fårbetad gräsmark (JP m.fl. – jfr K. Johansson ovan). *Väskinde* Själso, ovanför vägen i backen ner från Brucebo, i grus (JP). *Othem* Slite, under föreningens augustiexkursion.

Sorbaria sorbifolia, rönnspirea, *NFI*, *TrBu*, *SvFI*

Troligen kvarstående. – Sällsynt.

Två arter av släktet *Sorbaria*, rönnspireor, odlas på Gotland: *S. sorbifolia*, rönnspirea och *S. tomentosa* (under namnet *S. aitchinsonii*), indisk rönnspirea. Den förra är belagd i odling från *Sanda* prästgård 1886 (Hulteman), och båda säljs numera i plantskolor på Gotland.

Dessa arter bildar med rotskott manshöga snår, om de trivs. Indisk rönnspirea blir lätt tre meter hög (BGJ, i trädgård), vanlig rönnspirea omkring hälften. Indisk rönnspirea har enkla hår på blad och blomställningar; på vanlig rönnspirea finns stjärnhår.

Från *Endre* Ölbäck, föreligger ett fynd av rönnspirea, troligen ditkommet med trädgårdsutkast (TR, Gotlands Botaniska Förening 1989 s. 18).

Sorbus aria, vitoxel, *NFI*, *TrBu*

Förvildad, bofast. – Mindre allmän.

Vitoxel odlades i DBW:s trädgård redan tiden för dess anläggning på 1850-talet (Johansson 1914 s. 76; med tanke på att *Sorbus*-materialet från trädgården granskats av Hedlund, torde bestämningen vara helt säker).

Äldre uppgifter om *S. aria* i naturen torde syfta på *S. rupicola*, klippoxel, som bara blir en buske eller på sin höjd ett litet träd. Först publicerad som förvildad från odling av B. Pettersson (1958 s. 61), från "Visby-trakten o. Näs".

I *Visby* och dess omgivning finns vitoxel på flera håll i dag, "i livskraftiga populationer på Hejdebyhällar och vid Ölbäck" (Gotlands Botaniska Förening 1989 s. 22) men den inte helt olika balkanoxel, *S. graeca*, erbjuder goda möjligheter till förväxling.

Vitoxel har företrädesvis spritt sig ut på hällmarksområdena, men förefaller att trivas bättre på partier med ett visst grus- eller sandunderlag. De rikaste växtplatserna finns på Hejdebyhällar, i utkanten av det rena hällmarksområdet mot en mindre grusrygg bland glesa tallar och buskar.

Träkumla hällmark cirka 1,5 km NNO kyrkan, flera buskar och mindre träd (BL, JP). *Visby* Rävågen (JP) och Galgberget (JC). *Follingbo* Klinte, vid väggkant i skog, 500 m SO Gudmyr, sandigt hygge, 400 m SO Slättflis, tallskog på sand, 600 m V Svajdevät, två buskar vid liten stig i kalktallskog på sandunderlag över kalkhäll (samtliga JP). *Hejdeby* Hejdebyhällar, ett sjuttioal mindre buskar och skott, dessutom fyra träd 4-7 meter höga. Även i sydvästra delen av Torsalvet, ett ex. (GBF 1989 s. 51). *Endre* Ölbäck, spridd i området norr om vägen, dels på kalkhäll, men övervägande i tallskog på en något djupare jord. Två träd, ett norr om vägen och ett isolerat träd drygt 100 m söder om vägen (GBF 1989 s. 51). *Väskinde* ca 700 m NNO L. Klintegårde samt strax NO Idholmen, i blandskog och i kalktallskog (AL). *Lummelunda* SSO Lummelundsbruk i tallskog (AL).

En fröplanta är noterad vid *Garde* kyrka (GBF). Moderträdet, som är odlat, står helt i närheten.

Sorbus graeca, balkanoxel, *NFI*, *TrBu*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Balkanoxel odlades i DBW:s trädgård redan vid tiden för dess anläggning, på 1850-talet (Johansson 1914 s. 76; eftersom *Sorbus*-materialet från trädgården granskats av

Balkanoxel, *Sorbus graeca*, Hällarna, Visby. Foto: S. Hedgren, juni 1982.

Hedlund, torde bestämningen vara helt säker). Ett träd stod kvar ännu 1914, då med en stamomkrets 0,5 m ovan marken på 141 cm, dvs ett mycket kraftig träd!

En utförlig historik finns hos Högström & Fähræus (1993). De äldsta beläggen från DBW:s trädgård är från 1902 och 1904 (VI). Utanför trädgården, från trakten nedanför Galgberget i Visby samlades den 1917 (S), uppe på Galgberget 1931 (GF) och på Södra Hällarna 1942 (LD). De förvildade förekomsterna tolkades länge som *S. rupicola* eller *S. norvegica*. Först från 1939 finns ett belägg som korrekt bestämts till *S. graeca* (C. Blom, GB). Den första artikeln om balkanoxel som ny i Gotlands flora, där förekomsterna på och omkring Galgberget korrekt bestämts till *S. graeca*, utkom 1982 (Fähræus & Högström 1982).

Balkanoxel odlades tidigt i DBW:s trädgård i Visby och kan ha spritt sig härifrån. Högström och Fähræus (1993 s. 273) håller det emellertid för troligast att balkanoxeln spritt sig från Planteringsgillet i Visby planteringar nedanför Galgberget under åren 1905–1912. I detta området sattes "oxlar" ut under denna period och de största träden i den nutida gotländska populationen återfinns just i området nedanför Galgberget.

Från detta området har balkanoxeln spritts, med fåglars hjälp, till hållmarksområden i Visbys närhet, främst på Galgberget och på Södra Hällarna. Fram till 1992 har Visbys omgivningar inventerats i detalj av S. Högström och G. Fähræus, som redovisar 2755 individ fördelade på nio lokalområden (1993 s. 268–269).

Visby: 1) Södra Hällarna, hållmark på hård kalksten, drygt 1300 ex. 2) Området söder därom, till Kneipbyn, drygt 30 ex. 3) Galgberget, drygt 1000 ex. (detaljerad utbredningskarta i Fähræus & Högström 1981 s. 6), uppe på Galgberget, på revkalksten, i branten mot Botairlunden och mot Trojaborg, flera stora träd nere vid Sankt Göran och vid Norderstrands camping, här på grusigt eller sandigt underlag. 4) Norr om Galgberget, till Snäckgårdet, 120 ex. 5) Bingers kvarn till Stjärngatan, hållmark eller tunn jord på kalkhäll, drygt 200 ex. 6) Hästnäs, hållmarksområdet vid f.d. skolan, ett tiotal ex. Hejdeby 7) Torsalvret, en buske på 1,6 m i södra delen av området. 8) Hejdeby hållar, två små träd på drygt 2 m. Bro 9) Åby, 9 ex, längs en km-lång sträcka på hållmarkerna vid vägen mot Väskinde.

Sorbus latifolia, bergoxel, *NFl*, *TrBu*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Först publicerad som förvildad på Gotland (och i Sverige) av B. Pettersson (1958 s. 61), "några yngre ex. (parkflyktning i trakten av Nygårds i Västerhejde...)". I samma text finns också en kommentar om *S. torminalis*, tyskoxel, som planterad på Klinteberget. Även i detta fall torde det röra sig om bergoxel, som fortfarande förekommer rikligt på Klinteberget. Härifrån finns belägg i Hultemans herbarium från 1920, etiketterat "*Sorbus hybrida* × *torminalis* ?, tysk oxel (*S. latifolia*)".

Klinteberget i Klinte socken är Gotlands rikaste lokal för bergoxel. Den förekommer, delvis i former som närmar sig oxel, *S. intermedia*, uppe på berget och ner i branten mot väster, över ett område som sträcker sig över cirka 500 meter i nord-sydlig riktning (GI). Troligen har den planterats in omkring sekelskiftet.

Även i Västerhejde finns bergoxel kvar, spridd kring Fridhem. Därutöver har vi fått in uppgifter om förvildade träd i Visby, vid vägen söder om Snäckgårdsbaden (JC).

Spiraea, spireor

I plantskolorna på Gotland saluförs i dag ett tiotal olika spireor som prydnadsbuskar. Bara en av dem har vi mött i naturen: klasespirea, *Spiraea* × *billardii*.

I nyare trädgårdar ser man oftast brudspirea och norsk brudspirea, *S.* × *arguta* och *S.* × *cinerea*, som blommar i en vit sky på sensvåren. Något senare blommar bukettspirean, *S.* × *vanhouttei*, också den i vitt. Vid Gråbotorg i Visby har sibirisk spirea, *S. trilobata*, planterats i rabatter. Den bildar lägre buskar med vita blommor i maj. Dessa arter är inte särskilt spridningsbenägna; vi har inte sett dem i naturen, och vi har inte heller observerat fröplantor i trädgårdar.

Av sensommarblommande sorter som säljs och ofta påträffas i trädgårdar på Gotland i dag kan man först nämna klasespirea, *S.* × *billardii*, som blommar i rosa från slutet av juni (en namnsort, 'Menziesii' skall ha karmröda blommor). Kanske ännu vanligare i dag är rosenspirea, *S.* × *bumalda*, och den snarlika praktspirean (en av föräldrama till rosenspirean), *S. japonica*, lägre, oftast knähöga, med djupt röda blommor som drar åt violett, i flata blomställningar. De blommar lång tid under sensommaren.

Spiraea × *billardii*, klasespirea, *NFI*, *TrBu*, *SvFl*

Kvarstående. – Sällsynt.

En upprättväxande buske, oftast drygt meterhög, med rosa blommor i en toppställd klase. En av dess föräldrar, häckspirea, *S. salicifolia*, är snarlik, och fick ofta representera alla rosa spireor i flororna fram till 1981, då E. Nilsson (1981) skrev om förhållandena i Svensk Botanisk Tidskrift. Redan tidigare hade emellertid Hylander (1969) behandlat spireorna i en artikel i Lustgården.

Häckspirean har en lång odlingstradition i Sverige, som sträcker sig tillbaka till Olof Rudbeck i 1600-talets Uppsala, medan klasespirean, som är en hybrid mellan den nordamerikanska arten douglasspirea, *S. douglasii*, och häckspirea introducerades i Norden vid mitten av 1800-talet (Lange 1994).

Skillnaderna mellan klasespirea och häckspirea kan sammanfattas (*TrBu* s. 94-98):

	blad	bladbas	grenar i blomställn.	blomfärg
klasespirea	håriga på undersidan	avsmaln.	tätt håriga	mörkt rosa
häckspirea	kala på undersidan	rundad	kala-svagt håriga	ljus rosa

Klasespirean är belagd i odling på Gotland från 1914 (*Klinte*, Hulteman, under namnet *S. salicifolia*). Från inventeringen i Projekt Gotlands Flora har den rapporterats på sex lokaler: vägrenar, trädgårdskanter, soptippar. På dessa lokaler har den kommit ut med trädgårdsutkast, i något fall kvarstående eller vegetativt spridd från planterat bestånd. Fröspridning har vi inte observerat (steril enl. *TrBu*).

Hogrån ca 1 km V Rodarve, kvarstående (GI). *Vall* Isums samt ca 500 m N därom, i vägren (BGJ). *Hangvar* S Kyrkan, förvildad i trädgårdskant (TK SK). *Othem* Klints backar, vid soptipp/tidigare hus (JP). *Hellvi* O Hideberget, två lokaler (NNi).

Med osäkerhet i fråga om artplacering hos häckspirea eller klasespirea finns ytterligare tre uppgifter: *Burs* Lindarve (BL). *Träkumla* vid grustagen (GI). *Fårö* Avanäset, i myrkant med tippat trädgårdsavfall (GF).

Spiraea chamaedryfolia, kvastspirea, *NFI, TrBu, SvFI*

Kvarstående. – Sällsynt.

Som framgått ovan säljs denna art inte i dag. Däremot är den mycket gammal i odling i Norden; Lange (1994) följer den tillbaka till 1797, då den odlades i Botanisk Have i Köpenhamn. På Gotland är det äldsta belägget från 1912, då den odlades i *Klinte* prästgård (Hulteman). Kvarstående, rika bestånd i parken nedom Lummelundsbruk, *Lummelunda*, är troligen också mycket gamla (BGJ). Vi kan inte styrka att den kunnat sprida sig med frö, men beståndens omfattning tyder på att den långsamt brett ut sig vegetativt med tiden.

Nordin (1981 s. 195) uppfattar kvastspirea som en "karaktéristisk gotländsk vårväxt.... Den är tidigast att lövas av alla, och man ser busken vid alla gårdar på den gotländska landsbygden." Vi betraktar den inte som så allmän i odling i dag, och den är mycket spridningströg, varför vi har mycket få noteringar av den utanför trädgårdar, samtliga troligen som kvarstående på platsen för den ursprungliga planteringen.

Ardre Kaupungsklint (OB). *Ala* Damm, kvarstående (JP). *Visby* söder om Kungsladugård (BL).

Spiraea × rubella, blekspirea, *NFI, TrBu, SvFI*

Kvarstående. – Sällsynt.

I "Tycho Vestergrens trädgård" i Bro finns ett buskage, som står kvar sedan början av detta sekel och nu omfattar cirka 4 × 4 m (EBJ). Det har alltså brett ut sig vegetativt under en period på 75–100 år.

Fabaceae

[*Anthyllis vulneraria* ssp. *carpathica*, stor getväppling, *NFI, SvFI*]

Bofast. – Sällsynt (men troligen underrepresenterad i våra uppgifter).

Underarten liten getväppling, ssp. *vulneraria*, är inhemsk på Gotland, och förekommer allmänt på torra marker. Under perioden 1893–1952 sålde Utsädesbolaget, numera Svalöf AB, frön av getväppling för bete och höskörd, särskilt lämpad för torra jordar, i huvudsak tyskt frö (Lyhagen 1991). Vi vet inte om detta använts på Gotland, men det är inte omöjligt att en del av de fåtaliga förekomsterna av den upprätt växande, gula underarten ssp. *carpathica*, stor getväppling, har sitt ursprung i sådan odling. På Gotland ser man den oftast i vägkanter.

Caragana arborescens, sibirisk ärtbuske, *NFI, TrBu, SvFI*

Troligen kvarstående. – Mindre allmän.

Sibirisk ärtbuske har odlats på Gotland åtminstone sedan mitten av 1800-talet. I början av 1900-talet fanns den ännu kvar i DBW:s trädgård i *Visby*, troligen sedan trädgårdens anläggning på 1850-talet (Johansson 1914 s. 73). Det äldsta belägget från odling kommer från *Klinte* prästgård 1888 (Hulteman). På Stora Karlsö är den inplanterad, först omnämnd av Sernander (1915), och här finns den ännu kvar vid Hien, Fyrträdgården och i Svarthällar – på denna lokal åtskilliga stora och kraftiga buskar – och den finns också i Myrens nordvästhorn (Ingmansson, 1995). Vi vet emellertid inte om den lyckats frösprida sig på ön, eller om alla buskarna är kvarstående.

Ytterligare drygt tio nutida lokaler är kända. I flertalet fall är arten troligen kvarstående efter en tidigare plantering. Utkast av jord ligger bakom en lokal i ett grustag. Fastän arten blommar villigt, även ute i naturen, och ger gott om frö, har vi inte observerat fröplantor, varken i trädgårdar eller i naturen.

Övriga lokaler: *Öja* Burgsvik, igenvuxen gårdsmiljö/ruderatmark, kvarstående eller förvildad (BAL). *Eksta*, cirka 1200 m NNO Kronvalds (GI). *Fröjel*, N kyrkan (MI). *Östergarn* väst delen av Sandvikens naturreservat (MT). *Träkumla*, norra delen av grustagen (GI). *Visby*, Djuplunda (EBJ), industriområdet öster om Ericsson, ett tjugotal kvarstående, kraftiga buskar (BL), norr om Norra Kyrkogården (BL). *Gothem* 400 m V bron över Gothemsån, kvarstående (BGa). *Lummelunda*, Lummelundsbruks park, i nordvästra hörnet, utanför själva parken i torräng, trol. kvarstående efter plantering (BGJ). *Lärbro* Storugns, två relativt stora buskar vid kalkugn (GI).

Chamaecytisus elongatus, vidjeginst, *TrBu*
Kvarstående. – Utgången.

En känd förekomst från *Eksta*, Stora Karlsö, där den är införd i Svarthällar (Fröman 1974), senast sedd 1973. Från trädgårdsodling finns också ett belägg från *Klinte* prästgård 1915, "vidjegullvedel" (Hulteman).

Colutea, blåsärter, *TrBu*
Status osäker. – Sällsynt.

Blåsärt, *C. arborescens*, en värmekrävande sydeuropeisk buske, har funnits i odling i Norden sedan 1700-talet eller ännu tidigare (Lange 1994). På Gotland kan odling styrkas genom belägg från *Klinte* prästgård 1899 (Hulteman).

Drygt en och en halv mil längre norrut finns en aktuell förekomst av en *Colutea*-art, i ett stenröse vid en vägkant cirka 800 m N Rovalds i *Eskelhem* (BL). Om den ursprungligen planterats där, eller om den spritt sig med frön från odling kan vi inte avgöra. Denna buske har givit grobara frön, och buskar med ursprung i Eskelhemslokalen finns i odling i Visby (BL). De har skiftande blomfärg, från gult med några få bruna strimmor till brungula. Detta skulle kunna tyda på att det handlar om hybriden *C. × media*, hybridblåsärt, en korsning mellan blåsärt och brunblommig blåsärt, *C. orientalis*. Tills vidare kvarstår en viss osäkerhet om arttillhörigheten.

Cytisus scoparius, harris, *NFl*, *TrBu*, *SvFl*
Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Först omnämnd från Gotland av Cederwald 1867. Av K. Johansson (1897 och 1910) var den känd från fyra lokaler: *Ardre* Ljugarn, *Visby* norr om Skrubbs, *Lummelunda* och *Othem* Slite. I Ljugarn och i Slite förekom harris på ballastjord (Aulin 1914). I Visby och Slite finns den ännu kvar (se nedan).

I Visby och Lummelunda växte harris tillsammans med ärttörne, *Ulex europaeus*, och K. Johansson noterar att ärttörne tidigare odlats på dessa lokaler. Troligen har harriset kommit in i samband med denna odling.

Omkring sekelskiftet planterades harris in på Sandön som sandbindare i området vid fyren, och där finns den ännu kvar (Ingmansson & Petersson 1989). Det finns också vid Kapellänget, i södra delen av gläntan.

Från samma period härstammar troligen ett bestånd i *Eksta*, på Stora Karlsö, planterat strax öster om Suderhamnsvägen. Det omfattar i dag cirka femtio buskar (Ingmansson 1995). Både mycket gamla exemplar och unga plantor ingår i beståndet.

Även från andra lokaler rapporteras unglantor. I mitten av 1960-talet fanns t.ex. vid Skogsholm i *Visby* ett bestånd om ett tjugotal fröspridda plantor, några decimeter höga (BL).

I dag är tio lokaler kända, varav tre med säkerhet är resultatet av inplantering. Harriset står alltså kvar med stor ihärdighet på platser där den tidigare odlats, och bestånden ökar med tiden i storlek. Merparten av lokalerna ligger på sandiga områden, där arten förefaller att trivas utmärkt.

Vamlingbo Skvalpvik, inplanterad på 1950-talet, 3 buskar kvar i dag (BL). *Eksta* Stora Karlsö, öster om Suderhamnsvägen (GI). *Sanda* cirka 1,5 km O Petarve (MT). *Visby* Rävåsen, i ett område omkring Ishallen (TR), och cirka 500 m V Skogsholm, i sandig tallskog (TR). *Othem* Slite, bland tallarna på Lillungsrev (LSö) och söder om Lotsstationen (JP). *Rute* Furillen, Herrvik, på sandhed, fyra stora och ett tiotal små buskar (GI). *Fårö* Sandön, vid fyren och vid Kapellånget (GI JP).

Genista tinctoria, färgginst, *NFI*, *TrBu*, *SvFI*
Troligen kvarstående. – Utgången 1995–96.

Påträffad 1990 i *Visby*, i en välgkant på Hangarvägen sydväst om Visby flygplats (BL, Petersson 1991 s. 19 och Larsson 1991 s. 33). Troligen utkommen från planterade exemplar; färgginst förekommer i odling i Visby. Vintern 1995–96 frös den ihjäl.

Laburnum alpinum, alpgullregn, *NFI*, *TrBu*
Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Alpgullregn är alls inte lika vanlig som sydgullregn, men har liksom den odlats på Gotland i 150 år; K. Johansson (1914 s. 74) noterar den från D.B.W:s trädgård i Visby 1914 med tillägget att den troligen funnits där sedan tiden för trädgårdens anläggning. Vårt äldsta belägg från odling kommer från *Klinte* prästgård 1914 (Hulteman).

I blomning utmärker sig alpgullregn genom sina långa, mörkgula blomklasar. Den blommar något senare än sydgullregn. Ytterligare skiljande karaktärer följer på nästa sida, men inte alla träd på Gotland går att med säkerhet bestämma till den ena eller den andra arten.

	bladundersida	blomklase	balja	frön
Alpgullregn	hår endast på kant o. mittnerv	20–30 cm	kal, m. 1–2 mm bred vinge, pappersartad	bruna
Sydgullregn	jämnt hårig	10–20 cm	hårig, ovingad, hård	svarta

På Gotland känner vi bara få förekomster av alpgullregn:

Visby Galgberget, ett par träd på kalkklippor, omgivna av mängder av sydgullregn och ett stort antal mer eller mindre fertila mellanformer, som får uppfattas som hybrider och återkorsningar (härför publicerad av Ingmansson och Larsson 1987 s. 52). Från Palissaderna, cirka 130 m SV Skansporten föreligger också en notering (GBF).

Träkumla, i norra delen av grustagen, ett knappt tiotal buskar tillsammans med ett par sydgullregn. De kala baljorna ger intryck av alpgullregn, men fruktsättningen var ganska dålig hösten 1996 (BL).

Laburnum anagyroides, sydgullregn, *NFl*, *TrBu*

Förvildad, bofast. – Mindre allmän.

I odling lika gammal som alpgullregn. Även denna art odlades i DBW:s trädgård i Visby redan vid trädgårdens anläggning på 1850-talet (Johansson 1914 s. 74). Numera är den mycket mera vanlig i odling på Gotland än alpgullregn. Äldsta belägg från odling kommer från *Hejde* prästgård 1882 (Hulteman).

Nedanför Galgberget planterades sydgullregn omkring 1910 av Planteringsgillet i Wisby (Högström & Fähræus 1993 s. 270). Gullregnsallén vid Kärleksstigen härrör troligen från denna tid. Den först publicerade uppgiften om sydgullregn i gotländsk natur, från Visby 1915, vid vägen Visby–Snäckgårdet, busksnår (Aulin 1915) har troligen sitt ursprung i dessa planteringar.

Numera är sydgullregn tämligen spridd på Gotland med ett fyrtiotal rapporterade förekomster från *Vamlingbo* i söder till *Bunge* Färösund i norr. Flertalet fall torde vara etablerade med frön från odlade träd. Särskilt framträdande är arten i Visby och inom dess omgivningar med mycket rika förekomster på Galgberget och norrut till Muramaris. Tydligt erbjuder de varma hållmarkerna goda villkor för fröetablering. Den förekommer också inom själva staden, liksom på hållmarker söder och öster om Visby.

Lathyrus latifolius, rosenvial, *NFl*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Mindre allmän.

Flerårig prydnadsväxt, troligen sent introducerad på Gotland; det äldsta belägget från odling är från 1914 (*Klinte* Klinteberget, Hulteman). Det dryga tjugotal förekomster som har noterats under inventeringen i Projekt Gotlands Flora är knutna till odling. En del av dem ligger helt nära gårdar eller torp, ibland ute i en vägren, ibland på hållmark. Längre från bebyggelse finns arten i odlingsrosen, grustag, upplagsplatser eller liknande, dit frön troligen kommit med utkastad jord eller trädgårdrens.

Lathyrus odoratus, luktärt, *SvFl*

Tillfällig. – Sällsynt.

Luktärt började odlas mer allmänt under 1830-talet (i Danmark, se Lange 1994), men fanns tidigare i odling redan i Linnés trädgård i Uppsala. På Gotland kan odling styrkas 1883, i *Mästerby* (Hulteman). I våra dagar odlas luktärt mycket allmänt. Eftersom det är en ettårig växt förekommer den bara tillfälligt i naturen. Inte heller i odling har vi sett att den kunnat etablera sig genom spontan frösådd. Den kräver ny frösådd varje år.

Fyra uppgifter: *Silte* (BoA), *Sanda* (MT), *Eksta* (GI) och *Lau/Ardre* (BE).

[*Lathyrus pratensis*, gulvial, *NFl*, *SvFl*]

Bofast. – Allmän.

Gulvial såldes som foderväxt av Utsädesbolaget, numera Svalöf AB 1893–1909 (Lyhagen 1991) och ingick också i färdiga vallfröblandningar. Märkbare spår i gotländsk natur har dessa odlingar inte kunnat ge, eftersom arten är fullt etablerad här sedan längre tid tillbaka.

[*Lathyrus sylvestris*, backvial, *NFl*, *SvFl*]

Förvildad? Bofast. – Sällsynt.

Backvial såldes som en lovande, hårdig och torktålig foderväxt av Utsädesbolaget, numera Svalöf AB 1892–1909 (Lyhagen 1991).

På Gotland finns inga säkerställda fynd förrän under detta sekel, först publicerade från *Fårö* Sandön (Arwidsson 1938) vid fyrstationen på en källare mellan fyrstationen och båtplatsen, vid Hamnudden och vid Arnagrop (ännu kvar på fyrstationens jordkällare och i stort något mera spridd över Sandön i dag enl. Ingmansson & Petersson 1989).

De gotländska fynden förekommer på starkt kulturpräglade lokaler. Sandöförekoms-terna skulle kunna vara relikter från en avsiktlig odling, liksom harris och ärttörne, de övriga gotländska förekomsterna är mera svårtolkade. Två av dem ligger nära hamnplatser och där kan backvialen möjligen ha kommit in genom sjöfarten.

Utanför Sandön blott känd från: *Visby* SV skjutbanan vid Kungsladugård (Ingmansson & Larsson 1987 s. 48) och vid ett dike vid Västra Törneqvior (HSt 1986). *Hellvi* Smöjen (Engquist 1985 s. 73), Sankt Olofsholm, hamnen (Engquist 1989 s. 40). *Fleringe* Ar, vid det lilla kalkbrottet norr om Bäste-träsk, några plantor på kalkhäll (BL cirka 1990).

Lathyrus tuberosus, knölvial, *NFl*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Första uppgift för Gotland finns hos K. Johansson 1897: *Klinte* Klintebys, på en åkerren. Det äldsta belägget är från 1877, men knölvialen samlades senare även av Hulteman, 1887, då med kommentaren "förvild". Hultemans kommentar kan tyda på att den ursprungligen odlats avsiktligt vid Klintebys, men det finns inget som tyder på en äldre odlingstradition på Gotland (för en beskrivning av artens svenska historia se Hylander, 1970).

I *Klinte* finns arten ännu kvar söder om hamnen i Klintehamn (MI), dvs drygt tre km väster om Klintebys. Här växer den i stort sett helt inom en trädgård. Kanske har den förts hit med knölar från Klintebys, men man kan inte utesluta att den kommit in med sjöfarten (jämför nedan).

Artens andra gotländska lokal är *Östergarn* Katthammarsvik, vid hamnen öster om rökeriet (EA, Johansson 1988 s. 22). Här står den kvar sedan början av 1900-talet. Den noterades först av K. Johansson (1910b), som skriver att den inkommit med barlast.

I sen tid, omkring 1980, har arten också visat sig på soptippen i *Visby* (BL). Där var den tillfällig, odlade exemplar därifrån har däremot visat sig omöjliga att bli kvitt.

Lens culinaris, linser

Tillfällig. – Utgången.

Odling på Gotland kan styrkas från början av 1700-talet genom omnämnande i Münchenbergs Herbarium vivum. Om användningen sträcker sig mycket längre tillbaka i tiden vet vi inte. I Ivar Axelsson Totts räkenskapsbok från 1400-talet (ed. Melefors & Wase 1991) förekommer lök, rovor, kål och ärter, men linser nämns inte.

I dag betraktas linssoppa som en "traditionell gotländsk rätt", men odlingen av ärtväxter har troligen inte varit särskilt omfattande. År 1805 uppges arealen av ärter, linser och vicker till allt som allt 170 tunnland (Olofsson 1945 s. 283).

Från 1800-talet finns ett fåtal uppgifter om förekomster i naturen. Eftersom arten är ettårig har de troligen varit av helt tillfällig natur:

Ålskog, nära kyrkan 1888. *Årdre* Ljugarn, Halluta, 1891 (Aulin 1914).

Lotus corniculatus, käringtand, *NFI*, *SvFI*

Bofast. – Allmän, sällsynt förvildad från odling.

Inhemsk art, allmän på Gotland. Keringtand förekom i Utsädesbolagets, numera Svalöf AB, frösortiment från 1893 till 1952, för vallar, i regel med tyskt eller italienskt ursprung (Lyhagen, 1991). En del gotländska uppgifter om grova former av käringtand, i storvuxenhet påminnande om stor käringtand, *L. pedunculatus*, torde ha sitt ursprung i sådan odling. Exempel: *Havdhem* Snevide, i gräs 1983 (WRJ). *Othem* Slite, soptippen (JP m.fl. 1996).

Lotus pedunculatus, stor käringtand, *NFI*, *SvFI*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Stor käringtand ingick i Utsädesbolagets, numera Svalöf AB, frösortiment från 1893 till 1920, avsedd för blandad vall på sankare lägen (Lyhagen 1991). På Gotland är den inte känd förrän under 1900-talet, först noterad från *Klinte* Klintehamn och *Dalhem*, "bland klöver" (Fries, se Johansson, 1910). Johansson har satt noteringen inom parentes, troligen för att markera att arten kunde vara avsiktligt insådd.

1990 upptäcktes ett bestånd på omkring ettusen blommande skott vid södra och östra kanten av en myr, 1,4 km NNV *Ekeby* kyrka, dvs mindre än en mil från Fries' Dalhemslokal (EBJ, Petersson 1995 s. 8).

[*Lotus tenuis*, smal käringtand, *NFI*, *SvFI*]

Troligen tillfällig. – Utgången.

K. Johansson (1897) skriver att den "träffas stundom i nyanlagda gräsvallar" och exemplifierar med *Bro* Ytlings och *Visby* (1885). E.Th. Fries kompletterar med *Etelhem*, i ett dike (Fries 1914), *Grötlingbo* i en åker (Fries 1917), *Dalhem* Hesselby station samt *Othem* Slite (Fries 1920). Troligen har den kommit in som fröförörening. Vi har inte funnit något som styrker att den avsiktligt odlats på Gotland.

Lupinus polyphyllus, blomsterlupin, *NFI*, *SvFI*

Förvildad, bofast. – Mindre allmän.

Denna art, som började odlas i Norden vid mitten av 1800-talet (Lange) har inte, som på fastlandet, lyckats etablera några massbestånd på Gotland. Här rapporterades den först 1982 från ett grustag i *Follingbo* (BL, Anonymus 1982 s. 22). I några fall har vi bara fått in rapport om *Lupinus* sp. utan artsangivelse, men allt som vi särskilt granskat har visat sig vara *L. polyphyllus*.

Bland de knappt 20 rapporterade lokalerna dominerar två typer av biotoper: vägkanter, oftast i anslutning till bebyggelse (5 rapporter), och ruderatmark som tippmassor, sophögar, jordhögar och andra utkast, samt i grustag (9 rapporter). I de fall där vi följt utvecklingen har lupinen gått ut efter några år. Under 1997 noterades dock ett stort bestånd vid Skogsholm i *Visby*. Där växer blomsterlupin i en gräsbevuxen

glänta i skugga under barrträd. Lokalen ligger nära ett äldre hus, som nu inte är bebott året om, i kanten av ett bestånd av silvergran och douglasgran, planterat för ungefär 65 år sedan. Beståndet har brett ut sig över mer än 100 m² och växtplatsen hävdas inte. I kanten finns fröplantor av silvergran och en del snöbärssnår.

Medicago sativa, blålusern, *NFl*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Allmän.

K. Johansson (1897) beskriver odlingsförsök vid Malms i *Hellvi* redan 1804 (där den sedan höll sig kvar "förvildad" 1840). Härifrån föreligger det tidigast publicerade omnämmandet från Gotland (Hartman 1832). På 1830-talet försöksodlades den även i *Visby* (Olofsson 1945 s. 285), men ännu vid mitten av 1800-talet var blålusern föga odlad i Sverige. Lundequist (1845 s. 410 ff) refererar i stort sett bara tyska erfarenheter och rekommenderar istället gullusern, *M. falcata*, för odling.

Vid sekelskiftet uppskattas den av K. Johansson emellertid som "här och där förvildad" (motsvarande "tämlichen allmänt förvildad"), vilket innebär att den då också bör ha varit väl etablerad i odling. Även i dag odlas den allmänt. Den är också allmänt förekommande i naturen, oftast kvarstående i närheten av tidigare odling, vid åkerkanter och vägkanter.

Hybriden mellan gullusern och blålusern, mellanlusern, *M. × varia (falcata × sativa)*, lever numera ett självständigt liv på Gotland. Den är en vanligare syn än blålusern – vid sekelskiftet gör K. Johansson den motsatta frekvensuppskattningen – och förekommer företrädesvis på vägrenar, men också på ruderatmark, där den uthärdar torra förhållanden mycket väl och kan bilda vidsträckta bestånd i alla blomfärger.

[*Melilotus albus*, vit sötväppling, *NFl*, *SvFl*]

Bofast. – Tämlichen allmän.

Från Gotland först noterad 1837 vid *Visby* (Säve 1837). Vid sekelskiftet antecknar K. Johansson (1897) sjutton lokaler och drygt tio år senare (1910) ytterligare tre. Några år kring sekelskiftet såldes frön för gröngödning av Utsädesbolaget, numera Svalöf AB (Lyhagen 1991). De gotländska förekomsterna har emellertid troligen sitt ursprung i oavsiktlig inblandning i vallfrö eller i sjöfarten; åtta av K. Johanssons tjugo lokaler ligger vid hamnorter. För en sentida förekomst i Ljugarn anges växtplatsen vara ballast (BE).

I dag känner vi ett femtiotal lokaler, ofta på vägrenar eller ruderatmark.

[*Melilotus officinalis*, sötväppling, *NFl*, *SvFl*]

Bofast. – Tämlichen allmän.

Sent inkommen på Gotland, först publicerad 1897 (Johansson 1897), som nämner: *Lummelunda* i klöveråkrar, *Bro*, *Visby* vid hamnen och *Follingbo* bland klöver. Drygt tio år senare (Johansson, 1910) noteras *Bunge*, *Färösund*, *Lärbro*, *Storugns* barlastplats, *Martebo* i klöver, *Klinte* och *Sanda* i klöveråkrar samt *Fröjel*, grustag nära Däpps.

Växtplatserna tyder på samma introduktionsvägar som för vit sötväppling: vallodling och sjöfart. Vi har inga indikationer på att den då avsiktligt odlades. I dag odlas den dock någon gång som foderväxt. Det kan alltså inte helt uteslutas att några av de drygt femtio aktuella lokalerna har sitt ursprung i odling.

Onobrychis viciifolia, esparsett, *NFl*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Utgången.

Först omnämnd 1844 (Afzelius 1844) från Snäckgärdet i *Visby*. I detta område fanns under andra halvan av 1800-talet även pimpinell, vingpimpinell, gotländsk haverrot och raklosta (se kommentaren till pimpinell), troligen som resultat av odling. Esparsett prövades under 1830-talet som foderväxt vid Experimentalfältet (Lundequist 1845 s. 415). Så sent som 1995 och 1996 förekom esparsett så rikligt, att den rimligen bör ha varit avsiktligt insådd, i en hövall i Nore i *Vamlingbo* tillsammans med vingpimpinell, den senare arten troligen medföljande som fröförorening (BL).

Bortsett från odlingen i *Vamlingbo* känner vi inte till esparsett på Gotland i dag. Längst höll den sig kvar vid Snäckgärdet i *Visby*, där den fanns ännu under 1970-talet (JP).

Ornithopus sativus, serradella

Troligen tillfällig. – Utgången.

Ett gotländskt fynd, från en potatisåker vid Alvegårds i *Sproge* 1925 (Fries 1925). Vi kan inte belägga att arten odlats på Gotland men det är ganska troligt att så varit fallet: Utsädesbolaget, numera Svalöf AB, tillhandahöll frö för grönfoderodling, för "lättare jordmånar" under perioden 1894 – 1909, (Lyhagen 1991), och Ahlfgren (i Neuman 1901 s. 322) beskriver, för Sverige som helhet, arten som "odlad foderväxt och ofta förvildad".

[*Phaseolus vulgaris*, böna]

Odling av bönor på Gotland kan beläggas från början av 1700-talet genom Münchenbergs Herbarium vivum där den förekommer med namnen *Smilax hortensis*, Tursk böna, Indianiska Böner. *Smilax hortensis* går tillbaka till Bock (1530) som kallar dem "Welsch Bonen", alltså utländska bönor. De har introducerats, från Sydamerika, i Europa i början av 1500-talet.

Fastän allmänt odlad i trädgårdar i dag har bönor inte rapporterats från Gotlands natur. Omnämmandet i Gotlands Botaniska Förenings artlista (1994) är felaktigt och beror på förväxling med bondböna, *Vicia faba*.

Pisum sativum, ärt/gråärt

Gammal kulturväxt. Användningen på Gotland kan styrkas genom omnämmande i Ivar Axelsson Totts räkenskapsbok för 1485–87 (ed. Melefors & Wase 1991), där det talas om inköp av en halv tunna ärter.

Ärter är representerade i Münchenbergs Herbarium vivum, 1701–1702. Dels nämns de i texten (växtmaterialet finns inte kvar): "Skallösa ärter, Sockerärter" (båda namnen går tillbaka till Rudbeck). Denna uppgift bör tolkas som trädgårdsärt, ssp. *sativum*. Dels finns växtmaterial, av B. Pettersson (1948) beskrivet som "*P. cfr. arvense*", dvs gråärt. Till detta har Münchenberg skrivit namnet "Ert" och kommentaren "in agris", dvs att

den växte på åkrar. Det sägs däremot inte huruvida den odlades eller förekom som ogräs (jfr. Hylander 1970).

Pisum sativum ssp. *sativum*, ärt (brytärt, spritärt, sockerärt osv), *NFI*, *SvFI*

Tillfällig. – Sällsynt.

I våra dagar odlas denna underart allmänt i köksträdgården, tidvis även i större skala. Trots detta har vi bara fått två rapporter om (tillfälliga) förekomster i naturen:

Lojsta cirka 200 m N vägen vid Kvie (Sn). *Hangvar* Kyrkebys, gödselstack (TK & SK).

Pisum sativum ssp. *arvense*, gråärt, *NFI*, *SvFI*

Tillfällig. – Sällsynt.

Fastän odling kan beläggas långt tillbaka, förefaller den inte då att ha varit av stor omfattning. Från år 1805 finns en uppgift om en sammanlagd areal av 170 tunnland för ärter, linser och vicker (Olofsson 1945 s.283). Senare under 1800-talet fick ärtväxter en betydligt större roll. Namnet "Pelusker" finns på ett ark, samlat av Hulteman i *Mästerby* 1894. Vid sekelskiftet noteras den också utkommen i naturen av K. Johansson (1897): "sällan tillfälligt utkommen".

I våra dagar odlas gråärt relativt ofta som foder i åkrar tillsammans med korn. Blott tre fynd utanför odling har noterats, två av dem i *Östergarn*, NO Bengts, i en "ogräsvall" resp. på en torrängsbacke (UG). Det tredje fyndet kommer från en vägkant i *Hellvi* (NNi).

Robinia pseudoacacia, robinia, *NFI*, *TrBu*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Ursprungligen en amerikansk art, introducerad i Europa under 1600-talet (Botaniska trädgården i Padova 1642). Den odlades i DBW:s trädgård i början av 1900-talet, där flera stora träd stod kvar sedan trädgårdens anläggning på 1850-talet (Johansson 1914 s. 75). Även i Visby innerstad i övrigt har trädet odlats på flera håll. Sylvén (1934) beskriver stora och grova träd, mellan 15 och 20 m höga.

Som förvildad först publicerad från *Visby*, vid ett tidigare grustag vid f.d. järnvägen nedom Hällarna, många små plantor och några större buskar (Ingmansson & Larsson 1987 s.51). Ytterligare en lokal är känd: *Västerhejde*, vid järnvägsbanken nära Nygårds, två mindre träd, ett av dem med frukter (GI) – större, odlade träd finns i närheten.

[*Securigera varia*, rosenkronill, *NFI*, *SvFI*]

Bofast. – Mindre allmän.

Europeisk art, inte inhemsk i Norden, men odling kan styrkas från sekelskiftet (Lange 1994). I en svensk trädgårdsbok från 1970-talet (Bosch-Willebrand 1977 s. 79) rekommenderas den som marktäckare, "något för södra Sveriges stadsplanerare".

Själva har vi varken sett den i odling eller till försäljning. På Gotland är den känd sedan 1940-talet men publicerad först 1967 (Arvid Ohlsson, Gotlands Allehanda 1967) och 1981 (Anonymus 1981 s. 21). I dag har vi allt som allt noterat arton lokaler från *Vamlingbo* till *Färö*, flera av dem beständiga under lång tid (markeringen som tillfällig i Gotlands Botaniska Förenings artlista 1994 gäller bara några av förekomsterna). Minst hälften av lokalerna ligger vid eller i åkrar, vilket tyder på att arten i dessa fall kommit in genom odling, troligen oavsiktligen som fröförörening.

Vamlingbo Hedmyr, på dikeskanter i en odlad myr, två lokaler (Ohlsson 1967). *Lau* Laus Backar, känd av ortsbefolkningen sedan 1940-talet (MEP i Högström & Fähræus 1983 s. 9). *Östergarn* mellan parkeringsplats och vägen vid kyrkan 1988, tillfällig (BH). *Visby* Gråbo torg, i rabatt under buskar, tillfällig, 1976 (BGJ), mellan Snäckgårdsbaden och Kolens kvarn, vägkant mot tomt, 1984 (Bl, Johansson & Larsson 1986 s. 26). *Stenkyrka* SV sägen, utkastad på jordhög (ursprung Rute-lokalen nedan) omkring 1970, väl etablerad under 1980-talet (IE), vid bron över Ireån vid Elingsfors, känd sedan 1950-talet, 1996 ännu kvar i ett kraftigt bestånd vid kanalen (Högström & Fähræus 1983 s. 9), även cirka 300 m VNV därom i torräng i skogsbyn (TK & SK 1994) och åkerren cirka 300 m NV om Elingsfors, längs omkring 100 m (TK 1993). *Hangvar* cirka 1,5 km NV Gullauser, i åkerren och betad talldunge (TK 1996). *Lårbro* Storugns 1984 (ALn). *Rute* cirka 700 m S Puttersjaus i en gammal åker, känd sedan 1970-talet, och vid nordspetsen av Ö. Djupvik, klapperstensmark, känd sedan 1950-talet, minskande (IE. i Högström & Fähræus 1983 s. 9). *Hall*, först publicerad 1981 (Anonymus 1981 s. 21) från hållmark ovan stranden söder om Halls fiskeläge, från 1983 även noterad på gamla åkrar vid vägen ner mot Harudd (BSt & MN) samt 1993 noterad 5 km NO Vestös, nära hus (LJh.). *Färö*, på villatomt NO Dämba (MVL, Johansson & Larsson 1986 s. 26).

Trifolium hybridum ssp. *hybridum*, alsikeklöver, *NFI*, *SvFI*

Förvildad, bofast. – Tämligen allmän.

Först noterad på Gotland av Säve (1837) från Storholmen i Fardumeträsk i *Hellvi*, knappt 100 år efter det att Linné upptäckt arten i Sverige. K. Johansson, som sett belägg taget därifrån av Westöö 1840, kommenterar (Johansson, 1897) att det är osäkert om arten ursprungligen är spontan eftersom holmen används som slåttermark. Odling av alsikeklöver förekom på flera håll i Sverige under 1830-talet (Lagerberg 1952). Johansson tillägger att arten (vid sekelskiftet) förekommer mest i nyanlagda vallar och gräsmattor, sporadiskt.

I våra dagar är alsikeklöver tämligen allmänt förekommande (cirka 200 noterade lokaler) på ängsmark, i vallar eller någon gång i åkrar, åkerkanter eller dikesrenar, någon gång i gräsmatta. Oftast torde den vara kvarstående från tidigare odling på platsen eller strax intill. En del förekomster i vägrenar är troligen fröspridda.

[*Trifolium incarnatum*, blodklöver, *NFI*, *SvFI*]

Tillfällig. – Sällsynt.

Först uppgiven från Gotland av K. Johansson (1897) som helt kort skriver "sälls., utkommen med gräsfrö o. d.". Arten salufördes 1892–1909 av Utsädesbolaget, numera Svalöf AB (Lyhagen 1991), "kan användas till utfyllning af under vintern uppkomna luckor i klöfvervallar".

Under 1983 påträffad som tillfällig utkommen i *Halla* (BL). Ursprunget till denna förekomst är inte känt, men det finns inget som talar för att arten kommit ut från odling.

[*Trifolium repens*, vitklöver, *NFI*, *SvFI*]

Bofast. – Allmän.

Inhemsk art, samlad av Münchenberg redan 1701–1702, som tidigt odlades för bete och, i blandning med gräs, även för slåtter (ex. Lundequist 1845 s. 405). K. Johansson skriver (1897) att den förekommer "allstädes". Detta gäller än i dag. I dag kan vi inte avgöra vad som eventuellt härstammar från odling.

[*Trifolium pratense*, rödklöver, *NFl*, *SvFl*]

Bofast. – Allmän.

Inhemsk art, samlad av Münchenberg redan 1701–1702, som började rekommenderas för odling i Sverige redan under mitten av 1700-talet (Lyttkens 1907 s. 702). Linné nämner arten från *När* under sin gotländska resa (1745b s. 238), med det gotländska namnet honungsblomster, men skriver ingenting om odling av arten.

Under 1800-talet tog odlingen fart, men i jordbrukslitteraturen rekommenderades andra former än de inhemska. Så skriver exempelvis Lundequist (1845 s. 391)

"Så är den som vi odla, en från den hos oss allmänt vexande vilda klöfvern afvikande varietet (*Tr. pratense sativum*), och om vi skulle utså frön af den sistnämnda, skulle den icke gifva på långt när så stor afkastning, åtminstone förr än den genom flerårig kultur blifvit förädlad."

Säve (1938 s. 160) skriver att i Eksta skördades klöver 1807. Bengt Pettersson har granskat tulljournaler från 1860-talet (Pettersson, 1958 s. 132) och visar att klöverfrö importerades till Gotland direkt från Lübeck 1867. Att döma av de främmande arter, som introducerats med klöverfrö, särskilt omnämnda i K. Johanssons flora (Johansson, 1897) eller av E.Th. Fries (Fries 1914, 1917, 1920, 1925) ägde det stora genombrottet för klöverodlingen på Gotland, baserad på importerat frö, rum under perioden 1880 – 1920. De arter som särskilt nämns från denna period är gaffelglim, gullklöver, kranssalvia, franskt kungsljus, trädgårdsveronika, banklint, blåsfibbla och sträv rudbeckia, *Silene dichotoma*, *Trifolium aureum*, *Salvia verticillata*, *Verbascum chaixii* ssp. *orientale*, *Veronica persica*, *Centaurea* × *decipiens*, *Crepis vesicaria* ssp. *taraxacoides* och *Rudbeckia hirta* (särskilt kommenterat att den kommit in med utländskt frö). I Hultemans herbarium finns två ark med rödklöver noterade som odlade, ett från *Hejde* 1882 och ett från *Mästerby* 1886, av honom bestämt till "var. *americanum*" en odlad form av sydosteuropiskt ursprung (en förklaring till namnet finns i Lagerberg 1957 s. 982).

I dag en allmän art på Gotland. Förutom att den allmänt odlas förekommer den även spontant i skiftande miljöer, främst olika slags ängsmark, vägrenar och åkerrennar. Vi har i inventeringsarbetet inte försökt skilja ut eventuella odlingsformer. Därför kan vi tyvärr inte bedöma huruvida det finns förvildade förekomster av rödklöver på Gotland.

Ulex europaeus, ärttörne, *NFl*, *TrBu*, *SvFl*

Trologen kvarstående. – Sällsynt.

Först noterad för Gotland 1827 (Säve 1837 och Johansson 1897): *Visby*, Gamla hamn, inkommen med sjöfarten. Johansson noterar den också från *Lummelunda* Tjauls, tillsammans med harris, ett resultat av odlingsförsök vid mitten av 1800-talet, samt från *Rute* Valleviken.

Mot sekelskiftet tog odlingsförsöken fart på nytt. Frön och plantor såldes från 1892 till 1909 av Utsädesbolaget, numera Svalöf AB (Lyhagen 1991). Ärttörnet odlades som foderväxt, lämpad för magra sandjordar. Efter skörd skulle växten torkas och malas till ett proteinrikt foder. Från denna tid noterar K. Johansson (1897) odlingsförsök vid Länna i *Visby* och på *Fårö* Sandön (Johansson 1907). På Sandön skriver Arwidsson trettio år senare att arten förekommer spridd vid Fyrstationen och Plantskolan (Arwidsson 1938).

Från Sudret föreligger rapporter från tre socknar, i samtliga fall avseende ursprungligen planterade bestånd: *Vamlingbo* Austre, planterad i början av 1900-talet som foder (BL). *Hamra* Långmyre, numera utgången (BL). *Öja* O Roes, inplanterad från *Vamlingbo* (LH).

Övriga, med säkerhet ursprungligen planterade bestånd som är kvar i dag är *Eksta* Stora Karlsö, planterad tillsammans med harris strax öster om Suderhamnsvägen, äldsta belägg från 1917, ännu kvar (Ingmansson, 1995). *Fårö* Sandön, kvar vid trappan upp mot fyren (Ingmansson & Petersson 1989).

Dessutom finns två aktuella lokaler, där ursprunget är okänt: *Follingbo* Rävshagen, troligen planterad, eftersom även harris finns i området. *Rute* Furillen (BO, 1984), där det i dag står kvar sex stora och ett tiotal små buskar på sandhed vid Herrvik (GI).

Vicia, vickrar

Flera vickerarter gynnas och är beroende av människans odling, på Gotland kråkvicker, häckvicker, luddvicker och möjligen i viss mån även skogsvicker (*V. cracca*, *V. sepium*, *V. villosa* ssp. *villosa* och *V. sylvatica*). Kråkvicker trivs i öppen, gärna något fuktig gräsmark, häckvicker i något torrare och gärna lätt skuggig miljö, i ången och i ostädade trädgårdar. Luddvicker är ett numera ganska ovanligt, vikande åkerogräs, som föredrar lättare jordar. Skogsvicker, som är tämligen sällsynt på Gotland, har ett utbredningscentrum på mellersta delen av ön, i utbredning och biotopval påminnande om den sydliga formen av blodtopp. Kring sekelskiftet såldes dessa arter som foderväxter, av Utsädesbolaget, numera Svalöf AB (Lyhagen 1991). De gotländska förekomsterna, först noterade redan under första hälften av 1800-talet, visar inga tecken på att härstamma från tidigare odlingar. En viss reservation får göras beträffande en äldre uppgift om skogsvicker från L. Vede äng i *Follingbo*, där K. Johansson (1897) noterar att den kommit in "i senare tid".

Vicia faba, bondböna, *SvFl*

Tillfällig. – Sällsynt.

Mycket gammal kulturväxt, i Danmark påvisad i fynd från bronsåldern (Lange 1994). Sedan gammalt odlad även i Sverige, omnämnd redan i flera landskapslagar (se Lyttkens 1907 s. 648). Från Gotland saknar vi äldre uppgifter – från Öland kommenterar f.ö. Linné (1745b s. 133) särskilt att "Bönor sås här aldeles intet". Det äldsta belägget från Gotland är så sent som 1882, då bondböna odlades i *Hejde* (Hulteman). I dag odlas bondböna ibland som köksväxt och, mera allmänt, den mindre åkerbönan, var. *minuta*, som foderväxt. Vi har i dag tre uppgifter om tillfälliga förekomster, med ursprung i odling, samtliga avseende åkerböna:

Sundre alvarmark NV Muskmyr, väster om vägen, tillfällig, tre plantor. *Lojsta* dikeskant. *Stenkyrka* soptippen, ruderat (saml. uppg. BL).

Vicia sativa, fodervicker, *NFl*, *SvFl*

Tidigare förvildad, bofast. – Utgången.

Mycket gammal kulturväxt. Vivi Täckholm (Täckholm 1951 s.140–141) redovisar gravfynd från tredje dynastin i Egypten, 5000 år tillbaka, där frön av fodervicker förekommer i stora mängder i säden (som utgjorde huvudparten). Från Skandinavien finns bara ett fåtal äldre omnämnanden (Lyttkens 1907 s. 644) och Münchenbergs Herbarium vivum, från 1701–02, där fodervicker förekommer, med kommentaren, "In agris", i åkrar, är ett av de äldsta vittnesbörden om förekomst i Sverige.

Det är inte säkert att fodervicker under 1700-talet såddes i åkrarna, utan det är möjligt att den tilläts följa med säden. Linné skriver t.ex. i *Flora Svecica* (ed. 2 1755, i övers. 1986):

"Växer allmänt på åkrar ibland säden"

"Sås i Skåne såsom ett behagligt hästfoder... ävenledes inblandas mjöl av fröna i bröd..."

I början av 1800-talet omvittnas från Gotland att föga vicker odlades (Olofsson 1945 s. 283). Samtidigt förefaller fodervickern ha varit spridd över hela Gotland och inte ovanlig (Säve 1837), och vid sekelskiftet beskriver K. Johansson (1897) den som tämligen allmän, förekommande "måttligt" på lokalerna (dvs. i tital).

Troligen har odling av fodervicker varit en förutsättning för förekomsterna i naturen. Arten har alltså varit beroende av ny tillförsel av frön från odling. I dag, när odlingen har nästan helt upphört, ser man inte heller fodervicker. Vi har inga aktuella uppgifter; det senaste herbariebelägget kommer från *Roma* 1946 (UPS). Vad vi vet odlas fodervicker bara på en plats på Gotland i våra dagar, vid Häftings i *Hangvar*, av C.-G. Swahn. Han berättar, att han odlat den sedan långt tillbaka, men slutade en period med odlingen eftersom den var så svår och krävde mycket arbete; vid torka gick vickern ut sig, och vid fuktiga somrar blev den förvuxen med långa revor. När han sedan ville återuppta odlingen på nytt, gick det inte längre så lätt att få tag på utsäde. Småningom lyckades han, genom en bekant, få hem ett parti från Värmland, och senare samma år kom, genom Lantmännen, ett parti från Östergötland. Sedan den tiden odlar han fodervickern inblandad i vårsäden (korn), ungefär 15 % vicker, förutom ett litet stycke, där den odlas rent, för utsäde.

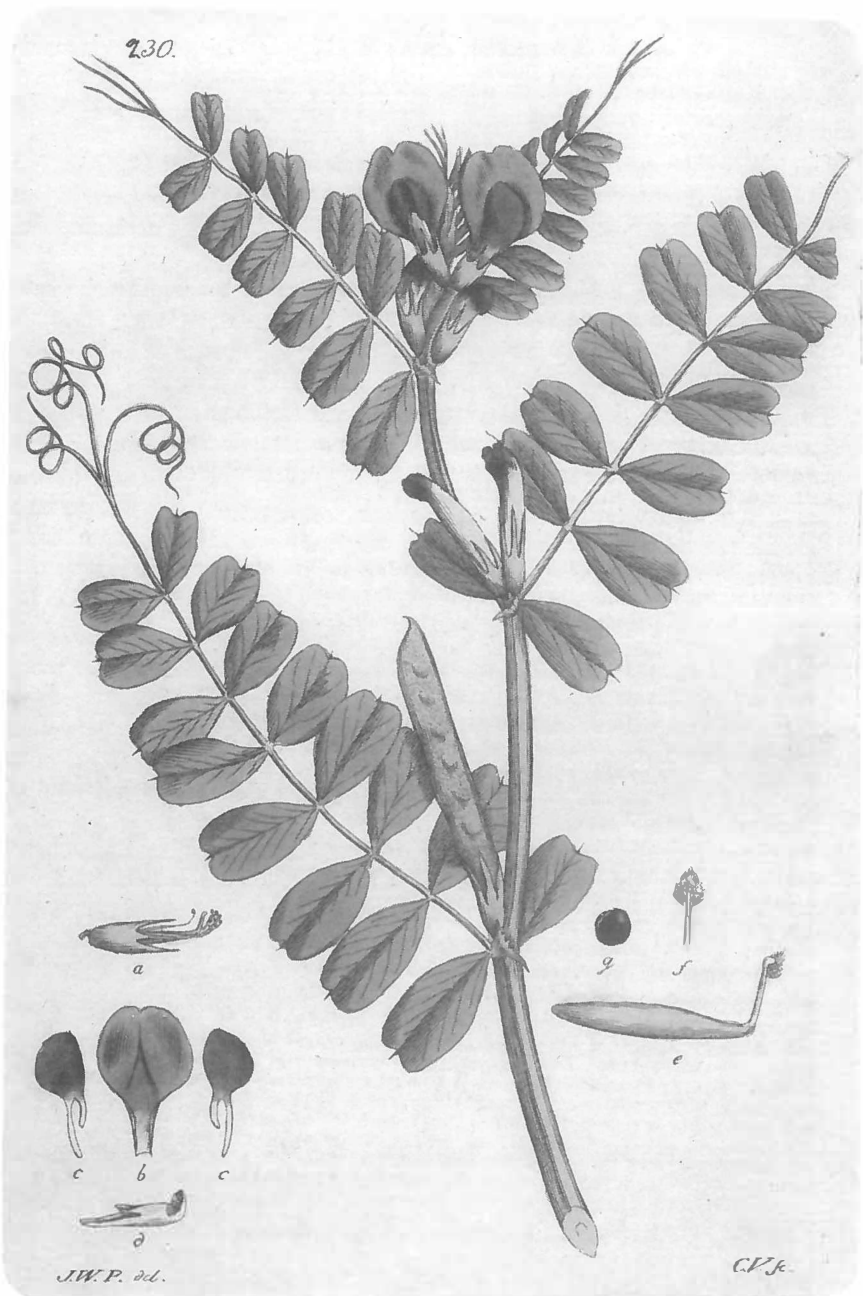
Linné (1755, i övers. 1986) behandlar sommarvicker, *V. angustifolia*, som en varietet av fodervicker och skriver:

"Varieteten *angustifolia* β är allmännare men kommer så nära den förra [α], att gränser dem emellan knappt kan utstakas."

Från Gotland rapporteras sommarvicker först 1832 (Hartman 1832) och K. Johansson ger bara ett fåtal exempel på lokaler, från öns sandområden. I dag är flera hundra förekomster noterade, på åkrar och åkerrenar, även vägkanter, vallar, någon gång i ängeslätter, på Fårö även på havsstränder.

En stor del (cirka 2/3) av våra aktuella uppgifter för sommarvicker/fodervicker har redovisats som fodervicker, i flera fall med osäkerhet vid gränsdragningen. Aktuella floror anvisar följande skiljande egenskaper:

	småblad	krona	balja	frön
<i>V. sativa</i>	omvänt äggrunda–avlånga upptill tvåra–urnupna 6–7 bladpar	20–25 mm	5–7 cm upprätt, korthårig som mogen knölig, ljusbrun–brun	plattade, fröärr 1/6 av omkr.
<i>V. angustifolia</i>	avlånga–lansettlika upptill spetsiga el. tvåra 4–5 (–6) bladpar	10–15 mm	2,5–5 cm utstående, slutl. kal som mogen slät, brunsvart–svart	näst. klotrunda fröärr 1/4 av omkr

Fodervicker, *Vicia sativa*. Ur Palmstruch 1805: Svensk Botanik Bd 4, nr 230. "Figuren är ritad efter naturen och odladt exemplar."

Granskade exemplar, som vid de tidiga inventeringarna inom Projekt Gotlands Flora redovisats som fodervicker, har varit grovvuxna, med ganska breda småblad, tvära upptill, med stor krona, men baljan har varit svart och slät. Vi har i efterhand fört dem till stor sommarvicker, *V. angustifolia* ssp. *segetalis*. Många uppgifter står emellertid kvar och kan inte redas ut, eftersom beläggsexemplar saknas. Eftersom så många aktuella fynd har granskats, och samtliga visat sig vara *V. angustifolia*, är det sannolikt att merparten av uppgifterna om *V. sativa* i själva verket grundas på fynd av *V. angustifolia*. Men säker kan man inte vara. Kanske döljer sig verklig *V. sativa* bland några av de uppgifter vi fått in under detta namn och som vi nu inte vågar bokföra som denna.

Uppgiftslämnare:

MA Magdalena Agestam	GFr Gunilla Fredin	BL Bengt Larsson
LEA Lars Erik Ahlqvist	GF Gösta Fåhræus	BLe Birgitta Leine
JA Johan Aldenius	UG Ulf Gärdenfors och	ALn Alf Larsson
BAl Björn Aldén	Britt-Marie Holmén	AL Anders Lekander
BoA Bo Andersson	BH Bo Hammar	PL Per Sigurd Lindberg
EA Ellen Andrén	BHe Birgitta Hejdström	IM Irene Montelius
GA Göran Arnquist	LHo Lars Holmquist	MN Mats Nilsson
EBg Einar Berg	SH Stig Högström	NNi Nadja Niordson
EB Eva Berneus	MH Margareta Hörlin	BO Bertil Olsson
NB Nils Brandt	HG Helena Gralén	JP Jörgen Petersson
OB Owe Brestner	GI Gun Ingmansson	MEP Marta och Erik Pers-
JC Jens Corneliuson	MI Mattias Iwarsson	son
YKE Yngve och Kerstin	BGJ Bo Göran Johansson	AP Anders Pleijel
Ekedahl	JTJ Jan Thomas Johansson	ESn Eva Selin
TE Torsten Elfström	LJh Lizz Jillhed	Sn Britt och Sven Snogerup
IE Ingrid Engquist	WRJ Wera och Richard	BSt Bengt Sturevik
GBF Gotlands Botaniska	Johansson	MT Mats Thulin
Förening (inventeringslä-	SK Signe Karlsson	MVL Marik Vos-Lundh
ger)	TK Thomas Karlsson	

Litteratur

- Afzelius P. C., 1844: *Novitiae florae gotlandicae*. Upsaliae.
- Ahlfvengren F.E., 1888: Växtgeografiska bidrag till Gotlands flora. *Bot. Notiser*.
- Anonymus, 1981: Möten och exkursioner. *Rindi* 1981:2, s. 20–21.
- Anonymus, 1982: Floristiska Notiser. *Rindi* 1982:2, s. 21–23.
- Aulin Fr.A., 1914: Anteckningar till Sveriges adventivflora. *Svensk Bot. Tidskr.*
- Billberg G. J., 1815: Ekonomisk botanik I, nr 4.
- Bosse I.F.W., 1840: *Vollständiges Handbuch der Blumengärtnerei*. Hannover.
- Cederwald, G. von, 1867: Strödda bidrag till Skandinaviens flora. *Bot. Notiser*.
- Dahlgren K.V.O., 1910: Några anmärkningsvärdare växtfynd. *Svensk Bot. Tidskr.*
- Eklholm D., Karlsson Th. & Werner E., 1991: *Vilda och förvildade träd och buskar i Sverige. En fjältflora*. SBT. Lund.
- Englund B., 1942: Die Pflanzenverteilung auf den Meeresufern von Gotland. *Acta Bot. Fenn.* 32.
- Falck K., 1914: Åhsbergska hagen. I *Sällskapet D. B. W.* 1814 – 1914. Visby. s. 101–104.
- Fitter R., Fitter A. & Blamey A.; 1974: *Bonniers flora i färg*. Bonniers.
- Flinck M., 1994: *Tusen år i trädgården. Från Sörmländska herrgårdar och bakgårdar*. Tidens förlag/Torekällbergets museum. Värnamo.
- Fränzén L.O., 1989: Fikonspråk. *Dagens Nyheter*, 6 aug.
- Fries E.Th., 1914: Några floristiska notiser från Gotland. *Svensk Bot. Tidskr.*
- Fries E.Th., 1917: Några floristiska notiser från Gotland. *Svensk Bot. Tidskr.*
- Fries E.Th., 1920: Några floristiska notiser från Gotland. *Svensk Bot. Tidskr.*
- Fries E.Th., 1925: Några gotländska växtlokaler. *Svensk Bot. Tidskr.*
- Fröier, 1960: *Lin och hampa*. LT:s förlag. Stockholm.
- Fröman I., 1938: Karlsöarnas blomsterskatter. *Sveriges Natur*, årsskriften, 29.
- Fröman I., 1946: *Växterna på Stora Karlsö*. Svensk Natur.
- Fröman I., 1974: *Fanerogamer och kärlkryptogamer på Stora Karlsö* – Naturhistoriska Riksmuseet. Stockholm.
- Fuiren G., 1662: Index Plantarum indigenarum, quas in itinere suo observavit D. GEORGIUS FUIRÉN. *Cista Medica Hafniensis* s. 287–290. Hafniae.
- Fåhræus G. & Högström S., 1982: *Sorbus graeca* – en förbisedd vitoxelart i Gotlands flora. *Rindi* 2:2 s. 3–7.
- Fåhræus G. & Högström S., 1985: Nyheter i Gotlands flora 1984. *Rindi* 5:1 s. 11–20.
- Gardelin Y., 1983: *Perenna växter. Krydd- o. läkeörter*. 1983–84. Gardelins Perennaodling. Havdhem
- Gardelin Y., 1985: *Perenna växter. Krydd- o. läkeörter*. 1985–86. Gardelins Perennaodling. Havdhem.
- Gotlands Botaniska Förening, 1989: *Översiktlig inventering av kärlväxter på Hejdebyhällar, Ölbäck och Torslövret*. Länsstyrelsen i Gotlands län. Visby.
- Gotlands Botaniska Förening, 1994: Förteckning över Gotlands kärlväxter. *Rindi* 14:3.
- Grey-Wilson C., 1993: *Poppies. The poppy family in the wild and in cultivation*. Batsford. London.
- Gustavsson H., 1947: *Gotländska växtnamn*. Gotl. Allehandas Tryckeri. Visby.
- Hartman C.J., 1832: *Handbok i Skandinaviens Flora*. Ed. 2.
- Hartman C., 1858: *Handbok i Skandinaviens Flora*. Ed. 7.
- Hartman C., 1864: *Handbok i Skandinaviens Flora*. Ed. 9.
- Hartman C., 1870: *Handbok i Skandinaviens Flora*. Ed. 10.
- Helbæk H., 1955: The botany of the Vallhagar Iron Field. I Stenberger M. (ed.): *Vallhagar. A migration period settlement on Gotland/Sweden*. II. s. 653–699. Munksgaard. Copenhagen.
- Hjelmqvist H., 1991: Några trädgårdsväxter från Lunds medeltid. *Svensk Bot. Tidskr.* 85 (4) s. 225–248.
- Hjelmqvist H., 1993: Ett bidrag till vinrankans äldsta historia i Norden. *Svensk Bot. Tidskr.* 87 (1993) s. 275–280.

- Hjelmqvist H., 1996: Ett bidrag till det tvåradiga kornets äldre historia i Sverige. *Svensk Bot. Tidskr.* 90 (1996), s. 161–171.
- Holmbäck Å. & Wessén E., 1943. *Svenska landskapslagar. Tolkade och förklarade för nutidens svenskar. Fjärde serien: Skånelagen och Gotalagen*. Gebers förlag. Stockholm.
- Hultén E., 1950: *Atlas över växternas utbredning i Norden*. Generalstabens litografiska anstalt. Stockholm.
- Hylander N., 1945: Om några i Sverige odlade former av balsampoppeln. *Lustgården* 19, s. 99–112.
- Hylander N., 1950: Rorippa microphylla i Sverige och Danmark. *Bot. Notiser*, s. 1–19.
- Hylander N., 1966: *Nordisk kärlväxtflora* II. Almqvist & Wiksell. Stockholm.
- Hylander N., 1965: Några anmärkningar om de i Sverige odlade och förvildade *Amelanchier*-arterna, särskilt *A. confusa* Hyl. *Lustgården*, s. 266–277.
- Hylander N., 1969: Förvildade spireor. Några anmärkningar och en vädjan. *Lustgården* 1968.
- Hylander N., 1971: Prima loca plantarum vascularium suecicae; Suppl. till *Svensk Bot. Tidskr.* 64 (1970).
- Hylander N., Nilsson Ö., Nordin I & Wanderoy H., 1977: *Våra kulturväxters namn på svenska och latin*. LT:s förlag. Stockholm.
- Högström S. & Fähræus G., 1983: Nyheter i Gotlands flora 1983. *Rindi* 3:2, s. 6–17.
- Högström S. & Fähræus G., 1993: Balkanoxel, Sorbus graeca, det senaste tillskottet till Gotlands Sorbus-flora. *Svensk Bot. Tidskr.* 87 (5), s. 265–274.
- Ingmansson G., 1989: Inventeringsdagar på Gotska Sandön. *Rindi* 9:2, s. 67–72.
- Ingmansson G., 1995: Stora Karlsös flora. *Rindi* 15:2–3.
- Ingmansson G. & Larsson B., 1986: Växter på och intill Visby ringmur. *Rindi* 5:2.
- Ingmansson G. & Larsson B., 1987: Visby växer! *Rindi* 7:2, s. 48–57.
- Ingmansson G. & Petersson J., 1989: Växter på Gotska Sandön, *Rindi* 9:2.
- Ingmansson G., 1995: Stora Karlsös kärlväxtflora. *Rindi* 15:2–3, s. 55–150.
- Jacobsson R., 1981: Projekt ogräsodling. *Rindi* 1:2, s. 9–11.
- Johansson B. G., 1987: Nyheter i Gotlands flora 1986. *Rindi* 7:1, s. 18–30.
- Johansson B.G., 1988: Nyheter i Gotlands flora 1987, *Rindi* 8:1
- Johansson B.G., 1990: Ölbäck 23 april (Exkursionsrapport). *Rindi* 10:1, s. 37.
- Johansson B.G. & Rosvall T., 1993: Projekt Gotlands Flora rapporterar. *Rindi* 13:3, s. 35–45.
- Johansson K., 1897: Hufvuddragen af Gotlands Växttopografi och Växtgeografi. *K.V.A.Handl.* 29:1.
- Johansson K., 1908: Ytterligare om Potentilla fruticosa på Gotland. *Svensk Bot. Tidskr.*
- Johansson K., 1910a: Nyare bidrag till kännedomen om Gotlands kärlväxtflora. *Bot. Notiser* s. 209–258.
- Johansson K., 1910b: Ett par ovanliga kulturflyktingar. *Svensk Bot. Tidskr.*
- Johansson K., 1914: D. B. W:s trädgård. I *Sällskapet D. B. W.* 1814 – 1914. Visby. s. 50–86.
- Johansson K., 1917: Tre kulturflyktingar på Gotlands hällmarker. *Svensk Bot. Tidskr.* 11.
- Karlsson T., 1989: Införda Oxalis-arter i Sverige. *Svensk Bot. Tidskr.* 83 (5), s. 299–313.
- Krok Th. & Almqvist S., 1984: *Svensk Flora*. 26e uppl. ed. Jonsell L. & B. Esselte. Uppsala.
- Lagerberg T., 1957: *Vilda växter i Norden*. Ed 3. Natur och Kultur. Stockholm.
- Lagerheim G., 1882: Bidrag till Gotlands flora. *Bot. Notiser*, s. 6–9.
- Landeberg S., 1811: *Flora Gotlandica*. Manuskript, till Vetenskapsakademien 1811.
- Lange J., 1994: *Kulturplanternes indførselshistorie i Danmark*. Jordbruksforlaget. Fredriksberg.
- Larsson B., 1984: Exkursionsrapport: Galgberget 20 juni 1984. *Rindi* 4:2, s. 83.
- Larsson B., 1985: Soptippen i Visby ur botanisk synpunkt. *Rindi* 5:1, s. 7–10.
- Larsson B., 1991: Bingeby, ett stycke Gotland. *Rindi* 11:1, s. 33–38.
- Larsson B., 1994: Avvikande färgformer i Gotlands flora, en översikt. *Rindi* 14:2, s. 54–90.
- Larsson G., 1959: *Norrlanda. Anteckningar om min hemsöcken*. Wessman & Pettersson förlag. Visby.
- Larsson G., 1962: *Anga. Anteckningar om en gotlandssocken*. Wessman & Pettersson förlag. Visby.

- Larsson G. & Bremer B., 1991: Korgviden – nyttoväxter förr och nu. *Svensk Bot. Tidskr.* 85 (3) s. 185–200.
- Larsson S., 1980: Gotländska växtnamn. *Från Gutabygd*, s. 38–53.
- Leffler J.A., 1866: Strödda bidrag till Sveriges flora. *Bot. Notiser*.
- Leine B., 1987: Om träden i Visby. *Rindi* 7:1, s. 37–40.
- Lid J.: *Norsk og svensk flora*, 3:dje uppl, 1963. Det norske samlaget.
- Lidén M., 1991a: De svenska nunneörterna. *Svensk Bot. Tidskr.* 85 (2), s. 65–69.
- Lidén M., 1991b: Jakten på gotlandsnunneörten. *Rindi* 11:1, s. 4–8.
- Lindberg P.S., 1983: *Stockholmsfloran*. Norstedts. Stockholm.
- Lindberg S.O., 1864: *Sedum dasyphyllum* på Gotl. *Öfvers. K.V.A. Förhandl.* 21 (4).
- Lindman C.A.M., 1895: Kärleväxtfloran på Visby ruiner. *Öfvers. K.V.A. Förhandl.* 52, s. 519–536.
- Lindman C.A.M., 1906: *Thuja* på Stora Karlsö. *Bot. Notiser*, s. 47.
- Linnæus C., 1741: Samling af Et Hundrade Växter, upfundne på Gothland, Öland och Småland. *K.V.A. Handl.*
- Linnæus C., 1745a: *Flora Svecica*. Ed. I. Stockholm
- Linnæus C., 1745b: *Carl Linnæi Öländska och Gothländska Resa*. Stockholm och Upsala.
- Linnæus C., 1755: *Flora Svecica*. Ed. II. Övers. 1986 av Erickson & Ohlmarks: *Svensk Flora*. . Forum. Borås.
- Lundequist N.W., 1845: *Handbok i Svenska Landtbruket*. Upsala.
- Lyhagen R., 1991: Några glimtar från 100 års utsädesförsäljning. *Svensk Bot. Tidskr.* 85 (6), s. 385–396.
- Lyttkens A., 1904–06, 1907, 1912–15: *Svenska växtnamn* I–III. C.E. Fritze's Kgl. Hofbokhandel. Stockholm.
- Malmgren U., 1986: Släktet *Rosa* i Sverige. *Svensk Bot. Tidskr.* 80 (4), s. 209–227.
- Melefors E & Wase D., 1991 (ed): Ivar Axelsson Totts räkenskapsbok för Gotland 1485–1487. *Acta Eruditorum Gotlandica*.
- Mossberg B., Stenberg L. & Ericsson S., 1992: *Den nordiska floran*. Wahlström & Widstrand. Turnhout, Belgien.
- Niklasson R., 1991: Skogsplantering av udda plantor på Gotland. *Rindi* 11:1, s. 13–15.
- Nilsson A., 1977: Spontana hybrider mellan fältarv och silverarv (*Cerastium arvense* × *tomentosum*). *Svensk Bot. Tidskr.* 71 (1977), s. 263–272.
- Nilsson E., 1981: *Spiraea salicifolia* – vad annars? *Svensk Bot. Tidskr.* 75 (2), s. 85–91.
- Nilsson E., 1984: Bellmans pimpinella. *Svensk Bot. Tidskr.* 78 (3), s. 133–136.
- Nilsson Ö., 1981: Gräsfröinkomlingar och andra kulturspridda växter från Gotland. *Svensk Bot. Tidskr.* 75 (2), s. 65–69.
- Nordin I., 1981: *Kom rosor och salvia...* Press' förlag. Karlstad.
- Nyman C.F., 1840: Bidrag till Gottlands flora. *K.V.A.Handl.*
- Olofsson A.G., 1945: *Gotlands Läns Hushållningssällskap* 1791 – 1941. *Minnesskrift utgiven enligt sällskapets uppdrag av dess sekreterare*. Almqvist & Wiksell. Uppsala.
- Petersson J., 1990: Nyheter i Gotlands flora 1989. *Rindi* 10:1, s. 4–13.
- Petersson J., 1991: Nyheter i Gotlands flora 1990. *Rindi* 11:1, s. 16–27.
- Petersson J., 1993: Nyheter i Gotlands flora 1992. *Rindi* 13:1, s. 14–26.
- Petersson J., 1995: Nyheter i Gotlands flora 1994. *Rindi* 15:1, s. 4–17.
- Petersson J., 1996: Nyheter i Gotlands flora 1995. *Rindi* 16:1, s. 14–33.
- Petersson B., 1948: Antonius Münchenbergs herbarium vivum. *Bot. Notiser*, s. 223–269
- Petersson B., 1949: Gotländska vegetationsproblem. *Bot. Notiser*, s. 377–394.
- Petersson B., 1959: *Gotska Sandön. Sveriges nationalparker* 13. Stockholm.
- Petersson B., 1971: Inventering av växtlighet och landskapsbild. I *Översiktsplan för Gotlandskusten*. Wessman & Petersson. Visby.

- Pettersson B., 1981: Botanisk dokumentation av ett område på Filehajdar utförd 1978–1980. I Lierud m. fl.: *Cementa Slite. Övergripande planering av bolagets framtida täktverksamhet*. H. Segeros Naturvårdsbyrå AB.
- Polunin O. & Stainton A., 1990: *Concise flowers of the Himalaya*. Oxford University Press.
- Preston Jr, R.J., 1989: *North American trees*. 4 ed. Iowa State University Press. Ames.
- Rich T.C.G., 1991: *Crucifers of Great Britain and Ireland*. Botanical Society of the British Isles. London
- Rosén J. P. & Wahlenberg G., 1821: Gothlandiae Plantae rariores. *N. Acta Reg. Soc. Scient. Upsal.*, VIII.
- Rosvall S., 1987: Äldre källor till gotländska växtnamn. *Rindi* 7:1 s. 3–17.
- Rosvall T., 1986: Sippor. *Rindi* 6:1 s. 4–22.
- Rudbeck, 1685: *Hortus botanicus variis exoticis indigenisque plantis instructus*. Upsaliae.
- Ryberg M., 1986: Parksmultronet, *Fragaria moschata*, en trädgårdsflyktning med anpassningsförmåga. *Svensk Bot. Tidskr.* 80 (1), s. 63–80.
- Sernander R., 1915: Stora Karlsö växtvärld. *Minneskrift under medverkan af flera personer utgifven af Karlsö Jagt- och Djurskyddsförening A.-B. med anledning av dess år 1913 11/9 ett trejdeds sekel gamla bestånd.*, s. 21–41. Göteborg
- Sernander R., 1940: *Prunus spinosa* × *Prunus insititia* i den svenska växtvärlden jämt några ord om *Prunus*-arternas växtgeografiska ställning i densamma. *Acta Phytogeogr. Suec.* 13.
- Slater N., 1995: On the damson trail. *Gardens Illustrated* 15.
- Stålhandske K.G., 1972: *Landskapets utveckling kring Visby under 16 sekler*. Sundsvall.
- Sylvan E., 1907: Gottska Sandön. *Skogsvårdsföreningens tidskrift* 1907.
- Sylvén N., 1934: Tre minnesvärda gotlandsdagar. Föreningens för dendrologi och parkvård 15:e sommarexkursion. *Lustgården* 34, s. 79–140.
- Säve C., 1837: *Synopsis Floræ Gothlandicæ*.
- Söderberg M., 1982: *Arabis verna* – sydeuropé i Västerhejde, *Rindi* 2:1, s. 13.
- Söderqvist T., 1981: Botanisk inventering vid Hallbrosslott i Västerhejde. *Rindi* 2:1, s. 14–46
- Täckholm V., 1951: *Faraos blomster*. Natur och Kultur. Stockholm.
- Vestergren T., 1908: *Potentilla fruticosa* på Gotland. *Svensk Bot. Tidskr.*
- Vestergren T., 1914: *Micromycetes rariores selecti*. Fasc. 67–68. *Svensk Bot. Tidskr.*
- Visby Plantskola HB, 1995: *Katalog hösten 1995 – våren 1996*.
- Wahlenberg G., 1805: Utkast till Gottlands flora. *K.V.A.Handl.* 1805, 1806.
- Weimark H., 1943: Om pollenkorn och klyvöppningar hos *Prunus insititia*, *P. spinosa* och hybriderna dem emellan. Jämte några ord om vissa föga beaktade morfologiska karaktärer. *Bot. Notiser*, s. 389–398.
- Zetas, 1996: Prislsta våren 1996.

